

ANOSA GERPA

Carmen Ballón Gómez
Roberto delno Gómez

NAS páxinas d'A NOSA TERRA, desde que fai trinta e doux anos as creou a Irmandade da Fala da Cruña, deitou Castelao a inesgotabel cristaiña auga do seu humorismo enxebre, da súa mestría de dibuxante xenial da súa sabenza lumiosa.

Na coleición deste xornal pódese seguir o ronsel do seu navegar retilíño car'ô fito ideaial da nosa recuperazón integral. Nela alcontraranse mestos testimonios do seu esgrevio talento de artista creador, de xurdio escritor, de político exemplar. Fican nas colúas dos 473 números datos precisos e preciosos pra poder enxergar o alicerce que mantivo tenso o seu pensamento, pra saber cál foi a arela que enfiou o seu lecer intenso i-extenso. Eiquí quedou referida a tarefa que realizou día a día o mellor dos homes que Galiza deu ô mundo.

Pr'ôs galegos de hoxe e pr'ôs que han vir, a vida de Castelao é unha leición exemplar. O que il nos deixou, obra e conducta, é agora e será sempre a estrela indicadora do camiño longo que ainda nos queda por percorrer.

N-iste número, homaxe ô mestre, a máis de mostras do seu xenio multiforme e da crónica da súa vida secunda, quedan verbas cordiaes e atinadas de algúns dos que forman a moitedume dos seus devotos ademiradores, dos seus amantes irmáns e dos seus discípulos espiritoaes, verbas que veñan a ser coma voces individualizadas do coro con que Galiza entoa, en canto polifónico, a súa door, e a gloria e a inmortalidade do noso morto. Treno, lauda e hosanna debidos ô fillo que máis a honrou.

A MAN DE CASTELAO QUE APARESCÉ N-ESTA TAPA FOI VACIADA POL-O ESCULTOR GALEGO DOMINGO MAZA, E A SÚA REPRODUCCIÓN EN BRONCE FOI DESTIÑADA POL-O CONSELLO DE GALIZA AO CENTRO ORENSANO DE BUENOS AIRES, COMO HOMAXE DO SEU AFERVOADO APEGO A CASTELAO.

A NOSA TERRA

NÚMERO ESPECIAL ADICADO A CASTELAO

ANO XXXII — Nº 474. DIA DE GALIZA DE 1950.

AÑO DEL LIBERTADOR GENERAL SAN MARTÍN.

CASTELAO

CON esta verba, núa de todo ornato, escomenzamos oxe a nosa tarefa para honrar a memoria do galego máis outo de todolos tempos.

Cerca dun ano estivemos escrebendo sen facer mención da súa enfermedade, apesar de que sabíamos que era mortal. Preferimos o silencio a un engano piedoso. Xa chegaría o intre en que poderíamos falar con toda craridade e ceibar a margura que saturaba o noso espírito. I ese intre, por desgracia, xa chegou.

¿Será necesario dicir cánta é a nosa door? Nós, que dia por dia fomos testigos dos progresos dunha doença que non perdoa; que vimos como o noso guieiro se ía consumindo vítima de martirios inexorabeis; que tiñamos que mos-trar ledicia nos ollos e nas verbas, cando o noso corazón latexaba de pesar; nós xa eisperimentamos todalas angurias que preceden á morte dun irmán.

Pero agora non é hora de chorar. Coa entereza dos homes diante dun feito fadal, reprimindo as bágoas, e a fouce ergueita, vamos a render o merescido tributo ao mestre que acaba de pasar á eternidade.

Si Galiza poidera manifestar con liberdade os seus sentimentos, veríamos locir as fogueiras no cume dos montes, ouviríamos as campás de todalas eirexas e soarían as voces profundas da patria en louvor do seu fillo máis enxebre.

A Nosa Terra, despóis dunha longa ausencia, e facendo un esforzo como compre ao irmán desaparecido, ponse de novo en comunicación cos seus leitores cun número especial, no que se pretende documentar a laboura artística, literaria e política do que foi o seu inspirador dende a súa chegada a Bós Aires.

A figura de Castelao, xurdindo das entrañas da nosa Terra, feita nel sangue i espirto, ten a forza dun acontecemento cósmico, que sóio se produce tras longos séculos de eisperencia da natureza. Cicáis parescerá eisaxerado a algúns este xuicio tan rotundo noso. Poida que nel se vexa a amistade fonda que a él nos xunguía. Outros negaranlle, incruso, calisquera virtudes. Mais ninguén poderá dicir que non amou a Galiza por sobor de todalas cousas.

A súa conduta limpia, retilíña, que se distingueu dende os seus comenzaos na vida pública, é dunha exemplaridrade ausoluta. Os seus dibuxos, os seus escritos pingaban o zume da nosa raza, da nosa tradición e dos nosos an-ceios. Esto lle bastara para ser célebre.

Pero o amor á súa Terra levouno por outros camiños, que o consagraron como político de visión certeira e dunha honestidade intachable. Como él dicía de sí mesmo “son infusibel ao soplete e inatacabel polos ácidos”.

Da súa atuación en Bós Aires, ¿qué podremos dicir que non coñezan xa os nosos leitores? Por enriba de todolos partidos, por enriba de todalas pequenas loitas, somentes vivía co pensamento en Galiza, buscando a concordia de todolos galegos. O seu nome era bandeira que todos erguían en procura do apoio da colectivididade. Tal era o respeito que infundía a súa indiscutida persoa.

Eiquí termiñou a Biblia do galeguismo, Sempre en Galiza i escribeu o monumento de erudición, froito de vinte anos de traballos, As crucees de pedra na Galiza. Son as súas dúas obras fundamentaes, que acreditano como gran político, home de cencia e maxistral prosista, que levou ao noso idioma a outuras de perfección.

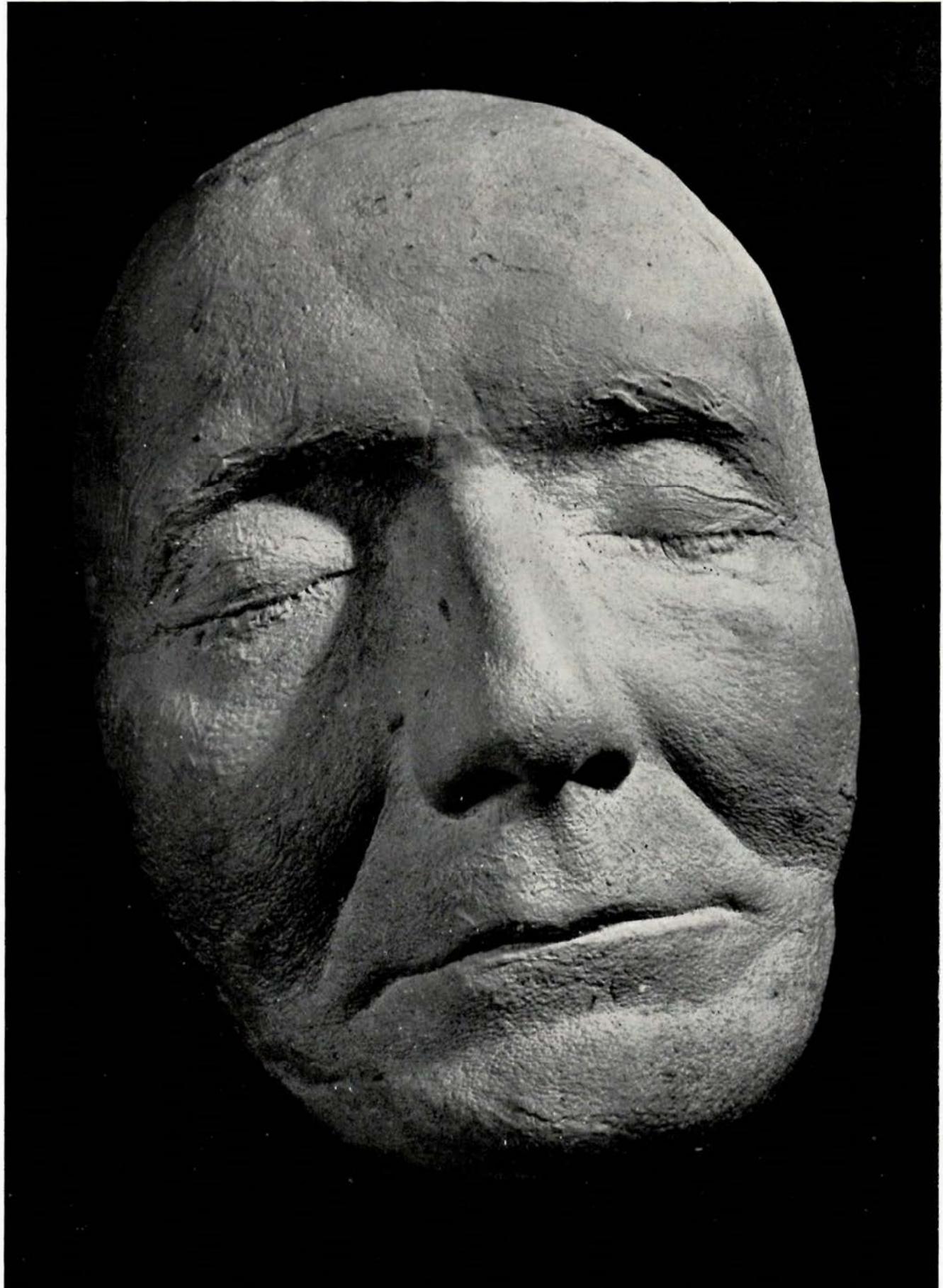
Este foi o momento estelar de Castelao, que o consagrou para a historia con caráteres de universalidade. Aquel mozo espigado, que dou comenza á súa inmensa laboura nun pequeno povo da ría da Arousa nas páxinas do Barbeiro Municipal, adquireu contornos de xigante lexos da súa terra amada, cando xa escotaba as petadas nas portas da eternidade.

Castelao levou ao lombo o martirio do seu povo polos vieiros do desterro até que finou en Bós Aires. Parescerá que as doores de Galiza pasaran ao seu corazón, facéndose dese xeito máis perfeita a unión entre o seu espírito e o da súa Terra. O martirio dela era o martirio dál. Eisí viveu nos derradeiros tempos. Atenazado polas crueles doores físicas e moraes, era o símbolo cabal da Galiza martirizada e desfeita. Para ela viveu, por ela morreu.

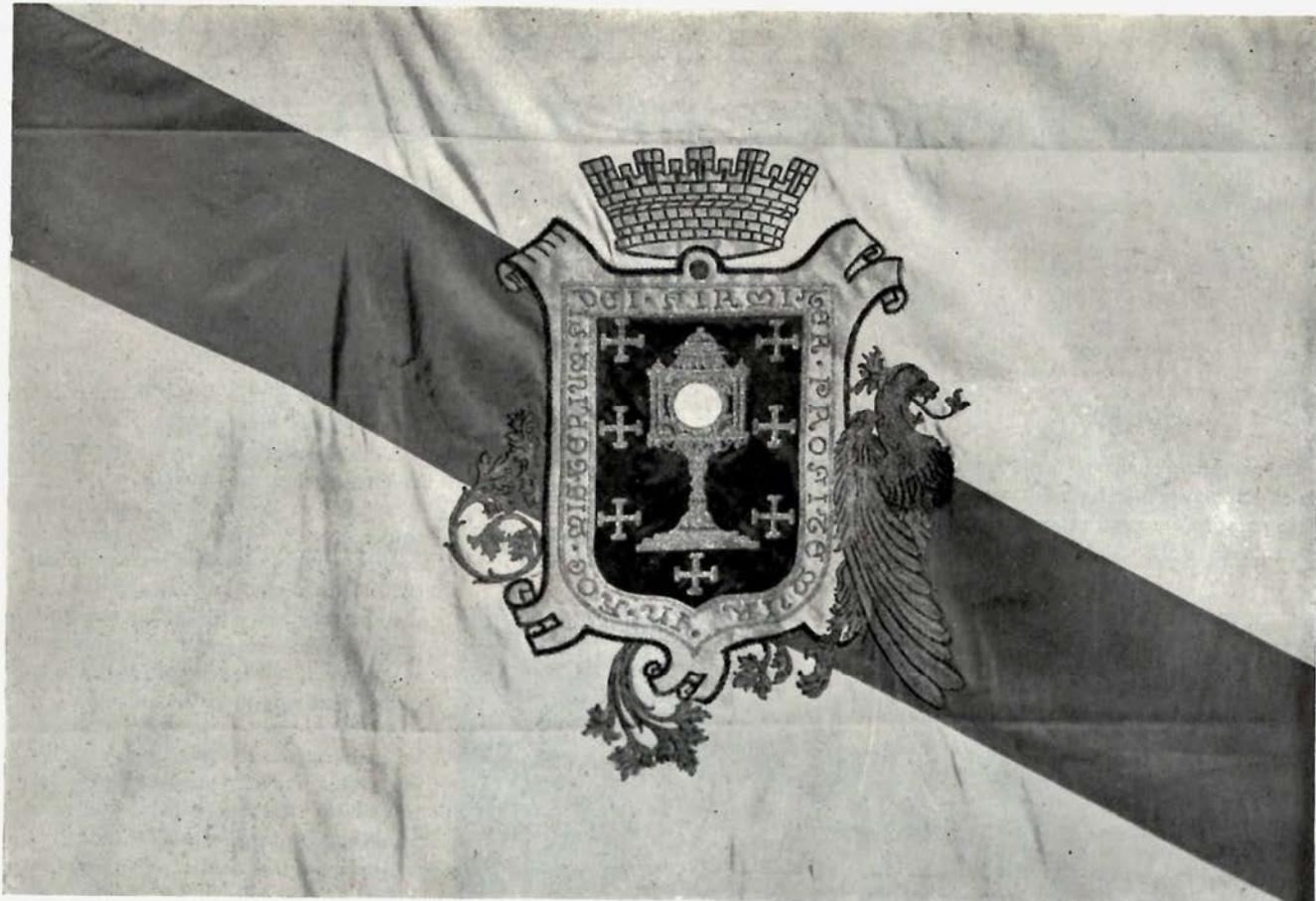
A nosa Terra ten unha deuda sagra co seu fillo máis esgrevio. Cando ela sexa ceibe, deberá reclamar as súas cinzas para renderlle o máis outo homaxe a que ten dereito quen por ela se sacrificou.

Entón unha interminable fieira de mortos —santa compaña inmorredoira— e outra de vivos acompañarán o seu corpo para darralle o repouso merescido e que él anceiaba con afán. Entón sí que repicarán as campás das eirexas e alumearán as fogueiras nos montes, nunciando a volta do loitador caído, como verdadeiro trunfador.

Un aturuxo vibrante xurdirá da fondura da terra e irá rolando de monte en monte, como un eco ancestral, hasta ficar inmóvil no cume do Pico Sagro para toda a eternidade. ¡Castelao!

Mascarilla de Castelao outida pol-o escultor galego Domingo Maza.

Cando Castelao foi designado ministro do Goberno Republicán Hespañol no exilio e marchou a Paris a desempeñalo carregado, a colectividade galega de Buenos Aires, en memorabel aito, fixolle entrega d'ista magnifica bandeira galega feita en seda e co escudo da Galiza bordado en ouro e prata. Dita bandeira fora declarada como insígnia oficial do Consello da Galiza. O seu redor forxouse o cobizoso anejo de que Jose éla inzada na capital da nosa patria Galiza no dia lumioso da sua liberación e no intre de se instalar o primeiro governo galego.

Maxestuosamente estendida sobre do pano negro, esa bandeira encabezou o velatorio do esgrevio presidente do Consello da Galiza e tamén foi ela a que cubreu o cadaleito no aito do entero.

Por ser a bandeira do primeiro governo galego no exilio e por ser a bandeira que acouchou o cadaleito do seu presidente Castelao, ¡ela é xodremente reliquia histórica da nosa patria!

MENSAXE DA TERRA

Na víspera de ser sometido á operación da que xa non recobraría a lucideza, Castelao recibiu iste agarimoso saúdo da Terra, cuia leitura lle produxo moita ledicia e fonda emozón. Fixérallo chegar un núcoreo de escolleitos patriotas galegos. ¡Unha representazón xenuina do noso povo! Mensaxe que foi o derradeiro saúdo que lle mandou a súa Terra, a súa adourada patria GALIZA pola cal esmorecía no exilio...!

Querido Daniel:

Dentro de poucas horas partirá pra xunto de vostedes un bó amigo, e queremos que sexa portador do noso mensaxe de saúdo e de lembranza pra todolos que ahí soñan na terra lonxana.

Sabemos mui ben das mágods e da dórra que teñen que sufrir pola súa longa e forzada ausencia de Galiza. Sabemos delas, porque a ausencia da Terra é a dórra esencial da alma galega, a súa doença incurable. Sin dúbida que no destino do noso povo latexa un certo sino tráxico, pois soio pola dórra acadamos deica agora, a prena expresión da nosa peculiaridade espiritual.

Velahi porque os nosos ollos se voltan con agarimo pra os que, en terras alleas, viven a dureza de tal destino. Na súa dórra hai algo máis que un sofrimento individual; hai, sobre todo, a persoificación dun destino, dunha lei que a todos nos fai semellantes, con irmandade máis forte e máis rexa que a do sangue mesmo, nós sentimos como propias as súas saudades e as súas bágoas.

Pro tamén queremos que lles chegue, desde o corazón mesmo da Terra lonxana, que vostedes soio poden soñar, un alento de fe e de confianza no destino futuro do noso povo, porque o poder de vontade humá cando sinte a grandeza dos esforzos criadores da historia é tan forte como o destino. A nosa vontade de que Galiza viva a súa propia historia, xa non poderá crebala ningúen. Confíen nela.

Saudos a todolos amigos, e unha parte mui forte pra vostede de cantos eiquí comparten as arelas comúis.

Galiza, 17 Nadal 1949.

¡TERRA A NOSA!

CRONICA DA ENFERMEDADE, MORTE I ENTERRO DE CASTELAO

A DOENZA

Os primeiros síntomas manifestáronsele en París, cando se trasladou a esa cibidade para incorporarse, como ministro representando a Galiza, ao Goberno Repu-

blicano Hespañol no eisilio, presidido por Giral.

A partir dese intre, pódese decir que xa ficaba ferido de morte o grande patriota galego.

Os facultativos franceses que o asistiron,

Compoñentes do Consello de Galiza, direitivos do Centro Galego, director do Sanatorio e dirixentes da Irmandade Galega, facendo garda d'honor ao cadávare de Castelao.

Presidente do Centro Orensano Don Antón Rodríguez e Segredario Don Valeriano Saco, facendo garda aos restos de Castelao, socio honorario da entidade.

non atoparon a orixe da doença, si ben algún apontou unha sospeita d'algo fatal que, desgraciadamente, tivo confirmación irreparabel douceños despóis.

De volta en Bós Aires, sinteuse revivir acarón do afeito e admiración con que a colectividade galega o arrodeaba novamente. E deuse a escribir o segundo tomo da súa obra *Sempre en Galiza*, no que ía vertendo o zume margurado da esperanza do seu paso pol-o Goberno Republicano no eisilio, tomo que ficou inconcluso.

Aparentemente, a doença fatal que se lle manifestara en París, esquecerase da súa vítima dándolle un pouso. Semellaba o Castelao dos seus millores tempos de vivacidade espiritoal e saúde física.

Ainda no Dia de Galiza do 1948, no brillante aito orgaizado pol-o Centro Galego no "Teatro Argentino" pronunzou valirmente aquel maravilloso discurso acuagulado de imaxes e de visións históricas galegas e de nobilíssima paixón patriótica que tería de sere a súa derradeira peza oratoria.

A MORTE

Logo de longos meses de cruel sofrimento, foi internado no Sanatorio do Centro Galego para sere sometido a unha delicada operación quirúrxica, co fin de curtarlle a firente dór que o martirizaba; e a tal efecto, as autoridades do Centro asináronlle unha habitación especial con tudalas comodidades e dispuxeron se lle prestasen as máximas atencións de tudo orde, e o mesmo á súa dona, doña Virxinia, que ficou á súa veira no Sanatorio até o derradeiro intre. Mais apesar das abnegacións dos doutores Gumerindo Sánchez Guisande e Miguel S. Pastor que non se arredaron nin un só intre do leito do ilustre enfermo, éste non reaicionou da delicada operación quirúrxica a que fora sometido, e ao fio das 23 horas da noite do sábado 7 de xaneiro, surtiu pra Eternidade o grande home que perante toda a súa vida fixo un culto do amor a Galiza e ao seu povo, e que loitou arreo pol-a súa liberdade.

O VELATORIO

Ao prodúcise a morte de Castelao, a notiza espallouse por todolos ámbitos desta cibidade, e a meia noite xuntáronse os

Irmáns galeguistas espallando sobor do corpo de Castelao terra da patria que trouxera de Galiza Don Perfeito López uns días denantes de morrer o esgrevio guieiro.

direitivos do Centro Galego de cuasi todas as entidades galegas importantes de Bós Aires pra tomar acordos referentes ao velatorio, enterro e homaxes póstumas ao ilustre morto.

A xunta directiva do Centro Galego axiña tomou diversos acordos pra render os máisimos honores a Castelao, entre os caues estaban comprendidos crasuruar o local da institución pol-o termo de 48 horas; pôr a bandeira galega a meia asta no fronte do edifizo, en siñal de duelo, e velar os restos no gran salón do Centro.

Tomadas todal-as disposicións, a capela ardente instalouse nas primeiras horas do domingo 8, no salón principal, colocando o corpo xacente de Castelao diante dunha gran bandeira galega, que se destacaba sobor dun lenzo negro que servíalle de fondo. Ao espallarse a notiza da morte de Castelao ao traveso dos notizarios radiaes das primeiras horas do domingo e nos xornaes matutinos, unha estraordinaria afluencia de xentes de toda condición social da nosa coleitividá, arxentinos e doutros países viñeron a manifestar a súa adhesión más afervoada.

Perante todo o dia do domingo e até outas horas da noite, como asimesmo na mañán do luns, dia en que se efectuou o enterro, desfiaron pol-a capela ardente, gran cantidad de persoalidades desta República e do Uruguai.

En todo o dia do domingo, foron chegando incontábeis ofrendas forraes, na súa maior parte, de entidades galegas, e chegou un intre no que a capacidade do gran salón foi esgotada e fixose mester axeitar as ofrendas forraes según ían chegando, nos pasillos e "hall" de entrada ao edifizo social.

Pol-o mencer do domingo, logo de seren trasladados os restos a sâ de operacións, o doutor Gumersindo Sánchez Guisande, que co doutor Miguel F. Pastor, atendera

permanentemente a Castelao, procedeu a embalsamar o corpo do ilustre galego falecido. Mais tarde, o escultor galego Domingo Maza sacoulle a mascarilla e o molde da man dereita. Finadas estas operacións, un núcoreo de persoalidades e amigos do extinto retornaron a hobreiros os restos á capela ardente, onde foi coberto coa bandeira galega, e mans amigas, realizaron a emotiva ceremonia de espallar encol dos restos mortaes terra galega traída da patria, aito simbólico éste, de fonda emoción e solemnidade, pois era vontade do extinto, que os seus osos acougaran en terra galega.

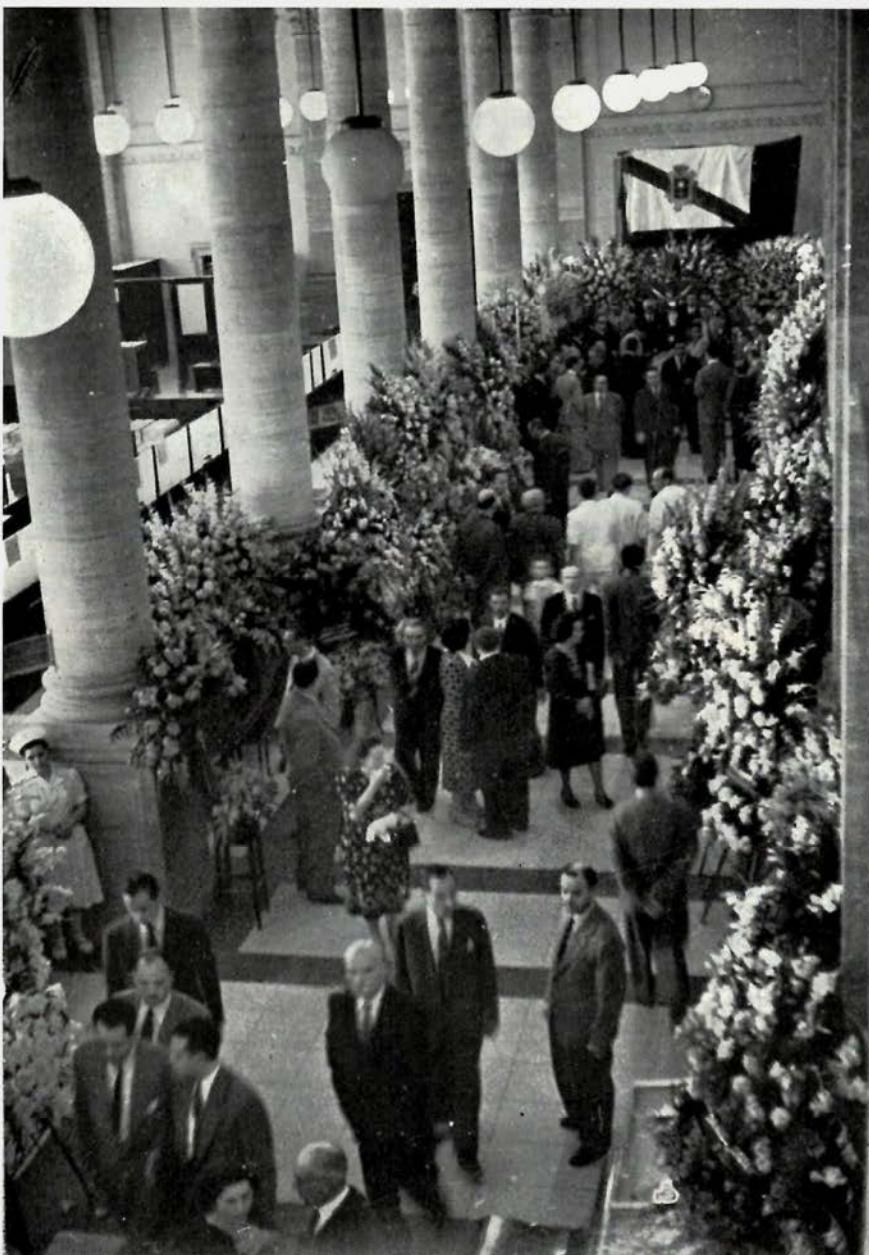
Outro intre de fonda emoción, foi a despedida de doña Virxinia dos restos mortaes do que foi seu esposo e compañoiro na vida. A dôr desta valerosa muller galega que soupo soportar con entereza o tremendo golpe que tan crudelmente lle deparou o destino, faína aparescer ante os

nosos ollos aneboados de bágoas pol-a emoción, como o arquétipo da muller galega: forte, valerosa e sofrida.

O ENTERRO

Despós do meio dia do luns era pouco menos que imposible entrar no edifizo do Centro Galego, tal era a afluencia de xente que acodia a testemuñar a súa dôr, e ás tres da tarde, foi sacado o ataúde da capela ardente para o seu traslado á carroza funebre.

O caixón, coberto coa bandeira galega, foi conducido pol-o presidente do Centro Galego, don Xosé Villamarín, na compañía dos presidentes das seguintes entidades: Centro Ourense, Federación de Sociedades Galegas, Centro Pontevedrés, Centro Lucense, Centro Betanzos, Sociedade de Rianxo, A. B. C. de Corcubión, Centro

O velatorio dos restos de Castelao na amañeda do día oito de xaneiro.

Velatorio. No salón principal do Centro Galego Xentio aistrurado desfiando diente do túmulo Frores e más frores pra Castelao...

Presidentes das sociedás galegas conducindo o cadaleito de Castelao ao Panteón. Os dous primeiros: a esquerda Don Manoel Puente, presidente da Irmandade Galega; a direita Don Lisardo Rodríguez pol-a Federación das Sociedades Galegas.

No cimiterio. Xentio diante do Panteón do Centro Galego escoitando os discursos no aito de inhumar os restos de Castelao.

Coruñés e Irmandade Galega, e o duelo foi presidido co señor Villamarín, presidente do Centro Galego, polo segredario do Consello de Galiza, señor Antón Alonso Ríos.

O corpo d'enfermeiras do Centro Galego, adovadas co seu uniforme profesional, formaron unha doble fia á saída dos restos de Castelao. O ataúde foi levado a pulso até o Centro Ourenseño ao fronte do cal oustantaba a bandeira galega enlouitada, producindose alí unha escea conmovedora: dende os balcóns, piadosas mans de mulleres ourensás, deitaban unha verdadeira choiva de froles sôbor da cadaleito, ao tempo que o señor Valeriano Saco, segredario xeral da entidade, i en nome da mesma, pronunzaba unhas verbas de despedida aos restos do ilustre patriota, tan querido e admirado nesa casa ourensán.

Dende alí orgaizouse o cortexo fúnebre, antre unha moitedume que paralizaba o tráfico da Avenida Belgrano. O cortexo formado por estraordinaria cantidade de coches dirixiu-se ao cementerio da Chacarita chamando a atención o espeitáculo, pouco frecuente en Bós Aires, de cuasi unha ducia de carrozas acuguladas d'ofrendas forraes.

No peristilo do cimitorio agardaban os restos de Castelao moito xentío pra acompañalos até o Panteón do Centro Galego. Detido o cortexo, elí fixeron uso da verba para despedir os restos mortaes de Castelao, en primeiro termo, o señor Villamarín, presidente do Centro Galego; e no seu caráiter de tal, dixo unha emocionada oración fúnebre. Logo o señor Xohan Llorens, falou en nome do "Consell de la comunitat catalana", facendo unha fermosa peza oratoria, seguindolle no uso da verba o señor Pedro Basaldúa, en representación d'Euzkadi e o seu presidente don Xosé A. Aguirre. No nome do Goberno Republicán Hespañol, pronunciou unha emocionada oración fúnebre o doutor Gumerindo Sánchez Guisande, segundo na lista d'oradores, o señor Edoardo Blanco Amor, quen falou en representación da coleitividade galega d'Argentina, pronunciando unha fermosa e sentida peza oratoria de despedida aos restos do ilustre galego desaparecido. Tamén fixo uso da verba representando a coleitividade galega do Uruguai, o doutor Pedro F. Prado, fechando a lista d'oradores, o señor Antón Alonso Ríos, segredario xeral do Consello de Galiza, quen vencendo a fonda emoción que o embargaba, despediu-se do gran amigo e compaíñeiro de loita polos ideaes galegos.

Finado que houbo o señor Alonso Ríos a súa oración fúnebre, a moitedume acompañou os restos á súa derradeira morada neste país, xa que é intención da nosa coleitividade eiquí radicada, enviar os restos do ilustre patriota a Galiza, cando alí, non campe o réxime de barbarie e opreixón das liberdades da nosa terra.

Sagra bandeira da patria galega envolvendo seu corpo... Sagra terra galega prestándolle agarimos... Con tan doce compaña, Castelao sero no sono de pra sempre...

DO SEGREDARIO DO CENTRO ORENSANO, DON VALERIANO SACO

Verbas ditas na porta do fogar dos ourensáns, cando foi levado eli o ataude como emotivo reconocemento do que siñificou aquila casa pra Castelao.

Se a morte fose capaz de levar do mundo o espírito dos homes, como é capaz de levar os seus corpos, teríamos que decir niste intre que esta casa queda valeira, e vaise a convertir algo esí como nunha cousa inanimada; pero como a morte a pesar da sua enorme força destrutora, non

é capaz de levarnos totalmente os seres a quen queremos, nós, non vamos a decir que esta casa queda valeira, porque nela quedará por sempre vivo o espírito do gran Castelao, que foi pra nós e nós pra él, o compañeiro más leal e-o guieiro más esgrevio. O seu pensamento foi e será o cumio das nosas mais outas aspiracións. E será a loita por conquerir o seu más caro desexo ja libertade da Terra! o que nos seguirá dando razón de existencia.

Por eso non lle decimos hoxe a Castelao adiós, pol-o feito de que o seu corpo se

vaia; decimoslle simplemente "presentes", eiqui estamos pra responder o seu chamado o chamado de seu pensamento que e o noso propio pensamento.

D-iste xeito, esí homilde, sinxelamente, que era como millor lle gustaba a él, despedimos o más grande dos galegos que produxo a Terra nai, pero facémolo convencidos de que a sua alma seguirá alumiándonos, dende o limpo azul do ceo e de que o seu corpo vaise a convertir nunha grande estrela, que será a que guiará os millores aitos da nosa vida.

Carrozas cas ofrendas forraes no grandeiro acompañamento do cadávare de Castelao.

¡EIQUÍ VIVEU!

No apartamento r do 7º piso d-ista casa da rúa Belgrano 2605, Buenos Aires, morou Castelao desde que chegou a Buenos Aires en Xullo de 1940, até o dia 2 de Xaneiro de 1950 que foi internado en Sanatorio do Centro Galego.

TELEGGRAMAS DE PESAME

Das irmáns de Castelao:

"Agradecidísimas cariñosos cuidados ustedes entrañable hermano y a toda la colectividad por póstumo homenaje. Abrazos".

TERESA y JOSEFINA.

Rianxo, 16-1-50.

De Mons. Dr. Fernando Quiroga Palacios:

"Al testimoniarle íntima condolencia por fallecimiento Castelao, ruego Altísimo concédale eterno descanso".

ARZOBISPO COMPOSTELA.

Santiago de Compostela, 12-50.

Da Academia Galega:

"Academia Gallega asóciase duelo Galicia fallecimiento ilustre valor literario Castelao".

PRESIDENTE CASAS.

Coruña, 11-1-50.

Da Universidade de Compostela:

"Envio sentido pésame fallecimiento insigne Castelao".

RECTOR UNIVERSIDAD.

Santiago Compostela, 13-1-50.

Lo Patronato Rosalía Castro:

"Rúegole asuma representación Patronato Rosalía Castro actos sepelio Castelao, honra Galicia, transmitiendo profunda condolencia su viuda y colonia gallega. Salúdale".

LUIS IGLESIAS, Presidente.

Santiago Compostela, 9-1-50.

Do Axuntamento de Compostela:

"Reunida Corporación Municipal, acordamos hacer constar sentimientos fallecimiento ilustre paisano Castelao, extenso viuda".

ENRIQUE OTERO, Alcalde.

Santiago Compostela, 1950.

Do Centro Gallego da Habana:

"Apenados profundamente noticia fallecimiento Castelao en vuestro Sanatorio, reciba pesame este Centro extensivo familiares extinto".

CAYETANO GARCÍA LAGO, Presidente.

Do Museo de Pontevedra:

"Recibida noticia fallecimiento Castelao, vocal fundador Museo, Patronato eleva preces sufragio alma artista".

FONTOIRA, Presidente.

FIGUEIRA, Director.

Da Comisión Iniciadora da Academia Galega:

"Afligidísimos fallecimiento Castelao".

P. JOSÉ RUBINO, S. J., Presidente.

ANTONIO DOCAMPO, Secretario.

Habana, 9-1-50.

Da colectividade galega de New York:

"Noticia fallecimiento Castelao llena de congoja toda colonia gallega New York. Rogámosle extienda nuestra sentida condolencia viuda. Favor envíen ofrenda floral adecuada personalidad con siguiente inscripción: Casa Galicia de Unidad Gallega de Nueva York a su primer y único Socio Honorario. Envíen factura. España y Galicia han perdido uno de sus más queridos hijos".

RAMÓN SEIJO, Presidente.

UNIDAD GALLEGUA DE U.S.A.

New York, 8-1-50.

Da Hermandad Gallega y Unión Social da Habana:

"Verdadero pesar noticia fallecimiento ilustre Castelao. Enviamos nuestro más sentido pésame a todos sus familiares y a Galicia por tan irreparable pérdida".

JOSÉ BUJÁN, Presidente.

Habana, 12-1-50.

Do Centro Gallego de Caracas (Venezuela):

"En nombre Centro Gallego Caracas rúegole transmite a familiares, Consejo de Galicia y entidades galleguistas gran pesar por fallecimiento nuestro insigne Castelao".

SILVIO SANTIAGO, Presidente.

Caracas, 9-1-50.

Da colectividade galega de Rio de Janeiro (Brasil):

"Interpreto sentimiento gallegos Rio Janeiro sin distinción credos políticos enviamos movidas condolencias fallecimiento Castelao, pérdida irreparable Galicia, grande hijo. Rogamos transmitir pésame su esposa. Asociémonos homenajes esa colectividad".

BALBOA, SERGIO GOMES, RUIZ, GARCÍA,
FREIRE, CASTILLA, LUIS GARCÍA.

Rio de Janeiro, 9-1-50.

Da Casa de Galicia de Montevideo:

"Casa de Galicia de Montevideo se asocia muy sinceramente a su profundo dolor ante la pérdida irreparable de su querido esposo, Socio Honorario de esta Casa en la que nunca será olvidada esa gran figura gallega que se ha llamado en vida Alfonso R. Castelao".

MARCELINO RAMOS, Presidente.
JUAN V. CASTRO, Secretario.

Montevideo, 9-1-50.

Da Irmandade Galeguista de Montevideo:

"Con profundo dolor trasmite a usted el testimonio del más sentido pésame por la sensible pérdida que acaba de sufrir".

IRMANDADE GALEGISTA.

Montevideo, 8-1-50.

Dos gallegos de Chile:

"Gallegos Chile atercidos de pena muerte nuestro Presidente, ilustre republico Castelao,

(Pasa a pág. 15).

LEMBRANZAS

AGARDOU A FALAR CA TERRA

Era o Dia da Galiza, o 25 de Xullo de 1949. Castelao levaba meses aturando sua cruel enfermedade. Até o seu leito chegáranlle, en tan sinalada data, moitísimas mostras de agarimo: mangados de flores, cartas, telegramas e saudos telefónicos; visitas arreo de amigos, admiradores e comisións de sociedades galegas... Un patriota galego istivo c-un aparello de cine rexistrando esceas de tales amostracíos. A elo se debe a sorte de contarse con valedeiro documento gráfico que ha ser peza histórica.

É pol-o atardecer, tivo Castelao a emozante surpresa dun chamado telefónico dende Sant Yago de Compostela... Uns fideles amigos e irmáns nos sentimientos patrióticos, quixeron saudalo dende a propia capital espiritual da nosa Terra na diada da nosa Patria...! Era a primeira vegada que Castelao falaba ca Galiza dende o ano 1936! O corazón bateulle forte e os ollos acuguláronse de quentes bágoas. Poucas horas dimpois tronzóuselle a sua voce...! E xa ficou ca intensa afonía que lle durou até a sua morte.

¡Sua voce istivo enteira agardando a se despedir da sagra Patria, denantes de se esvaer pra sempre...!

TERRA DA PATRIA

Catro dias denantes do pasamento de Castelao, chegou da Galiza un irmán benquerido, Perfeuto López tragando sagro tesouro: unha caixa con terra da Patria galega, terríña recollida nas veiras do río Miño; do pai Miño que é unha liña diagonal o traveso do chan de Galiza. ¡Semella na xeografía da Terra a franxa azur da nosa bandeira!

Terríña da Terra ofrendada polos irmáns galegos d'álá, pra ser espallada no cadaleito de Castelao, cando fose chegado o tristeiro intre que xa se sabía irremediablemente preto...

¡Sua vitalidade sostívose anguriosamente até que chegase terra da sua Terra que había de agarimalo no sono de pra sempre...!

NUN MESMO DIA E A MESMA HORA

Tres da tarde do dia 4 de xaneiro. Castelao é levado en camilla, dende a habitación 203 do Sanatorio do Centro Gallego a sala de operacións. Fanlle compañía doux fideles irmáns: Manoel Silva e Rodolfo Prada. Ficaba na habitazón sua dona Virxinia na compañía de garimosas amigas. Nin ben se alexou a camilla, Virxinia rompeu a chorar. Era a primeira vegada, nos longos meses da enfermedade de Castelao, que ela podía desafogar cilevemente sua fonda congoxa, sua firente doer, sen que il a ouvise. Con rexia enteireza d'ánemo, viñera afogando suas penas pra lle afollar a il maiores sofrimentos.

De súpeto, Virxinia mirou a hora. E ca face asulagada en bágoas cramou: ¡"Nun dia como este, catro de xaneiro, e á esta mesma hora, tres da tarde, sacaban da nosa casa de Pontevedra, o filiño noso pra o enterraren. E agora sácame o meu Danieliño pra ..". Un tristeiro salouzo afogóulle a voce. A frase ficou inconclusa...

A tanta distancia no tempo e no espacio: ¡Nun mesmo dia e á mesma hora! Misteirosos ditados do Destino...

MES DE DOOROSAS LEMBRANZAS

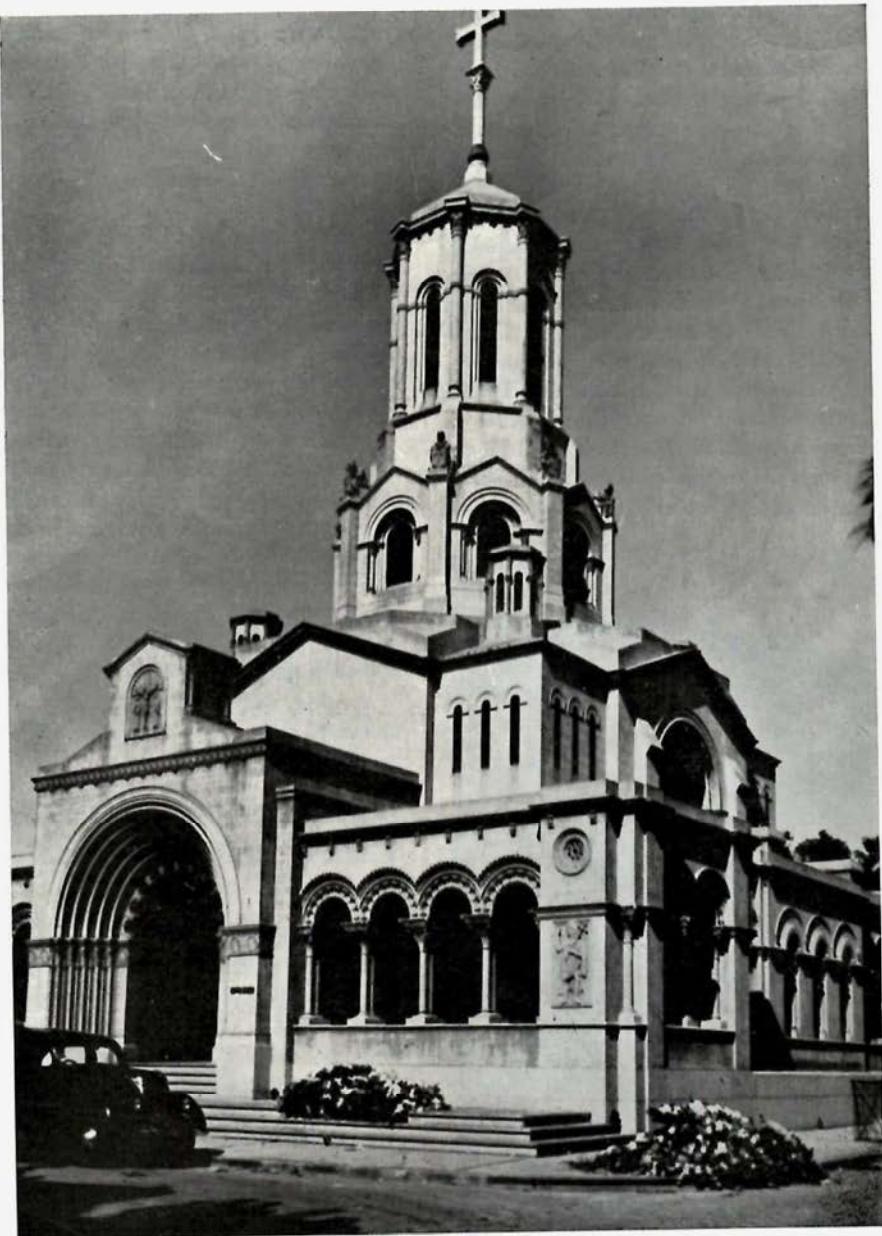
Pra fidel dona de Castelao, pra mártir Virxinia, o mes de Xaneiro deitará namentras viva, doorosas lembranzas. Nun 30 de xaneiro nascera Castelao; e nun 30 de xaneiro nascéralles tamén o únecho fillo. Nun 4 de xaneiro a ise fillo, cando agromaba na adolescencia, déronlle enterrro; nun 4 de xaneiro foille praiticada a intervención quirúrxica a Castelao da cal non reaicionaría, ¡Nun 7 de xaneiro entraba na inmortalidade!; e nun 9 de xaneiro depositábase seu cadavre no Panteón do Centro Gallego de Buenos Aires onde ficará gardado até que sexa levado a sua Terra nai ..

R. P.

¡EIQUI MORREU!

O pazo-sanatorio do Centro Gallego, onde foi operado e finou Castelao. Morreu sobor da terra galega que se acocha nos seus cimentos.

¡EIQUI REPOUSA!

Moimental panteón do Centro Galego no cemiterio da Chacarita, Bos Aires, onde repousa o corpo embalsamado de Castelao, agardando a hora da liberdade de Galiza pra ir ao repousu definitivo na sagra Terra. A beira de Rosalía e de Brañas... Repousa pol-o d-agora tamén en terra galega, pois terra da nosa Terra hai nos cimentos de iste panteón.

DISCURSOS NO AITO DE INHUMAZON DOS RESTOS DE CASTELAO

DISCURSO DO PRESIDENTE DO CENTRO GALLEGO D. JOSE VILLAMARIN

Alfonso Rodríguez Castelao, a quien hoy rendimos el tributo reverente del dolor, tenía el don de la sabiduría y la luz de la gracia, tierno con los humildes hasta la efusión del llanto, sabía clavar el agujón de su humor en la frente de los soberbios, para que aprendieran cordura en su altivez. Donde él estaba, Galicia, se hallaba presente en lo más sincero de su virtud. Por un milagro que sólo es dado realizar a los hombres "guías" trasuntaba gallardía. Nadie como él aprisionó en su lápiz de artista nuestros paisajes, nuestros hombres y nuestras mujeres y nuestras leyendas. Se dijo de Velázquez, el genio de la pintura, que besaba las encinas del Pardo, después de immortalizarlas en sus lienzos, y bien puede asegurarse de Castelao, que besaba las piedras de nuestra Galicia, aun antes de que se hicieran cruces en las encrucijadas de nuestro paisaje. Gallego por los cuatro costados, donde él estuviera, estaba Galicia. Ahora mismo, estas horas funerales tienen resonancia profunda en la entraña de nuestra tierra. Y las legiones gallegas del trabajo en la metrópoli porteña, hacen hoy un alto en la tarea, para

quitarse de un manotón las lágrimas que en todos los ojos ha puesto la muerte de Castelao.

Otros hombres dirán del mérito, yo apenas si puedo decir de la angustia que a todos nos traspasa.

Para mí, llegó el momento, como presidente del Centro Gallego, de enfrentar el terrible honor de dar sepultura a los restos queridos de nuestro Castelao. A esta hora el cable vuela hacia Galicia, con la noticia infusa. Cuando llegue, crespones de pena cubrirán valles y montañas; llanto en nuestras corredoiras, angustias en nuestros viejos, y lanzazos de dolor en el pecho de todos los gallegos. Castelao ha muerto. Pero, como él quería, el drama se ha desenlazado en ese pedazo de Galicia, que es el Centro Gallego. Eso sólo tenemos hoy que agradecer al destino.

Con Castelao, se troncha el pino más sensible de nuestra tierra, se abate el roble más recio de nuestras carballeiras, se empaña el fino cristal de nuestras rías y la lluvia que desde ahora bañe el Pórtico de la Gloria en Compostela, será llanto por nuestro muerto querido, a quien esperan en lo alto, Rosalía y Pardo de Cela.

La tierra argentina, abierta siempre a la aventura emigrante de los gallegos, se abre también hoy para dar regazo al muerto más glorioso de todos nuestros muertos. Cuando sepa Galicia que Castelao duerme en este suelo regado con el sudor de sus hijos, el sueño de la espera, hasta volver al lugar donde nació, aliviará su congoja con un suspiro de confianza.

Mientras, que a nuestro luto monte permanente centinela de amor, en la tumba de Castelao."

DISCURSO DO PERSOEIRO VASCO DOCTOR PEDRO DE BASALDUA

"La Delegación Vasca, interpretando fielmente el sentimiento de la colectividad en la Argentina, del pueblo en exilio y de aquel que no goza de libertad, y de un modo particular en nombre del Presidente del Gobierno de Euzkadi, José Antonio de Aguirre, quiere adherirse al dolor sincero y profundo de Galicia, a las lágrimas del pueblo hermano que llora por la perdida del más brillante y apasionado de sus hijos, el insigne Alfonso Castelao.

Saben nuestros hermanos gallegos, sabéis vosotros que habéis tenido el privilegio de gozar de su intimidad, la admiración y el afecto, los lazos espirituales, los

ideales comunes que nos ligaban a Castelao, con quien hemos convivido y colaborado con fe y confianza, para que valoréis en su justo término la angustia de nuestro corazón y el dolor que embarga nuestro ánimo. Ante ese sentimiento emocionado, decimos que las palabras están demás y que tan sólo cabe abrir ancho el corazón al dolor y el pesar.

Tenemos fe en que su alma, tan llena de bondades, descansé en la paz del Señor, como tenemos fe en que su obra, sus ideales a los que todo sacrificó con ejemplar generosidad, se conviertan en realidad y perduren en el futuro para bien de Galicia, de esa Galicia que llevaba prendida en el corazón con fervor y apasionamiento.

Castelao ha muerto, pero con su muerte ha hecho revivir el espíritu de su pueblo, sacudido y conmovido. Castelao ha muerto, pero con su muerte Galicia toda, tiene ahora una bandera, un símbolo que agitará conciencias y hará que los ideales de aquél se impongan y fructifiquen.

La prueba de afecto y de solidaridad que todos hemos hecho hoy acompañando el cadáver del amigo y del maestro, debe tener una continuidad de lógica lealtad, al ser fieles a los ideales que animaron su alma. Ese será el mejor y más bello homenaje que podemos hacer al insigne, entrañable y llorado amigo."

DISCURSO DO PERSOEIRO CATALAN DOCTOR JUAN LLORENS

Paréceme verte, Castelao, entrecerrando los párpados, para fijar tu vista en mí y veo tus brazos alargándose para abrazarme y oigo tu voz diciendo: "¡Hola, los catalanes!" Sí, aquí estamos también a despedirte los catalanes y sus descendientes, todos tus hermanos. No te dejaríamos marchar sin darte nuestro último adiós. Quiere ver en mí, al Consell de la Comunitat Catalana y a todos aquellos que tanto te quisieron. Quiere ver en mí a todos aquellos que lucharon a tu lado por la dignificación de las nacionalidades de España. Quiere ver en mí a tu entrañable compañero Manuel Serra Moret. Mi voz ha de representar, con orgullo, a esa tierra catalana que tanto amaste y a aquellos seres que la pueblan con el cuerpo y con el espíritu; aquellos que en ella aún viven y aquellos que, alejados como tú, en el exilio, luchan por liberarla, como tú luchabas por liberar a tu Galicia!

Un nuevo nombre se agrega al martiro-

Castelao a bordo do vapor "Argentina" que o trouxo a Buenos Aires.

logio gallego. A los Pardo de Cela, Brañas, Vicetto, Rosalia, Alejandro Bóveda, se agrega un Castelao, tan grande como aquéllos.

El jefe indiscutido de los nacionalistas gallegos ha muerto en el exilio. Pero su obra alumbrará el camino de los que ya le seguían y continuarán siguiéndolo. Los catalanes que fuimos sus compañeros inseparables, le rendimos este primer recuerdo. Y en adelante, cuando pensemos en Galicia y en los gallegos, no podremos por menos que pensar en Castelao, consustanciado con la esencia de su tierra y de su gente.

¡Castelao ha muerto! ¡Pero gracias a él Galicia vive!

¡Contigo, Castelao, los catalanes vivimos a Galicia y a Cataluña!

DISCURSO DO PERSOEIRO DO GOBERNO NO EISILIO DA REPUBLICA HESPAÑOLA, PROFESSOR DOCTOR GUMERSINDO SANCHEZ GUISANDE

Castelao:

A Delegación Oficial do Goberno da República Hespañola, fixome o especial encárrego de representala n'este intre e de despedirte con todo respeito e con todo agarimo. Cumplio con fonda emoción o mandado que me foi feito.

Este homaxe póstumo e sinxelo telo ben merecido; porque o teu paso pol'o seo do governo republican hespañol, foi un grandeiro exemplo de sagreficio, de diñidade insobornabel, d'esprito xusticeiro, e, sobor de todo, de transixencia e tolerancia comprensiva, sin que por elo tiveses que arredar as tuas conviccions que, en fin de contas eran os anceios encruxolados de teu povo que hoxe chora a tua perda. Isto como gobernable.

En canto ó artista, poucos souperon levar con tanto acerto na punta do lápis ou do pincel, a eispresión do pensamento que deixaches no papel ou no lenzo dun xeito craro, indubidábel, imperecedoiro. I é qu'os que van pol'o camiño da vida soxugados somentes ó ritmo monótono do tempo, pode decirse que non viviron: pero os que crearon e deron forma e senso human as suas creacións orixinaes coase proféticas, isos pasan de sópeto a inmortalidade.

E poucos tamen coma min, seguiron o dooroso calvario do teu mal sem remedio, facendo outos de cando en cando pra entrar no val das confidencias, dos segredos e das arelas derradeiras. Por iso, pra que nada faltase, ainda me tocou en sorte facer co teu corpo non apodreza, pra que sexa a terra galega a co consuma a forza de bicalo.

Mais falta unha derradeira vontade que cumplir: a peregrinación cívica dos desterrados a Compostela, da que tantas veces temos falado ó pe do teu leito. Pra entoncés, ti virás con nosco e serás o noso guieiro.

Xantar ofrecido a Castelao polos galeguistas de Montevideo ó pasar por aquil porto en Xullo de 1940 na sua viaxe de Nosa York a Buenos Aires. Niste ato xuntáronse, dispois de 25 anos, os redactores do "Barbeiro Municipal" de Rianxo: Castelao, Eduardo Dieste e Ramón Rey Baltar.

Xullo 1940. Chegada de Castelao ao porto de Buenos Aires.

Agosto 1940. Cabeceira do grandeiro banquete ofrecido a Castelao polo Centro Gallego de Buenos Aires.

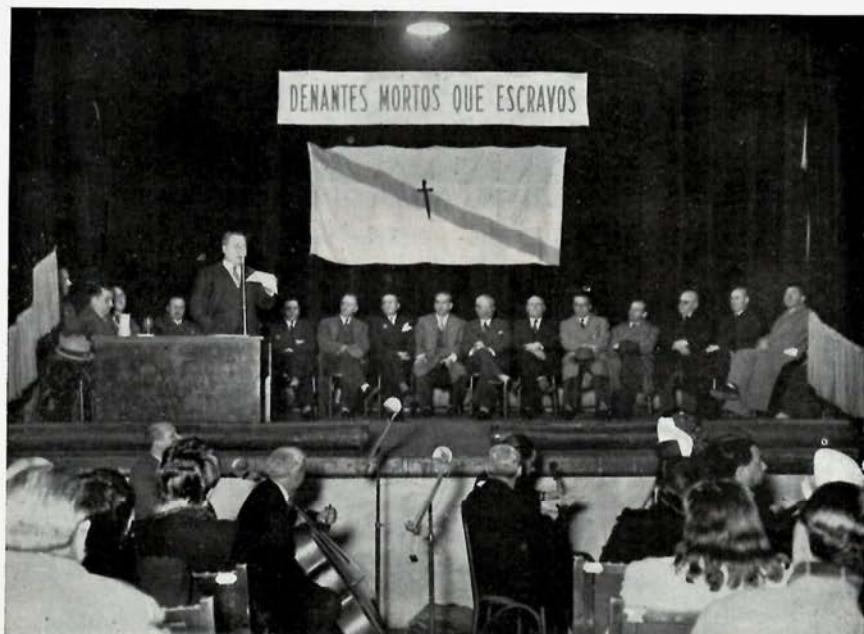
Unha vista do dito banquete.

Xullo 1940. Castelao na presidencia do Centro Gallego de Buenos Aires, na sua primeira visita a dita entidade.

Marzo, 1944. Cabeceira do banquete ofrecido a Castelao polo Centro Orensano de Buenos Aires co gallo da edición do seu libro "Sempre en Galiza", no intre de lle facer entrega do primeiro exemplar; o orador do aito Sr. Rodolfo Prada.

Xuño 1948. Castelao no presidencia do aito celebrando o 12º aniversario do Plebiscito do Estatuto Galego. Na tribuna o Segredario Xeral da Federación Don Antón Alonso Pérez.

DISCURSO DE EDOARDO BLANCO AMOR A NOME DA COLEITIVIDADE GALEGA

A Comisión Intersocietaria de Entidades Galegas, que mantén ergueitos en Bos Aires o espírito i-o quefacer galegos, honrou-me, i-agobioume, n-iste intre de inacababel tristeza, pra que diga no seu nome, que é o da coleitividade inteira, unhas verbas de despedida pra iste anaco de nos mesmos, frente a ista materialización milagrosa da Nosa Terra, que se nos vai.

Coido que o drama que vivimos todos os galegos do mundo, e os amigos do Noso país, non pode nin debe ser disfigurado por ningunha, eras de desafinación, nin pol-a retórica nin pol-a larínxea, que tanto s-asemellan. Haberia eiqui un desaxemento inadmisibel. Castelao era un home íntimo. O mellor do seu espírito non era declamación e sí proisimidade. E quizais o mellor da sua obra sexa o seu ser unha xenial confidenza que parez conter impríctico aquel sixiloso mandato de Deus: "O que teña ouvidos para ouvir que ouza". Sin afastarse d-ista natural intimidade, e tal vez por ila, foille consentido achegar, con palmos e frebas prodixiosas, ó cerne mais fondo e puro do vivir da nosa Patria, que é tamén celada e segreda, ó par de Rosalia, a nosa grande intimista. Non é consa, pois, de vir eiqui a profanar iste dor noso, iste dor coleitivo e de cada un, con frores de trapo e vana literatura. As bágoas, cando son certas, estorban ó falar.

Pro compre decir algunas cousas. Polo pronto esto: ningún en Galiza, nin home histórico nin figura presente, acadou pra sua persoalidade, tanta unanimidade de amor. Amábano, ainda que polo baixo, até os seus propios nemigos políticos, que outros non tiña. Cecais o houbesen matado, porque as veces mätase por rutina ou por "palabra de honor". Pro n-aquél punto mesmo chorarían bágoas de sangue. Podíase estar en desacordo ocasional con il, pro era inútil non querer admiralo. Cando eu contendín con il —permítaseme este descargo de concencia— n-unha de tantas polémicas ociosas como hai entre os homes, no intre más accedo da polémica, esribin que era a figura meirande de Galiza dempois do Padre Feijoo. E volvo a repetilo agora, cando unha soia verba de falsía ou de lisonxa non sentida, sería valdeira, estúpida e criminal.

Era imposibel non amalo, porque o amor a Castelao era amor a Galiza. Il, o home o dibuxante i-o escritor, realizábase en expresión galega tanto como Galiza se expresaba a través d-il. Il era Galiza por transsubstanciación. Il fixonos visibles e inevitables as nosas obrigas de conducta, pra con ila, como Pondal, Curros e Rosalia nola fixeron consciente nas súas doores, belezas i-espranzas. Pro o que aquiles dibuxaron no ar estrelecido do verso, Castelao modelouno en nidia e dura materia

de conducta política e social. Il creou unha nova responsabilidade, un novo xeito de ser galego. Antes de Castelao podía amar-se a Galiza de moitos modos. Dempois d'il todal-as fronteiras d-iste amor están acotadas. O que saia d'elas xa non porá chamarxe de ningún xeito amante, senón de moitos, treidor. Iste é o seu testamento mudo. Non-o escribiu; volcouño, como un metal ardente, no molde da sua vida, de toda á sua vida, sin descansar un día, sin dubidar un intre. Entregouse en corpo i alma a sua terra coma unha eucaristía de carne. Por eso cando se diga no futuro, Castelao, estarás comulgando o propio nome de Galiza.

Menten os que pensan, ou os que o afirman sin pensalo, que pode separarse a entidade artística na obra de Castelao, da sua significación simbólica. Vista agora no seu inmenso bloque, a sua obra foi un continuo alarido sin sosiego. Cada un dos seus dibuxos era un mitin, e o povo fixo refrás e modismos políticos e psicolóxicos cos pes das suas caricaturas. No ardimento da sua obra escrita latxa, coma nunha arteira chea, o alento d-un profetismo para séculos de vivir galego. Todo n-il vai,, polos camiños mais varios, como a frecha ó seu branco. Sua obra é impacto ou espora; pega ou incita; cágase e voa coa sua dinámica propia, ou esperta as forzas alleas e-un pulo mensaxeiro que é posible negar, pro que é imposible non sentir sempre así, enfiado, destiñado, comprometido.

Todos sabemos tamén que si se houbese quedado fozando nas molicies do chamado “arte puro”, podería haber acadado un universal renome. Pro isto do arte puro é luxo de povos fartos ou de povos momias. Castelao prefireu facer da sua pruma, da que trazaba e da que escribía, unha arma ao servizio do seu povo. Propiamente unha arma de douis fios. Por un lado, loitando co-a sua cegueira desde paz, logrou dibuxar como un mestre do Renacemento i escribir coma calisquera gran escritor do mundo. E por outro, cargou cada liña e cada trazo con tal potencia eispresiva que deu por resultado o nacemento da nosa xeneración e da que hoxe loita en Galiza e fora d-ela, pra que se cumpla o testamento pondaliano.

*“A luz virá para a caduca Iberia
dos fillos de Breogán.”*

E isto foi posible n-unha soia vida, porque Castelao buscou e atopou o camiño xusto da eispresión do seu povo. Naméntras Galiza estivo en maus solemnes e retóricas, non se deu conta de sí. Non se entendía porque non-a entendían. Castelao fixoo todo sorrindo. Até o chorar. Exactamente como Rosalía.

“Por eso me chaman Rosa, mais a do triste sorrir.”

Sorriso triste: eso é Galiza. O humorismo de Castelao ten a esgrevia dinidade da tristeza. Por eso elixiu como lema un dito

Abril 1946. Castelao co esgrevio escritor arxentino D. Alberto Gerchunoff na cabeceira do banquete que lle foi ofrecido no Jockey Club de Buenos Aires co gallo da sua deseñazón de Ministro da República Hespañola.

Xullo 1946. Agasallo a Castelao no fogar de D. Manoel Puente nas vísperas da sua viaxe a París.

Dr. Cadalso: Llevo a Galicia junto a mi corazón tan noble y tan gallego, que no es dable decir más veces noble, el recuerdo afectuoso de mi "Pimpinela", mi Es Fijo. "Recordando a Galicia" un audición en Buenos Aires, no la alaudará jamás. - Bs. As. Julio 21/846 -
Iacho
Marija Boza.
Refreda Augerithistrix.

Xullo 1946. Castelao na audición radial “Recordando a Galicia”.

Na Esposición do Libro Galego. Castelao cas autoridades do Centro Galego no acto inaugural c
42 de Xullo de 1948.

de Mark Twain: "Embaixo do humorismo hai sempre unha gran door". Galiza non podía ser remediada cos papos cheos de vento dos retóricos decimonónicos. Galiza tiña que saber, que pôrse a carón e reconñecerse no seu triste sorrir. I-eso foi o que Castelao lle enseñou dia a día, hora a hora, durante cincuenta anos. E no adeprendelo salvouse, non solo da retórica, senón do nihilismo, do nadismo, da bobeira choromiqueira de sorrir sin saberse por qué. E soupo que tras o triste sorrir, estaba a sua força, porque era o sorrir dos que sorrín últimos. Un día díxome un faraón da intelectualidade castelán: "Galicia no sabe mandar". I-eu respondinlle: "Abóndalle con saber encantar". As armas da sonrisa e do lirismo —que en nós é tamén sorrisa— poden non seren vistosas nin castrenses, pro son imbatibles. O noso Apóstolo, sentado na sua silla curul, está de cote sorrindo, do outro que anda no cabalón de pau baténdose c-uns fantasmas que, o fin de contas, non foron vencidos. Hubo un home n-ista historia que estamos vivindo, que c-unha roca, c-unha cabra e c-un sorriso, asoballou a un imperio. E iso que este que digo era un imperio de certo, e non unha tráxica opereta.

Castelao que nasceu a vida consciente na emigración, morre n-ela. Aquela emigración de neno, eiquí, na Pampa, por il tantas veces evocada, nascía do manso éxodo d-unha raza que fuxia, sorrido a través das bágoas, dos caciques, da fame, da involuntaria iñorancia e dos cregos de trabuco e cazata. Era unha emigración que deixaba tras sí ledos e abertos os luminosos camiños da nosa mar. Esta outra, e unha emigración co regreso murado; murado c-uns muros que non se cansan de escoar sangue de mártires... Eiquí, n-ista noble terra arxentina, Castelao fixo o seu aprendizaxe d-unha lírica saudade de emigrante; i-eiquí viviu a tráxica experiencia do seu desterro de exilado, que pra os diños e sans, pros "bos e xenerosos", non ten outra evasión nin outro navío, que ese

que estades vendo, feito de catro táboas, con rumbo a eternidade. Pro non importa. O caso e non perder o "dulce sorrir" e poder contaminar os demás, da sua máxima enerxía. Tras de tempos, tempos veñen. Il escribiu ao pé d-un dibuxo de guerra: "Non enterran cadávres, enterran semente". Nos repetímolos hoxe a carón distos despoxos sacros. Os nosos mortos, ¡os nosos, sabedeo ben!, son sempre semiente. A semiente viva e xermolante de Alexandre Bóveda, e a do último mariñeiro e campesiño, que son terra viva. Ista é a morte inmortal da nosa terra; a morte galega, amiga dos vivos, rexoubeira, ridente avasalladora. A morte anda leda polos nosos vales, que non son vales de bágoas, a palicar coa xente dos bosques e nos adros. Porque a nosa morte galega non se entra por pórticos de ôsos pra cair en sepulcros branqueados. E un afundirse nos zumes da Terra, na sua tépeda brandura, nos seus agarimos; i-é un voltar i-é un nonirse; un quedar sendo queixume de pino e volco de onda. Rosalía decía así:

"Iste meu corpo de terra."

Cando se sinte en vida, a terra mística andar polas canles do sangue o afundirse n-ila non é un morrer, é un continuar. Iste d'afundirse na sua, dia chegará cando teña que chegar, pro noso morto. Cando teña que chegar, nunca antes.

Dous días antes de morrer Alfonso, arribou a Bos Aires un compatriano galego traendo terra dos nosos eidos n-unha caixa, que os irmáns d-aló mandaban pra agarimar a sua xa presumibel morte. Hoxe deixámola cair como un oscuro rocio labrego, sobre o seu corpo. Castelao sorriu na eternidades agradecendo ista señal i-anticipo da que un día poserá por enteiro.

Cae envolto no door de todo un povo, coma n-unha inmensa bandeira. Galiza lonxe afoga o seu pranto no fondo das almas, sin aire siquera por onde esparexe-

lo. De todas partes do mundo onde hai galegos, e son todas, chegan, hora a hora, testemuños de iste inmenso door que avanta por todal-as fronteiras.

Pro non importa. Terra galega sobre o seu corazón. Cantemos. Cantemos deleitando sobre a sua presenza ainda os versos de Rosalía, como outra terra lírica:

*"Triste o cantar que cantamos,
¿mais que facer s-outro mellor non hai?
Moita luz deslumbría os ollos,
causa inquietude o moito deseiar.
Cando unha peste arrebata
home tras home, n-hai mais
que enterrar de presa os mortos,
baixal-a frente e esperar
que pasen as correntes apestadas.
¡Que pasen...! que outras virán."*

E ti, Virxinia, muller tenra, forte, vale rosa: muller galega. Limpa os ollos de lixos, sorrí, canta connosco anque se che rompa o corazón. Axúdanos a enterrar esta semiente...

DISCURSO DO SEGREDARIO DO CONSELLO DE GALIZA, DIPUTADO ANTON ALONSO RIOS

Eu veño a despedirte no nome do Consello de Galiza que ti presidiches en vida e seguirás presidindo de morto. Ti serás decote o noso guieiro másimo: a concencia que nos aguilloe, i-a estrela que nos guíe.

A door non me deixa falarche coma eu quixería pra decirche o noso pesar e o fondo sofrir da Terra, que eu quero contar che a modiño, coma se fora unha rula ou unha pomba que se poussara a tua beira pra falarche no nome d-Ela. E, no nome da Galiza emigrada, que eiquí te arrodea e da que espallada polo mundo adiante tamén está eiquí xunguida a tí polo sentimento, hei de facerche unha promesa.

Castelao: Hoxe é noite pra nós. Sentimos friaxe nos ôsos; sentimos friaxe na alma. Un coitelo séganos o curazón e unha corda apértanos a gorxa da alma.

Hoxe todo é tristura na Terra. Os montes non parecen feitos de pedras e de terra, semellan pesares e acedumes que se amontoan e se acugulan rubindo cara o ceo a xemer ea pregar. Os Faros o Suido, a Queixa, o Pico Sagro..., pulan de door. Nas rías galegas hai un arrolar fondo, de entranas que se reforecen, de nai que xa non espera consolo. Na costa brava, o mar pula e bótase a oubear. Todo é pranto, todo é bágoas na Terra amargurada.

Escoita, Castelao, o que che dí isa pombiña que, poussada a tua beira, quere contar che as penas da Terra: "Eu non me doio das cadeas que me apreixan e me magoan o corpo; eu non me doio das cadeas que me agrilloan e me afogan a ialmá.

ma; eu doiome, Castelao, fillo querido, eu doiome de non poder recollerte no meu colo... de non poder acocharte no meu seio..."

¡Castelao!: A tua man de artista trocou a door galega en door universal, que percorreu o mundo nas tuas estampas de "Galiza Mártir", e agora a door galega é a universal admiración arrodearon o teu corpo de frores de todolos sitios. Mais istas frores: isa xesta, ises ramallos de carbollo con landras, ise arume do piñeiro, ise toxo coas espiñas de punta, as homildosas frores da carqueixa e da carpaza que un presinte a tua beira, o mesmo que as orquídeas e caraveles; todo é unha soia e mesma cousa: bágoas, bágoas, bágoas...

Agora a promesa que temos de facerche: Cantos hoxe eiquí estamos en presencia, e cantos galegos están espallados pol-o mundo, mais que están tamén eiquí co sentimento, prometemosche, ¡Castelao!, que, cando a Terra te poida recibir diñamente; cando os galegos poidamos proclamar libremente os outos ideaes que tí nos enseñaches, daquela, e soio daquela, teremos de levarte a descansar no seo da Patria Galega, tal coma foron os teus deseños.

Tal é a nosa promesa eo noso xuramento, que facemos por nós e polos nosos descendentes deica que o teu corpo volte a terra nai.

(Ven de páx. 8)

gloria inmortal de Galicia delegamos usted representación sepelio.

PICALLO, GARRIDO, JUSTO, VIDAL, PÉREZ, IGLESIAS, VÁZQUEZ, etc.

Santiago Chile, 8-1-50.

Da Irmandade Galega de Mendoza:

"Ante la muerte del gran Castelao, verdadera encarnación del alma de Galicia y preclaro conductor del pueblo gallego, Irmandade Galega de Mendoza suma su dolor al de todos los gallegos libres del mundo y tributa fervientes homenajes al caudillo immaculado cuyo nombre recogerá la historia como ejemplo de purísimo y fecundo patriotismo y a quien la patria gallega venerará por todos los siglos con la gratitud que debe a su inmortal espíritu, fuente caudalosa de ideales galleguistas".

ISIDRO RODRÍGUEZ, Secretario.

Mendoza, 9-1-50.

Do diputado galego o ex-presidente do Consello de Ministros da República Hespanola, Don Manuel Portela Valladares:

"Corazón chora con vostede e Galiza perda gran galego".

Bandol (Francia), 1950. PORTELA VALLADARES.

Do diputado galego Don Ramón Suárez Picallo: IRMÁNS NA IBERIA

"Consternado no tengo palabras que decir ante pérdida irreparable de la patria. Dale a Castelao en nombre mío último abrazo".

Santiago Chile, 8-1-50. SUÁREZ PICALLO.

De esgrevias persoaldás portuguesas no esilio:

"Profundamente penalizados falecimento Castelao rogamos nosso nome a familias transmi-

tir D. Virginia sua admiravel companheira expressão nossa dór e saudade enviando ao mesmo tempo a V. Excia. Irmandade Galega e demócratas espanhois em nome de demócratas portugueses nossa fraternal solidaridade pela perda que todos acabamos sofrer".

RICARDO SEARA, JAIME CORTESAO, JAIME MORAIS, SARMENTO PIMENTEL, MOURA PINTO. Rio Xaneiro, 11-1-50.

Do Presidente do Goberno Vasco:

"Profundamente impresionados fallecimiento gran patriota Castelao, en nombre propio y Gobierno Vasco reciba Consejo Galicia sentido pésame".

París, 9-1-50. JOSÉ ANTONIO AGUIRRE

Do diputado catalán Dr. Pelayo Sala:

"Conocido fallecimiento Castelao ruego transmitir sentido pésame viuda y sentimientos adhesión fraternal amigos gallegos".

Santiago Chile, 9-1-50. PELAYO SALA

Do centro Republicano Hespanol de Santiago de Chile:

"Centro Republicano Español y yo compartimos emocionadísimos su inmenso dolor perdida gran ciudadano y gran amigo".

GERMÁN VIDAL, Presidente.
Santiago Chile, 11-1-50.

Da Colexitividade catalán de Chile:

"Centre Catalá representant cataláns Santiago Chile adhereix profundament emocionats sentiment pobra gall del traspas figura senyera Alfonso Castelao, president Consell Galicia".

GRATACÓ, President; ESTEVE, Secretari.
Santiago Chile, 9-1-50.

Castelao na biblioteca do Centro Orensano de Buenos Aires. (Ista é súa derradeira fotografía).

EXPRESIONS DE DOOR ENCOL DA MORTE DE CASTELAO⁽¹⁾

GARDADO POL-O SEU RECORDO

Por R. OTERO PEDRAYO

De Castelao non se pode escribir como de un sabio, un home de letras ou un artista de formazón ténica. Castelao levaba menos traballo en compoñer as súas obras do que unha fonte en formar as notas da súa cántiga. Nas notas, dooridas ou ledas, da fontela cantan, ó ceibárense, escuros pesadelos e xigantes ensinos da terra. Asina en Castelao os ensoares fondos e calados da nosa xente antiga colleron corpo e són. Outros percuran, pra saberen algo do povo e da historia, os arquivos e os libros. Van apontando en fichas as ouservaciós e despois compoñen a obra: novela ensaio, crítica arte... Castelao sabía máis do que todolos etnógrafos, psicológos, historiadores i eruditos. Seus arquivos eran os ollos dos velllos patrós, a sinxeleza das mociñas, as candeeiros do piñeiral, as augas do rego bulindo polas empredradas calzadas... Unha vez quixo facer prehistoria e acertou coma se fose o seu traballo cotián. As cousas non tiñen segredos prós seus ollos, atal ricos que, eneborados como as badias nas mañás do outono, gardaban tesouros...

Por todo iso, falar de Castelao artista, político, home, e das súas obras —o mesmo de “Os dous de sempre”, das “Cruces”, da súa pintura, dos seus negros— fáisenos imposible. Outros terán acerto.

Fumos amigos, irmáns, dende a mocidade. Dende o primeiro intre de falarmos —e foi en Toledo— xa quedamos cinguidos nunha amizade que é a groria máis pura e o tesouro máis rico que, agás dos pais e da esposa, ten o home xa vello que escreve estas liñas tremándolle ca emoción a man ó pensar que Daniel non voltará a enxergar o seu val da Ulla, nestora ledo de novos gromos e paxaros, nin... Podíamos pôr, calquer recanto da Nosa Terra. Pois ás veces, falando, téñolle sentido decir seu amor pol-a Galiza esquencida, os terraxes probes, de penedos e toxos, non cantados polos poetas... É que, infindamente xeneroso, quería o ermo e gostaba na tristura ser compaíñeiro do triste, a causa más doorida pra Daniel. Non podía concebir o mal nos curazóns dos homes e, enxergando os efectos da inxustiza, sofria como un mártir por todos os que padecían.

Non tiña vergoña de chorar, sendo home valente. Mireíno chorar algunha ves, e sempre por saber a má fe dun amigo ou unha treizón... Co tempo, algúns, galegos ou non galegos, poderán escribir, con lembranzas certas, moi boas causas sobre de Castelao... Tiña xente non galega moi amiga. I-é ben coñecido n-América o entusiasmo espertado por Daniel nos negros das Antillas. Comprendían n-il o curazón limpo dun apóstolo sen orguleza nin

ambizón. Mirábano esguio e lanza, respeitoso e cheo de amizade por iles.

Os pensamentos non se ordean. Precisábase un artigo de sustanza pra iste homaxe grandioso e sincero. E coñecendo ben a Daniel, e sentíndome desamparado dende o seu pasamento, sei non poder escribir ise artigo. Semellame algo impía... Millor, voltando co pensamento a un d'aquies días que decorreron pra nós xuntos, teimar recordos gasalleiros.

Estamos xuntos no miña terra de Trasalba no 1935. Castelao chegara d'aquil desterro en Extremadura. Volve a unha legría nova. Pol-a mañán saímos de par, adispazo falando polos camiños. Os estensos horizontes esmaltábanse ó lonxe con povos e arboredos que enxamáis, coma daquela, me pareceron alal fermosos. Castelao, afeito á dozura das Rias e ó grande canto dos piñeiraies, gostaba cheo de leda surpresa da terra máis forte de penedos e castiñeiro e da baril fermosura do carballo. Falaba agarimoso dos amigos. Os crucieiros dibuxábanse nas súas palabras. Quería facer un teatro novo. Orixinal, criador de novidades; parecíamle un neno cheo de ledicioso medo cando lle nascía un rumo novo no arte. Consultaba, duvidaba, e deseguida, xogando, a idea vestíase de realidade inmorrente, ca presa que se envolve en froles unha cerdeira no abril. Paseando pol-o Agro, por Fontela aquiles logares de Trasalba que eu amo coma sefes vivos e graves, il decía seu gosto pola gran pintura. A coor, a grande composición. Inda tiña illusións sober da valenza dos seus ollos. Poucos homes donos coma il dono do senso da lus e da coor. Sabía pintar a sôma dos castiñeiro en roda, ben diferente da dos carballos. Sabía enxergar a brancura da vela, a coor d'unha roupiña de neno de aldeia ou de mocinha festeira. O cadro d'unha inormal romería, a festa e a muiñeira de toda Galiza vivíalle na alma. A súa man no dibuxo era rexa como as de mestre curtando no monte pedra de carraíres, e levián coma o voar das anduriñas sobre as loiras agras, apañando os refrexos do voar d'un pensamento.

Millor o silenzio. Calando, a lembranza vai sendo un feitizo. Templo de pedra silencioso cheo de vivente amor e a presenza do xenio do amor á Terra ha ser sempre a amizade inspirada por Castelao. Gardado pol-o seu recordo... E tamén a obriganza de sermos dinos da súa amizade. A millor recompensa: todos os vieiros de Galiza gardan o sinal e consolo dos seus camiñares.

H E R O I E S A N T O

Por JAIME CORTESÃO

CASTELAO foi uma das mais belas almas que jamais conhecemos. O que se divide por muitos homens e ca faz, a um por um, notáveis, fundia-se nele e formava um conjunto milagroso. Era bom e bravo. Herói e santo. Possuía o sentido do humor e o sentido trágico da vida. À candura lírica e feminina duma Rosalia unia o vigor e a capacidade de expressão dramática dum Goya. E, se foi um condutor de homens, não obrigava com as qualidades de mando, mas pelo poder de simpatia e encarnação generosa dos ideais duma grei, secularmente oprimida.

A Galiza e Portugal perdem nele uma das mais perfeitas e genuinas expressões da sua alma comum. Flor dos espírito, tão alta e pura, não podia vingar em plena tempestade de violência. O seu destino, que era o de unir fraternalmente, malogrou-se na Terra e na Era de Caim.

Mas a sua memória conforta, como a presenza d'alguna causa de ideal divino, com a certeza de que os homens e os povos podem algum dia entender-se, para além da fome do pão, pela fome do espírito.

⁽¹⁾ Nos próximos números d'A NOSA TERRA iranse publicando aquelas colaboracións que por haber chegado estando este número especial no prelo, non poideron ser incruídas moi ao noso pesar.

¡DE QUE MORTE MORREU A NOSA PRENDA?

Por RAMÓN CABANILLAS

¡Irmán Daniel!

*Na praia de Rianxo
caían como bágoas as estrelas,
espallaban teus aies derradeiros
bruantes ventos das andinas serras,
e ondas galgantes, en crámor, chegadas
da pratense ribeira,
contaban no areeiro que te foras
de seriedade pol-a plan vereda...
o camiño que nunca se desanda,
o vieiro sin fin...*

*Na noite pecha
entrei pinal adiante, medoñento,
a alma dun feitizo prisioneira.
Fungaban os ramallos un responso,
en velorio de honra ó teu relembro.
Ergueitas cara ó ceo as ponlas, era
cada pino un cruceiro,
labra xenial da túa man maestra,
e aquel forte e lanzal, que templos idos
escoitóu a tua prácida conversa
có sabidor e xurdio,
profundador de voces milagreiras,
inquiréu delorido, en desespero:
¿De qué morte morréu a nosa prenda?*

*Atravesoume o peito
un dór punxente e esguío de sajeta
e díxelle a verdade crú, tinguindo
c'unha pinga de sangue cada verba:
¡Morréu do mal dos bós e xenerosos!
¡Morréu de amor a Terra!*

¡EU NON QUERIA ALO QUEDAR, MI MADRE!

Por A. I. A.

*Pois, sí. Hai que morrer. No mesmo cimo
dos meus corenta, coma moita xente,
coma os frades cartuxos, como Horacio,
digo eu tamén: ¡hay que morrer! E doulle
unha chucha á cazola de Ribeiro.
Hai que morrer, e estóu nos meus corenta.
Nos meus corenta, e triste de lembranzas,
buscando unha caveira coma o outro,
para decilo monólogo de Hamlet.
Poideran tere entre os centeios louros
xa navegando catro cadaleitos
de nenos de dez anos, cavilando
niños de peto e mapas con estrelas.*

*Tiveran ido entre os centeios verdes
da primaveira, dende Cinza a Ramos,
dous cadaleitos con dous mozos tristes,
soñando longas cabeleiras louras,
soñando leves beixos velaiñas,
soñando abrazos que no apertan nadia,
coma de sombra ou doces garnicelas.*

*¡Poideran ire tantos cadaleitos
de picadiños, ledos, coma de anxos,
que non fan dó, senón no corazonhe
das más noviñas! ¡Oh, poideran ire
dez cadaleitos, vinte cadaleitos
desque eu nacín! Poidera vinte veces,
corenta veces, eu tamen ser anxo,
ser un neno mortiño, un cadaleito
todo branco de anxo, vinte veces,
corenta veces, a boiar nas agras,
corenta veces, entre un son moi ledo
de campás repicando muiñeiras,
muiñeiras de anxos, que non saben
bailalos mozos nin as fiadoras.
¡Muiñeiras de anxos! E xa vedes:
estou aquí, no cume dos corenta.
E boiando na cunca de Ribeiro,
corenta cadaleitos pequeninos,
corenta chuchas que unha mai noviña
me dera sin sabelo. Cunha cunca
de Ribeiro na mau. Corenta bágoas
a correr polas venas, meu Daniele.*

*Aquí no cume dos corenta ainda
apalpando a caveira coma Hamlet,
a caveira que foi risas de neno,
sono de namorado polas rúas,
entre lembranzas doces coma o sono.*

*Ai, meu Daniel, sin unha herbiña verde,
na túa cova lonxana en Chacarita.
Sin un ollo de vidro, sin a chuva
que fai xergós de seda, aquí en Rianzo,
pra as coviñas dos nenos e pra os leitos
de terra mol que os mariñeiros soñan,
cansos da mare e o seu balbordo ledo.
¡Ai, Deus, Daniel! ¿Non lembras a Rañolas?
¡Eu non quería aló quedar, mi madre!
Deus, meu Rañolas, meu Daniel velliño,
meu vello amigo, aquí me tes no cume
dos meus corenta, entre lembranzas doces,
coma un poeta en busca da caveira
pra decilo monólogo de Hamlet.
Aquí me tes á beira da túa mare
cunha cunca na mau...*

*—¡Outra, Daniele,
outra cunca namáis...!
—¡Non! ¡Do Ribeiro!*

UNHA SOIA ARA ERGUEITA...

Por MANUEL PORTELA VALLADARES

Cando denantes da lus mañanceira ven o segredo e craro intre de se presentaren ao espírito as boas lembranzas, os bos feitos, as graves satisfaizóns que tivo a alma, ante o quente resprador das amistades idas, adiántase pra min a outa i esgrevia figura de Alfonso R. Castelao. E corremos un pra outro a nos estreitar, a nos apretar, a nos dare folgo e vida e comunión nun entrañabel anecio galizán. Qué importa que os nosos camiños fosen por vegadas diferentes, si decote os fitos atraijanse; nin qué poder teñen as discriprinas, as distanzas e a morte mesmo sóbor de ideias e sentimentos que rachano os peitos pra acadaren a beatitude dun Sol de xustiza creadora?

E eu, abrazando a Castelao n-aquel silencio de cristal onde se sinten os pulos do corazón, vía arredor dél, por riba dél, a todo dentro dél, á Terra Nosa, verdecente de sementeira feita pra o seu ascenso, pra súa igoaldade, pra súa diñidade, c'un pouco de aceiro nos espíritos que si lles permite s'incrinar en un día, fórzaos a tornar axiña á súa tallante direitura.

Nin no Estatuto, no que traballamos man a man, puden facer pública campaña co-dél, pra evitar que as mans que o esganaron tomara pretesto da miña intervención pra combatilo por pequena enemistade política; mais de moito tempo sabiámonos dacordo, e na obriga de nos considerar coma pés direitos que mantiveran o arco que xunguía as catro provincias.

* * *

Unha sóia ara ergueita sempre diante dél; un limpo e dóce falar; o máis grande artista que tiñamos!

* * *

Veume visitar denantes de collar o vapor pra Bos-Aires. As horas fixérónse segundos. As ideias —toda cras de ideias— voando no ceo ausente, daban na mesma corda, ferian un mesmo son con unha e ca outra voz. Viña triste e pesaroso. Non; a causa de Galiza non se podía confundire con outras. A vista, cásque de todo perdida, fórse pra dentro dél, a alumear, a adiviñar, a asentarse un máis amplio e fondo saber.

* * *

Cómo podería eu esquecer o intrés e o coidado filial con que parparaba e sostiña as miñas intervencións parlamentarias! Débolle o que a ninguén debo.

* * *

Quedei cun muro de dór diante dos ollos: él ía pra lonxe, i-eu pasaba de vello. Inda tornou pra min a súa face serea, graciosa, sorriente de cumplir o seu destino...

CASTELAO

Por R. PIÑEIRO

¡Espectáculo commovedor, un povo inteiro a chorar diante d-un cadavre! Commovedor e abraiente, porque n-il presenciamos un d-isos relampagos de grandeza moral que ennobrecen a humanidade. E tamén excepcional, pois a door colectiva pol-a perda d-un home maniféstase poucas veces na historia de cada povo. Nin a cencia do sabio, nin a gloria do artista, nin a sonda do político abundan para producila cando chega a hora da morte. Soio diante da *bondade* xurde a plenitude da adhesión humán. A sensibilidade popular somentes se identifica co-aquiles seres que pasan pol-a vida irradiando bondade, pois no reino da bondade está o cume do corazón humán, o límite do humán i-o divino. Cada povo —un povo non é unha pura cohesión social, é, sobre todo, un con-vivir animico, un sentir en común— vai realizando o seu íntimo ideal de bondade gracias á existencia dalgúns homes superiores que consumen a sua vida n-un perene sofrir polos males de todos, aburados por un intenso amor á xusticia. Cando no seo d-un povo aparece un d-isos homes, a conciencia colectiva aconchégase arredor d-lí como si fose o inmenso corazón único do povo, o que siente por todos, o simbolo vivo do ideal moral de bondade, que é o único ideal de veras redentor para

as mágoas da humanidade. Por iso istes homes sinten, xa en vida, a quentura da devoción popular, e cando morren o povo derrama bágoas por eles, movido pol-a punxante sensación dunha perda moi íntima.

Castelao foise, fóisenos pra sempre! A súa morte estremeciu á totalidade do orbe galego, que percibiu a inmensidáda da perda co-isa erardade intuitiva de toda door verdadeira. Coma nas grandes disgracias familiares, todolos que participan na comunidade espiritual galega sentironse unidos ese dia pol-a irmandade sentimental d'unha mágoa común.

¿Qué era, qué representaba Castelao pra que o seu povo sentira por él tan afervoada adhesión e tremora de door cando soupo da súa morte?

Castelao era o símbolo humán das arelas morales do seu povo, das arelas de bondade e de xusticia que sempre están anfiadas na sensibilidade colectiva. Singularizando na sua persoalidade individual o común sentir galician, elevouno o cume moral en que se desenvolveu a sua existencia, e deulle, co-a individualización, a máxima universalidade. A i-alma galega descubriuse a si mesma, co-a sua nindia pureza esencial, na persoalidade humán do Castelao, que exerce, mesmamente por iso, a enorme atraición suxes-

tiva da sua força reveladora. Persoalidade esgrevia, d'isas que xurdien excepcionalmente pra irradiar lus espiritoal na vida escura dos povos.

A sua vida toda foi unha entrega mística a ese destino trascendente. Entrega exemplar, porque aforma o poder da sua fe galega frente a ese resplandor tráxico que envolveu a sua existencia.

A sua obra, sempre animada polo patetismo de toda i-alma sinceira, vai refrexando o fondo emotivo, a interioridade anímica d-un povo que adota a sofrir en silencio. Castelao, coma fixera Rosalía, móstranos na sua obra toda a fondura íntima d-ise sofrir silandeiro, que il mesmo tivo que sentir pra refrexalo, pois o arte non é outra cousa que a linguaaxe do sentimento, é o sentimento mesmo feito forma eispresiva.

Morre Castelao e toda Galicia chora. En vida, o seu corazón pudo sentir a door d-un povo inteiro. Na hora da morte ese povo derramou bágoas por él.

Fóisenos pra sempre, mais no corazón popular deixou o eco imorrente d-isa bondade que o povo santifica co-a sua devoción. Apagouse a sua vida, pro o seu nome brilla no mundo galego co-a inmensa força mitica d-un símbolo moral.

CASTELAO, GUIEIRO E SIMBOLO

Por MARCIAL FERNÁNDEZ

Perante moito tempo, tiven eu de Castelao, senón unha idea trabucada, si polo menos incompreta ou subestimativa dende moitos puntos de vista. Non fñorei nunca, é evidente, que Castelao era un esgrevio artista mais, a verdade é que, non embargantes velo xurdir como unha figura inteiramente diferente no panorama artístico da nosa terra, foi somentes despois de ter lido d-abondo as loubanças que a sua obra espertou en moitos intelectuais galegos de aquela época e de ouvir acotío a sona de excellenza e de subrimidade, co seu qué de misterio, que a xente do povo facía pairar sôbor da figura de Castelao, que escocemei a darme conta de que por tras d'aquel Castelao dos deseños tan gabados, había outro Castelao de moito meirande bulto e de máis outa significación. Constatei que aqueles deseños, requintados en termos de beleza, estaban carregados de simbolismo intelectual e que había por tras d-eles unha complicada estrutura ideolóxica.

Mais o que non conseguín, perante moito tempo, foi deixar de considerar a Castelao predominante como un artista no que tamén existía incidentalmente un político e un pensador. Foi unha visión de repercusións duradeiras que me obrigou a conservar, por anos, aquelo que eu considero hoxe unha valoración inferiorizante da verdadeira grandéza de Castelao.

Debo confesar que si refiro ese pormenor persoal fágoo simpre porque me semella traducir unha posición intelectual d-abondo xeralizada sôbor da natureza e valor da obra de Castelao; e se refiro ainda as causas que expriican o meu caso concreto, é porque me semella ver nelas, ou n-outras de natureza moi semellante, a razón desa actitud xeral. Se falo d'este Castelao que perante moito tempo se apresentou ó meu espírito, d-ele Castelao grande artista, mais meirande ainda polo universalismo das suas preocupacións sociaes, éticas, políticas e intelectuais, é porque esta imaxe é tamén a que moitos conservan na historia artística galega. Na verdade, Castelao apreséntasenos como unha figura estrana, non somentes no panorama da nosa arte monocórdica, como sôbor de tudo no da nosa desoladora historia próxima do pensamento político. Mais artistas, embora duns tons diferentes dos de Castelao, tñamolos tido xa en Galiza. E si Castelao xurde como grande figura, como artista xenial, non é no entanto, o noso pirmeiro grande artista. Pero, grandes figuras do pensamento político galego, onde as había?... Alguns nomes poderíamos citar, pero en breve teríamos de reconocer que todos claudicaban cando pesquisámos na sua laboura aquelas características do máis outo pensamento político e da verdadeira política galega. Uns, demasiado presos ó seo tempo, isto é, acorrentados por compromisos de orden circunstancial e momentánea, non conseguían atinxir aquel prano de universalidade que o pensamento político presúpon. Outros, entregados a unha laboura circunscrita a este ou a aquél seitor, tiveron unha visión anarquizada dos probremos galegos, o que fixo que as súas obras fosen apenas instrumentos de política e non elas proprias obras de política.

O que caracteriza, de unha maneira xeral, a laboura dos homes que en Galiza se adicaron á política, é a ausencia de aspiración á universalidade dos seus xuicios, polo natureza intere-

sada dos seus ouxetivos, esquecendo o real senso de unha política de interés xeral, ou sexa: o sistema verdadeiramente vivo de ideias que interesan, nunha determinada época, a un paísinteiro.

Dixemos que Castelao xurde como un caso singular na historia política e artística de Galiza, e facilmente podemos ilustrar a verdade d'esta afirmazón si tivermos en conta as características que apontamos como pertinentes ó pensamento galego anterior a Castelao e se nos devolvemos un pouco sôbor da natureza e ouxentivos da obra d'este.

¿Cómo se caracteriza ela nas suas liñas xerais? Por ser a expresión d'unha laboura desinteresada de perto, no senso de non haber n-ela compromisos excrusivistas de orde ocasional: unha laboura que incide sempre sôbor de centros de interés universal e humán.

Castelao non loitou propriamente por ideologías restrictas de partido ou bandeiría, senón por un ideal concreto de xustiza e de liberdade: a liberaçón de Galiza e a diñificación e o melloramento do seu povo. Non é exagerado afirmar que á súa obra artística, cheia de outo senso político, foi unha das cousas que máis contribuíron para crear na súa terra a revolta moral que conduciu ó madurecemento político e a afirmazón da personalidade nazonal. Este home de face anenada e surriso triste, provocou d'este xeito unha verdadeira revolución somentes pola forza apaixonada do seu arte que, polo pirmeira vez, en Galiza, foi verdadeiramente a expresión d'un sentimento colectivo. E, grazias a él, a galeguidez pasou a ser unha causa histórica e social, con unha importancia real e non somentes teórica; fondamente humán, e non apenas literaria, unha causa viva a latexar nos corpos e nas almas dos mariñeiros e dos labregos agrí�oados a un vivir cativo e humillante. Na súa patética xenreira contra o centralismo, causante da meirande parte dos males de Galiza, Castelao exprimiu un intre da concencia pública do seu país e unha arela ardente dos galegos.

Atopámonos lonxe de pensar que Castelao foi o único home destacado da nosa terra que reaxiu sempre politicamente en galego; pero, a verdade é que poucos coma él terán chegado tan fondo a alma do seu povo, polo eco que a súa voz atopou axiña en toda Galiza, polo fulgurazón do seu talento e da sua persoalidade, polo agraximo unánime d'un país inteiro, polo amor ardente que él lle adicou toda a vida, e até polo persistencia dispois de morto, das admiraciós afervoadas que se non cansan de ó sandler como o artista e o político máis enxebre de Galiza. Admiraciós ben xustificadas, se tivermos en conta que na arte de Castelao o que resoa acima de todo e o conflito interior, o tráxico conflito, de que foi víctima o artista galego, entre un temperamento tecido de arroubos místicos e o triste negativismo que o seu tempo lle fixo apurar a grandes tragos.

Castelao oscilou sempre entre a eisixencia de fêcega da alma anterga que él tiña, e os anacos de scepticismo que a sua intelixenza fora recollendo na pasada poloas escolas onde decorreu a súa formatura universitaria. Toda ou quasi toda a sua obra pon de manifesto esa loita, e constitui unha continuada percusa do seu mundo

interior, do seu destiño, de seu ego isolado no turbillón do mundo en que viviu.

Con estas características psicolóxicas, outro que non houbera sido Castelao, tería enfiado fatalmente poloas viciros do desespero. Pero él, en troques de perderse no narcisismo da contemplación da súa mágoa íntima, reaxiu con alento heroico en senso afirmativo, empuxado por anejo de indefindo apostolado, por un compadeceamento profundo, por un vital interés poloas outras almas e poloas outros destiños, por un amor fondísimo á súa terra... E é isto, precisamente, que lle abre o seu xenio amprios espazos vitáis en que se diría circular grandes ventos mariñeiros carregados de iodos puros e saudáveis.

Castelao foi grande porque sentiu fondo os problemas que pensaba ou deseñaba; por iso non foi nunca nin un retórico nin un lírico superficial. E foi a facultade de sentir —o seu imperativo de artista criador— que insinuándose na rede compresa dos seus problemas, das suas dúbidas, e das suas angurias, lle deu grandura d-abondo para a sua obra non ser somentes a tradución de un caso persoal, senón a mensaxe que atinxo o impersoalismo o caso que se troca en símbolo.

Por eso, nos vemos no gran galego que se foi para a inmortalidade, unha estrela acesa que percorreu os ceos galegos, deixando tras de sí un ronsel lumioso que pode servir de guieiro a todos os que sintan, como él sinteu, o amor a Galiza e á súa xente.

R E L E M B R O

Por ANXEL FOLE

Unha tarde do derradeiro outono, andando poloas outas e bravas terras do Incio, soupen que a doencia do irmán Castelao non tiña remedio. No ar silandeiro apercibín entón un lonxano cramo... Todas as campás de Galiza choraban por él. I-os albres co-as suas bágoas cooridas, i-as fontes cos seus longos saloucos, e todo o outono co-a sua doente beleza. Unha limpa noite de xaneiro entereíme da sua morte... Cada estrela era bágoa de prata que penduraba sobre o meu corazón.

Era Castelao unha das máis esgrevias persoalidades galegas de todolos tempos. Ninguen como él espresou as arelas da i-alma do noso povo; ninguen —tampoco— máis enxebre, no mais fondo senso da verba. Un mesmo espírito da más nida galeguidez abrangúa toda a sua obra; contos, dibuxos, discursos e "cousas"... Lembrome agora da súa outa figura, da sua voz onde latexaba o meirande engado cordial, cando se definía coma "galego químicamente puro, infusible o soplete e inatacabel poloos ácidos." O seu humorismo é unha das más belidas froles da Galicia eterna, por fondo e sinxelo, que quer decir xenial. Todo o seu arte é unha cántiga onde chora e rí o corazón da nosa terra.

Marzo de 1950.

DE COMO VIN A COÑECER A CASTELAO

Por VICTOR M. BALBOA

Certo dia do mes de Xulio de 1940, un píano e amigo me avisaba de que a bordo do vapor norteamericano "Argentina", de paso para Buenos Aires, viaxaba Castelao.

Para muitos dos nosos paisanos daquí, Castelao era, ainda, aquel fino dibuxante que nas páxinas de Vida Galega de Vigo publicaba, aló polos anos de 1910 á 1914, unha serie de deseños humorísticos a respecto dos nosos labregos que nos facían rir ás gargalladas, e que muitos ainda hoxe recordan con saudade, a que seu autor denominou "dibuxos pra americanos" porque, na realidade, a revista era mais lida en América que en España.

Poucos, pouquísimos, destes emigrados, o terán acompañado na sua evolución artística, pasando dessa fase inicial a de dibuxante civil, das ansias e das rebeldías do povo galego, e son eles tan expresivos que se tornan inigualábeis.

Menos, ainda, eran os que coñecían o político e o escritor.

Felizmente, o amigo que me había avisado da sua presencia no porto de Rio de Janeiro, non ignoraba, de todo, a sua significación política galeguista e republicana, porque tiña tido ocasión de admirar aquela famosa colección de estampas publicadas por ocasión do levante franquista, que non soio se espallaron por toda a España como até aquí, nestes países de América. E sabía, ademais, cuanta era miña admiración por el. Esa, a razón do seu aviso.

Fun, pois, ao navío norteamericano, a véllo.

Bastou que me apresentase como galego, para que, imediatamente, fose recibido no seu camarote, con aquela afectuosa sinxeleza que lle era carauterística, e que nos cautivaba desde o primeiro momento dándonos a impresión de sermos vellos coñecidos.

Logo ás primeiras palabras trocadas estableceu entre nós unha corrente de sinxela intimidade, o que me permitiu inquerir dèle cuanto a miña curiosidade represada de longos anos de emigración e de escasez de noticias da Terra, desexaba saber.

Falamos de todo, da sua obra artística, da sua obra literaria, da República e seus homes, da guerra que acabábamos de perder e a causa da derrota. E, finalmente, de Galiza e sus problemas. Eu cosendo-o a perguntas; el respondendo con amplas explicaciones que mais parecian preleccións. Preocupaba meu espírito o futuro económico de Galiza no sentido de si debería continuar a ser sempre agrícola e pesadora, sin tentar a industrialización; e así lle comuniquei os meus receios. El, entón, fixome unha ampla esplanación sobre a forma de, sin deixar de ser agro-pecuaria e pesqueira, tentar certas industrias derivadas, como a de laticinios e de polpa para papel, tirada de determinada especie de pino que, a Misión Biolóxica de Pontevedra dirixida por Gallástequi, viña ensaiando nos últimos tempos antes do levante franquista.

Muito do que, nas duas horas que durou a miña vista, me dixo, había de estampalo tres anos mais tarde naquel seu famoso libro—que alguien chamou a Biblia Galega— "Sempre en Galiza". Saín, pois, desa visita, fortalecido no meu galeguismo, agora mais consciente, como si nela houbese tomado un baño istrual.

Dahí por diante miña amistade para con el foi en crescendo porque á admiración polo xeñe e guia máisimo da corrente galeguista a que me consideraba filiado, xuntábase a afei-

ción persoal, que non podía deixar de sentir por quen, non soio irradiaba fonda simpatía, como tamén un halo de bondade.

E si sua morte nos fere profundamente aos seus amigos, muito mais ha de sentir-lo Galiza que perde nel o seu maior patriota, na hora que pasa.

LEMBRANZA

Por ANTONIO BALTAZAR

Tiña eu oito anos e pasaba o vran na praia de Tanxil, preto de Rianxo. Metíame n'aquel prácido mar, chamado por quien sabe que ancestralmente céltigos ancestros, que xamais me abandonaron e que perduran oxe nestas terras de América. Ainda non deprendera a nadar.

Un día chegou Castelao, que fora a xuntarse en pasaxeira visita con seus pais. Castelao era xa meu amigo, con esa sinxela amistade que tan ben sabía o brindar a todos, ainda que fosen nenos como eu era. Antre a confianza que por esa amistade meresciam Castelao e o atractivo do profundo chamado do mar, non tiñen receio esa mañán en camiñar cada vez mais adentro da serra augua azul, tomado da man d'aquil outo amigo que facía duas veces a miña estatura, e que ao cabo de dous ou tres pasos dos seus levábamxe xa sostido en vilo sobor da enriscada cara d-enriba do mar. "¿Sabes nadar?", preguntoume. "Non", dixelle. "¿Porque non deprendes?", voltoume a preguntar, ao tempo que soltaba a sua man brandamente da miña, ollandome c-o seu modo ledo, bulxon e bondoso. A sua mirada e a sua proximidade dironme azos pra acompañar os movimentos de brazos e pernas, e cando me dín conta resultou que xa estaba nadando soio, mentras il abría a boca n-unha franca risa, dicindome "¿Viches?" Ao siguiente día xa non estivo Castelao na praia, mais eu non esqueciñ a lección e así é como dende entón deprendiñ a valerme ante as ondas do mar igual que sobor dos camiños da terra.

Agora que Castelao non voltará á praia de Tanxil —¿voltaremos nós?— pregúntome: ¿Cantos galegos non lle deben tamén a il a confianza que a miñ soupo inspirarme de neno n-a veiramar de Tanxil, e non xa soio pra non afundirse n-as augas, sinón pra camiñar polos vieiros d-a historia do coñecimento de Galiza, obtendo díles apoio pra-a sua fé nos destíños da Terra e puxanza pra loitar pol-a sua valorización?

Iste é o significado de Castelao que quisen destacar ao lado de todolos outros seus merecimentos de dibuxante, de escritor e de político, cheos de orixinalidade, de força e de pureza.

Castelao dou forma concreta é realidade aos ancestros que latexaban no espírito dos Precuros. A sua obra está ahí fermentando, e os froitos d-sla xa se están vendendo en Galiza e hán de manifestarse tamén visiblemente e con insospitadas formas, d'equí a pouco tempo en Bos Aires. Non sería eu capaz de asegurar si a força que o feixismo empregou en crevar en Galiza vidas e puxanza galeguistas, há de traer somentes unha tardanza no desenrollo d-o inevitabel proceso vindicativo simbolizado e alentado por Castelao, ou há de prestarlle —desaparecido éste— unha maior força potencial a ese sentimento de diñificación e libertade, concetrando-o e depurando-o até facelo invencible.

A lanzal figura física de Castelao corresponde ao valor, que será eterno, da sua reitude política e moral, da sua insuperable outura d-espirito, dirixida en busca sempre dos tamen outos ideaes galegamente universaes.

Chos Malal, marzo de 1950.

CASTELAO, MENSAXEIRO DA TERRA

Por LUIS TOBIO

De tempo en tempo da de sí a nosa Terra, coa sinxeleza i-spontaneidade dun agrumar vexetal, un home singular en que o xeito, o estilo espiritual, o senso vital galegos acadan intensa e xeral condensazón. Non é cousa d'educazón, refreusiva, consciente na orixe, senón intuitiva, misteriosa, coa forzosidade das cousas da natura. Eunha misión que o xenio e destino do noso povo impón a un dos seus, conferíndolle praeclaras virtudes e capacidades precisas. Eses homes ollan e afondan deixa as raíces do noso ser e descobren con nídia craridade cousas que os demais non atinguimos ou somente albiscamos bretemosamente. "Son os bardos sapientes", como un d'eles diría; son os "bardos" que anuncian e develan aos demais cousas que teñen que saber e non poden asocellar de por si.

Deses era Castelao. A trascendencia da sua figura, da sua obra non se pode ainda mensurar. Trouxo a lus moitas cousas esenciais soterradas no noso terrón e compreu con brilo moitas e moi varias empresas que o destino lle marcara. ¿De dónde lle viña, en qué escola deprendeu todo o que sabía, todo o que facía xurdiamente, dend'o dibuxo, o conto ou a peza de teatro deixa o tremante discurso político que soerguía i-electrizaba a xentes tan calmas, mesuradas, mesmo escépticas, como as nosas? Era o misterio da raza, que n-el s'acochaba, era o seu saber non deprendido, a vella i-alma colectiva do noso povo n-el condensada e recollida, con toda a sua anterga e non escrita sabiduría.

Castelao, como Rosalía, como Pondal, como algún outro aínda, é un dos grandes cumios e guieiros da nosa caste. A el teremos de voltar sempre pra orientar o noso rumbo. O seu preño valer vai alén do que deixó en obras taxíables, que foi moiito, mais aló mesmo do que sementón, que foi máis, chega até as fondas entrañas místicas da nosa Terra, de cujas ideias, degaros, sentimentos e imperativos era mensaxeiro.

GUIEIRO I ESPELLO DE GALEGUISMO

Por BEN-CHO-SHEY

Cando Castelao xurde a vida pública ainda pesaba enriba de Galiza a tradición secular dunha lenda moura aldraxante pra os galegos, que fería a dinidade dos que tiñan a honra seren nados na nosa Terra.

A difícil e xermoladora laboura de deseiba levada a cabo polos precursores non chegara ao cerne do povo e ficara somentes en semenzaireas pras minorias escolleitas, que souperon facerse dinas de taes devanceiros.

Nos comenzamos do século, ainda remataban os bailes de gala nos casinos, tanto vilegos como das cidades, co a muiñeira ritual, que puña fin a festa. Mais pouco a pouco foise desbotando o baile enxebre, porque as nenas cursis non o consideraban elegante e ficou arredado nos turreiros como danza popular.

Contra diste e doutros deseigamentos loitou o grande artista con todas as armas do seu polifacético talento, pro foi co seu lápiz agudo e

certeiro co que levou a entrana do povo a concencia do seu propio valer; foi coas suas fiertes caricaturas coas que ridiculizou a mente cante das xentes que renegan da nosa fala, dos nosos bailes, dos nosos costumes, e gracias as "Cousas", de Castelao, nas que o noso povo se viu retratado dia a dia, moitos galegos deixaron de se avergonzar de selo e perderon o complexo de inferioridade fillo do desconocemento do verdadeiro valor de Galiza.

A vida de Castelao foi unha entrega constante a improba laboura da dinificación dos galegos levada cunha teima exemplar deica a morte.

En mais de unha ocasión ouvinlle afirmar que teríamos de chegar a falar en galego e bailar a muiñeira vestidos de etiqueta, co que mostraba o seu ancio de erguer a nosa fala deica as mais outas esferas da sociedade, coas que de ningún xeito é incompatible o idioma do Rei Sabio.

A limpia executoria de galeguidade que nos legou iste galego exemplar terá de ser pra nós o millor guieiro e o faro aceso que nos aluméa na noite pecha da incomprensión.

A sua vida será un espello no que deberán ollarse os que degaren contarse entre os bós e xenerosos.

CASTELAO SEMPRE

por FRANCISCO F. DEL RIEGO

Castelao, mito humano do povo galego, esvaíuse corporalmente de entre nós. Pero Castelao, morto fisicamente lonxe de Galiza vive en espírito pra as angueiras galegas de todo porvir. A sua lembranza alucinámos. Nél, na sua obra, na sua figura, amécese o millor da alma da Terra, ó máis fino d'umha aristocrática sensibilidade. ¿Onde está todo Castelao? ¿Nos seus inmorredoiros dibuxos, no cerne do seu humorismo, no doce latexar que o seu corazón de patriota susurra no ouvido de Galiza? Castelao está —estarás decote— no exemplo do seu vivir enteiro; na parénese d'unha obra arrincada ó acento d'ise mesmo vivir.

Castelao entróu na vida de Galiza, sentindo as suas mágoas, as suas angurias; soñando, tamén, nos seus futuros; albiscando mañas que haberán de chegar, agora que il nos deixou. A caricatura foi pra Castelao, a escada de cristal pola que concorrín ó máis fondo da alma galega popular. A cabalo do humor, lanzouse de cara a todal-as aventuras do espírito, pra rexurdir sempre vincidor.

A Galiza de Castelao, é unha Galiza xenuina, auténtica, sinceramente viva; unha Galiza que siente unha xusta xenreira contra de todo o que é falso e antihumán. Os tristes, os abortados, es que naceron con mal pé non teñen dereito a entrar no paraíso. O aceno humorístico, o trazo caricatural, erguen á superficie ós risibres persoaxes que enchen o taboados dos dibuxos do artista. Mais chega un intre no que todal-as realidás se esborrallan. A risa era só un pretexto, unha carantoña coa que Castelao enmascara o seu narís pra esconder as suas bágoas.

Malia as sutilezas, coas que gostaba de se adobiar, o galeguismo de Castelao era mui primario; era a sua fé, unha fé de neno; a sua dó, a dó das xentes sinxelas. Un home do povo non sentiría d'outro xeito. Nas suas más puras ideas, nos seus pulos más afervoados, Castelao será pra sempre, seguirá sendo mui povo, homildoso povo.

Nos seus anos derradeiros, envolveito na brétema saudosa da lonxanía, o grande home chegou a sere un verdadeiro alapear de anguria. Sí, ese é Castelao; ese é o Castelao que non morréu, nin finará endexamáis. A sua figura, emporiso, adequire carauteres míticos, de fondo e irrenunciable exemplario pra todos os que hoxe son, e os que virán despois.

Isa ollada, cásquece cega nos postreiros días, do xenial dibuxante, non se afastará xa de nós. Sentímosla que nos circuie, como unha croa, como un nimbo, cando xa nos temos desviado —pol-a fatalidade— da sua presencia física. ¿E cando é o intre no que imaxinamos a Castelao más Castelao? ¿Cál aquél que corresponde más á sua figura? Ollamos ó home, sentado na pedra dunha corredoira, frente d'un cruceiro; está un pouco canso de percorrer todolos vieiros da nosa paisaxe, en procura de temas inesgotabres pra o seu arte. Ollámolo peleriñando polos camiños do mundo, carregado coa saudade da ausencia, esparexendo a emoción d'unha fe que endexamáis se ten murchado. Ollámolo afundindo nas roitas do arte, pra facer carne de verdade a escenza latexante da espiritualidade galega. Albiscámolo, en fin, soñando porvires, predecindo mañas de libertade pra a Galiza que tanto amóu.

Ista Galiza será un enfeitado de xusticia, de progreso e de paz. Concordes co ise espírito, os homes do país rexeitarán todo artificio alleo á sua personalidade singular; traballarán n'unha disciplina de amor ós propios valores, e ós valores auténticos da cultura universal. Traspirará na

ialma galega un afán de criación nova, de vitalísimo rexurdimento, de ampro e gozoso romaxe polas estradas da libertade.

Desde a sua outura, Castelao estás fitando. Aduviña os nosos pensamentos, e agarda que falemos. ¿Qué lle imos a decir a Castelao? ¿Dirémolle que a nosa fe e a nosa esperanza como galegos, é a sua esperanza e a sua fe? ¿Dirémolle que os nosos traballo, os nosos afás ficarán en servizo permanente ó ideal pol-o que il morreu?

Escoitemos, de todolos xeitos, a sua senlleira voz. Somella que nos quere decir:

"Non teimo reprocharvos nada; non serán as miñas queixas cramerosas. Nada do que desconcededes ou combatéchedes do meu labor, ten agora significación. Todo iso xa pasou; eiquí estou hoxe na vosa presencia. E quero que voltedes a míñ; pero que voltedes de todo corazón, como se volta á amistade d'un amigo a quien se tiña esquecido. Xa ollades que na mirada teño unha melancónia: melancónia non orixinada polas miñas angurias, sinón pola visión dos extravíos nos que se perde o noso país."

Galiza, pois, ten un mito humano, unha bandera símbolo que seguir. O nome de Castelao acada hoxe unha outa transcendencia para toda historia futura. Castelao, agora e sempre, como vencello de unión para todolos galegos...

CARTA DUN AMIGO URUGUAIO

por EDMUNDO NÓVOA

A IRMANDADE GALEGA. BOS AIRES

Meus amigos:

Non maximades a sensazón doorosa que me produxo o definitivo eisilio de Castelao. Sin sere galego, sei da perda que pr'a vosa terra supón, e eu sentina coma unha badalada na alma. Penso qu'esi ten de seguir soando até o venturoso día en que, de non nós, os nosos fillos peligrinar deica súa campa (dólmen gioso) ergueito en chan galego e ceibe.

Eu ben sei do senso que pra vós ten o seu mensaxe inmorrente. Foi unha vida adicada ao Home, e díñicouno. Loitou sercamente, impármementes, e as súas verbas foron penetrando á terra coma choiva mansa. Falou e foi ouvido. O seu trazo certeiro dixo ó home da sua tráxica cativeza. Marcou un camiño, e foi seguido. Engadeu á terra un rexo abón, e dará un froito certo. (O accidental non conta).

Podería contarvos "cousas" dos días vividos pero d'este home, mais coido que non é tempo de viaxar retrospectivamente. A súa morte no desterro é unha acusación tremenda contra a inorante parvada da crase feixista. E máis é tamén un paso adiante d'ese centralismo apodrecido, cuio gobernanento aitual é o seu deradeiro latexar.

Tendes de perdoarme que non vos escriba o artigo que me pedistes pr'a vosa publicazón. Eu non son home de pruma pra decir verbas froldas, e máis ainda sobor dun feito fondo cuiadadeza está por riba da miña tristura.

Estou con vós sempre, ademiro a vosa laboura e son feliz de que n'estas nosas terras de América podades manter ergueita a diñidade galega que o noso común amigo foi espallando pol-o mundo, por este mundo que, por non escoitar as verbas de homes como Castelao, xa oxe está d'abondo castigado.

Recibide a miña forte aperta de sempre e sabédeme deudor seguro polos craros días vividos na vosa terra.

EDMUNDO NÓVOA.

Filadelfia 26, marzo do 1950.

AS CRUCES DE PEDRA

Por XESÚS CARRO

O noso egrexio Castelao, alma de artista e pensador, non veu a imaxen da nosa Galiza nas sonatas dos marmurios das carballeiras, nem nos seus ceos, nem nas augas, nem na sua paisaxe, nem na gaita..., senón nisas cruces de pedra que se erguen nos cruceiros e que se atopan nos camiños, nas corredoiras e nas prazas das aldeas e das vilas.

Pra Castelao, Galiza é isa Nai que ten ao seu filliño nos seus brazos e nos seus xionlllos aldraxado polas ruidades dos homes.

Isa imaxen é a sua musa, a sua inspiración, o cíxio do seu arte, dos seus fondos pensamentos e da sua doutrina.

Só un galego, un verdadeiro galego, pode comprender a importancia do cruceiro nunha encrucillada, no adro da eirexa, no monte, no campo, ou acarón dunha casa. Naquela cruz, que non é de ouro nin de prata, senón de pedra, está alí a Nai, imaxe de todalas más galegas, chea de tristura e de amor. Mira pra seu Fillo pequenío; porque, pra as nais de Galiza, os fillos son sempre os seus nenos, aqueles que levaron con agarimos no seu seo e no seu colo. Está triste e doorosa. Os homes do mundo non superon comprender ao seu fillo, o más garrido dos homes, a intelixencia más crara. O prenderon, o martirizaron e fixeron de él un farrapo.

A nai de sangue galega, non pode esquecerse da Nai dos seus doores. Allí a ten fixa na cruz. E o seu consolo. Prega chorosa polos seus fillos que andan pol-o mundo, traballadores no desterro. ¿Quérese maior sufremento? E chora e ama coma ningunha outra nai.

Por iso Castelao, un xenio, douse conta que a i-alma de Galiza estaba naquelas pedras de pedra: detrás do drama, había tamén unha resureición. E adicouse de cheo ao estudio desas

cruces, dun fondo simbolismo galego, irmán das cruces de Irlanda e da Bretaña. Puxo todo seu esforzo nese formidábel trabalho: *As cruces de pedra na Galiza*. Foi a sua derradeira obra: o mellor testamento e programa que poido deixar. Nese estudo está todo: o seu valer de artista, de literato, de investigador e de filósofo. Cré naquela Nai e naquel Fillo. Morre ca esperanza de unha Galiza trunfante e gloriosa.

Aquelhas cruces de pedra son fitos de redenzón.

CASTELAO E ROSALIA

Por EMILIO GONZÁLEZ LÓPEZ

Si Galiza alcanzou con Rosalía a sua madureza poética, a concencia de si mesma e a voz poética que a expresara, con Castelao chegou a existir con personalidade propia nas artes plásticas. Galiza, que tivo na Edade Media unha gran poesía lírica e un dos melhores artes plásticos de Europa, perdeu a sua tradición artística no Renacemento, cando a nosa verdadeira voz artística enmudeceu e non volvou a rexurdir hasta o século XIX no Romanticismo. Rosalía, a pesar de co seu nome non figura en moitas das Historias da Literatura española, foi o exponente mais outo, limpo e auténtico do romanticismo español; e só Becquer pode porse o seu carón. Con *Cantares Gallegos* e *Follas Novas*, Rosalía creou o mundo poético de Galiza; e d'iste mundo por ela creado brota a fonte eterna onde atoparon e atoparán a inspiración cantos aspiren a ser artistas na nosa terra: nela beberon novelistas como Valle-Inclán, poetas como Curros e pintores como Castelao. Rosalía foi a nai artística de Galiza. Fai uns días nunha conferencia que din sobre Rosalía e a sua poesía en Queens College en Nueva York, lles dixen os estudantes americanos, que Rosalía era pra nos en Galiza como unha santa: é santa enio retrato figura no lugar de honor das nosas sociedades e no curazón de todolos galegos.

O que Rosalía fixo na noble poesía, levouno a cabo Castelao no dibuxo. Na *Casa da Unidade Galega* de Nueva York están xuntos os dous retratos: o de Rosalía e o de Castelao. Hai neles, sobre todo na sua expresión un notable parentesco, como si foran irmaos. Teñen os dous unha dece tristura: a tristura d'unha alma que comprende ca vida é unha dura e amarga loita, na que levan a peor parte os pobres e os desvalidos. Rosalía e Castelao sintian como propia a door de povo galego e a emoción da sua terra. E ista emoción pola terra e iste door polo povo se verteu no seu arte. No arte de Castelao como no de Rosalía está expresado todo o que é sempre será Galiza: os seus seres humanos e as suas paisaxes; os seus seres humanos cos seus problemas sociales e políticos; e a terra en toda a sua máxima beleza.

Si Rosalía, ca sua poesía, uneu a Galiza moderna ca pasada dos trovadores medievales, recorriendo o camiño poético que se perdera no Renacemento, Castelao tamén no seu arte volve a atopar o fío da nosa vella tradición que se remonta os constructores das nosas catedrais, os imaxineiros galegos e os pintores dos códices medievales. Con él Galiza volve a ir polo camiño coñecido da nosa casa, en que todo ten o noso acento e as formas enraizadas na nosa maneira de ser. Castelao a isa tradición, a iseo soterrado do vello arte galego, lle dou a poderosa corrente da sua creación artística; lle levou canto él aprendeu noutras terras e que se convirteu en galego no seu espírito. Castelao aprendeu en Alemania, en Munich, onde estivo pensionado, o arte de Durero, un dos dibuxantes

meirandes de todolos tempos; e en España recibiu a forte influencia de Goya, o aragonés. Pódese decir que Castelao é o único dibuxante español que supo continuar as creacións artísticas de Goya na sua alma e na sua forma. O Goya que influeu en Castelao e o dos Desastres da Guerra, dos dibuxos que marcan unha nova época no arte de Europa. Goya, que viveu nun dos momentos más dramáticos de España ou da guerra contra Napoleón, sinteu no mais fondo da i-alma os horrores e crueldades da guerra e o expresou nun arte atormentado e trágico; Castelao, que viveu noutra época triste do povo español, o da sua guerra civil, expresou en *Galiza Mártir* esa anguria humán de ver o seu povo galego torturado, e supo plasmalo nun arte de singular beleza. Nunhas palabras que Castelao puxo a *Galiza Mártir*, o artista dixo: "Estas estampas arrincadas da miña propia door..." Él, como Rosalía, como Goya, e como tantos outros grandes artistas atopou na sua door, que era unha parte da door do seu povo, a fonte inmortal do seu arte; e convirteu as bágoas da sua alma en xoias do arte eterno, que él legouños a todolos galegos como unha das mais preciadas heranzas; pois nos seus dibuxos como nos poemas galegos de Rosalía vive eternamente en formas de inefable beleza, ese mundo que é Galiza, e que somos nós.

FOI POLA SUA ARTE...

Por F. LÓPEZ CUEVILLAS

A primeira exposición que Castelao fixo en Ourense foi unha exposición de acuarelas que desenvolaban temas da terra e do mar do noso país. Había ali, entre outras moitas cousas, unha praia que se ollaba por entre os troncos dun arboredo; a auga mariña tiña a coor e a feitura que lle presta o temporal, e un mariñeiro, vestido de azul, cangado polos anos, polos traballos e pola forza do vento camiñaba praia adiante. Había ali tamén unhos piñeiros que alcendían en lume as suas frores ao paso do Santo Viático, unha fiesta aberta que deixaba mirar un ceo azul e unha pola de cerdeira frondosa, e logo adres de eirexas, e probas a pediren esmola, e festas como as que cantaron xa os poetas dos Cancioneiros.

Ninguén podería alcontrar naquela exposición a man reitora dun maestro en técnica pictórica, nin ningunha preocupación de escola, nin ningunha servidume con respecto a moda, nin un sinal xiquera dun infruxo alleo porque naqueles cadros soio estaban Castelao e Galiza. O Castelao co seu grande amor e a Galiza co sua imensa e incomparabale fermosura.

E foi diante daquil mar e daquiles piñeiros, diante dos labregos, dos mendiños dos pazos e das eirexas, onde o meu corazón, tremendo de ledicia e de tenrura emprixiou a bater no meu peito pola terra que me vira nacer.

Galiza, febreiro do 1950.

FOISENOS CASTELAO

Por PEDRO CAMPOS COUCEIRO

O noso eisimio e grande Castelao, fóisenos fisicamente para eternidade. Ao desaparecer este gran patriota, sofre a nazón galega unha perda irreparable; e as colectividades galegas residentes nos diferentes países, e moi especial-

mente, os que residimos n'esta república Arxentina, un golpe que nos deixa sumidos en dor e sentimento.

Se ben a sua memoria, a sua doutrina, e os grandes sacrifios e amarguras que él pasou pola libertad da nosa Patria galega, non somentes nunca porán esquecerse, senón que cada dia serán millor reconecidos, mais admiradas e seu nome máis venerado e grorificado tal como él é merescente.

A Castelao non hai con quien comparalo porque foi o mais grande xenio que naceu na nosa Patria galega. Galiza foi en todolos tempos pródigo para producire mulleres e homes xeñiñas, nas letras, nos diferentes artes e en todo canto poida destacarse unha nazón culta e civilizada. Homes e mulleres ilustres e patriotas até o sacrificio, pro non houbo ningún que abranguese tanto con tan onto i eisauto coñecemento e dominio dos probremos da nosa Patria galega como Castelao.

Si por sorte pra Galiza houbera chegado a gobernar a nosa nazón, seria un gobernante exemplar comparabel a Rivadavia e Sarmiento eiqui na Arxentina ca Franklin Roosevelt en Norte América. Pola sua visión progresista, honestidade, a sua enérxica vontade e patriotismo.

Home de carácter sinxelo, humanista e bondadoso: Sin posturas estudiadas e aparatosas. Con un trato e unha conversa que encantaban, na sua compañía o que máis se sentía, era o tempo que fuxia porque nunca había presa estando xunto a Castelao.

Pero con esa característica sinxela, bondadosa e atenta, estaba tamén sempre presente o seu carácter rexo, insobornabel e intranxente, tratándose das libertades da Galiza, ou si alguien tratase con algun subterfuxio facerlle torcer o camiño direito e limpo que él tiña escollido. O nome de Castelao xa é un símbolo de liberdade e redención en Galiza, que cada dia será mais admirado e venerado; non somentes en Galiza, senón tamén en países estranxeiros, porque xá hai moito tempo que a sua obra passou as fronteiras da nosa Patria.

A admiración e sentimento que produxo a morte do noso gran Castelao, púxose ben de manifesto pola inormal concurrencia ao velatorio, as ofrendas floráceas, o acompañamento o címetario, a presenza de Comisións de Montevideo, interior da república e mensaxes das nazóns americanas.

Nunca esta gran cibade de Bos Aires preseciou un acontecemento igual, na morte de un persoaxe estranxeiro.

Porque Castelao era un demócrata universal sin dobleces, por eso quería a libertade da nosa Patria galega xunto coas demás nazonalidades que componen a península Ibérica. En moitas ocasións puxo tamén de mañifesto a sua grandeza pra esta grán república Argentina pola sua xenerosa hospitalidade.

Despois da grán perda irreparable, queda a satisfacción da comprensión xeral eisposta pola prensa Arxentina, os órganos da nosa colectividade e a repubicana hispana.

A door e sentimento que nos embarga, e común e xeral en todolos persoas conscientes da nosa colectividade e de todos cantos coñeceron a obra do xenial patriota, pero hai unha persoa a que lle tocou máis intimamente, que lle fireu a sua alma de muller tenra e garimosa; unha dona sinxela e valente até o sacrificio, que o atendeu con cariño e diligencia, sin desmaios nin amostrar agotamento. Esta persoa admirabel, pola sua bondade e sua enerxía, e a señora Virxinia Pereira de Castelao. A ela, a máis sentido condonoencia de sentimento que, se en primeiro lugar e de máis perto lle toca a ela, tócanos tamén a todos cantos o queríamos de corazón e admirábamos a obra xenial e incomparabel do noso apóstolo desaparecido.

CASTELAO, ESPIRITO IMMORRENTE DA GALIZA ETERNA

Por A. SUÁREZ DO PAZO

Non e cosa fácil, ainda que pareza o contrario escribir algo sober da persoalidade de Castelao, xustamente nistes intres en qu-a sua figura foi tan destacada en todolos meios artístico-culturais e patrióticos ó producirse o feito dooro da sua morte.

E non é fácil, posto que foi tanto canto se dixo que un atópase sin saber que decir para non repetir conceptos xa espresados.

Pero ainda eisí, non podo menos que decir algunas verbas en col da persoalidade do noso morto como representante do espirito inmorrente da Galiza eterna.

Porque xustamente aí istá unha das mais interesantes facetas da vida de Castelao.

Castelao pra os alleos podia sere un gran dibuxante, exquisito escritor, capacitado investigador histórico ou político que capiaba a sensibilidade do seu povo; pero para todos os galegos, foi e será sempre a encarnazón da lexística representación dos vaores morales i espirituais da Galiza.

A lo largo da sua historia, Galiza deu grandes figuras qu-acadaron outa persoalidade no terreo das artes, das ciencias, das letras ou no senso patriótico. Sempre Galiza tivo os seus vaores representativos. Escritores, artistas, músicos, poetas, políticos, humoristas, en fin, canto constitue a persoalidade dun povo. Pero Castelao, foi algo mais que tudo eso. Castelao foi, GALIZA. Eisi, sin outra verba, sin outro tíduo; nin mais nin menos que iso: GALIZA.

Emporio é qu-a figura de Castelao ten todalas características que distinguen en calisquer país os forxadores, creadores ou propulsores dunha nazonalidade.

Ninguén con mais méritos nin millores tídus para constituirse en figura símbolo da nación galega. Castelao acadou coma ninguén, a unanimidade do respeito i-o cariño dos galegos, dentro e fora de Galiza.

Nos derradeiros anos, cando a traxedia enloitou ao chan galego, foi Castelao quen millor e mais acertadamente enxuciou á tiranía.

As suas estampas de guerra: "Galiza mártir", "Atila en Galiza" e "Milicianos", son verdadeiros documentos históricos que testemuñaron ante o mundo inteiro a tréxica realidade das ideas "salvadoras da Hespanya".

Eiquí, en Bós Aires, deixou Castelao sabias insinanzas e rumbos definidos no exemplo constante da sua incansábel laboura patriótica.

Cada un dos seus discursos públicos ou das suas charlas amistosas, eran unha outa lección co mestre prodigaba xenerosamente.

O seu libro, "Sempre en Galiza", enfoca en forma tan axeitada e comprensible os problemas galegos, que sen dúbida terá de convertirse na Biblia da galeguidez.

Castelao foi sempre o mesmo. Estudeante, médico, dibuxante, escritor, diputado, ministro, en calisquera cárrego ou en calisquera atividade, il sempre foi un home galego.

A sua vida i-a sua obra situando en un plano tan destacado, que en verdade non se atoparía o calificativo axeitado para definir a sua extraordinaria persoalidade dentro do movemento nazonal galego.

Foi, o verdadeiro apóstol da galeguidez. A sua presencia era sempre recibida con agarimo, admiración e respeito, ainda por aquiles que non compartian as suas ideas.

Vimol-o no dia do seu enterro. Non había distinzóns políticas. A persoa de Castelao, acataba a unanimidade do amor e do sentimento galego. Tudos, tudos lle rendian o seu derradeiro homaxe. I era porque Castelao tivo sempre a mesma liña insobornábel de conducta. Toda a sua vida foi unha ofrenda constante a causa galega.

Os que tivemos a sorte de considerarnos seus amigos, sabiamos das suas inquedanzas, da sua sensibilidade e do seu sacrifizo.

Foi un home sinxelo i honesto. D-unha senzillez ademirábel. Endexamais tivo un xesto orgulloso nin de vanidade persoal. Para il, non había diferencias de crases. Habia somentes galegos.

Paladín das liberdades de Galiza, somentes consideraba seus nemigos, a aquiles qu-o foran da liberdade.

Poseedor d-unha rexia e forte persoalidade, foi sempre nemigo dos persoalismos.

Nunca cotizou a sua verba nin a sua pruma. Con desinterés, patriotismo e sacrifizo, prestou sempre a sua colaboración a tudo canto siñificase algo para Galiza.

En Revistas, periódicos, banquetes, aitos públicos, en tudo, sempre istaba il dispuesto a aportar o seu esforzo sin vanidades nin xestos de superioridade.

Il era por lexítimo direito o líder, o conductor, o guieiro das arelas galeguistas, pero sempre foi o mais modesto soldado de tan nobre causa.

A sua vida, foi un verdadeiro exemplo. O valdeiro que deixa e-a sua morte ninguén poderá enchel-o.

Por iso, na ringleira dos mártires galegos, il ten que ser o pirmeiro, porque a sua agonía foi lenta, dooroa; foi entregando a sua vida amoño, coma se quixera ir postergando voluntariamente o seu sacrifizo final.

Bagaria, pintou a Castelao e-o curazón pingando sangue, refrexando a dor da paixón ensangrentada; i eisí foi a vida de Castelao; sempre e-o curazón latexante e-a dor da patria asoballada.

Niste intre de recordación, chegue o meu mais sentido homaxe a memoria do mais esgrevio e representativo fillo da nosa inesquecible Galiza, i-o faguelo vaia con il a promesa d'inspirarnos no seu exemplo, e manter sempre alcendido o recordo da sua figura inmorrente qu-alumeará a gloria da galeguidez que n-un mañán próximo, haberá de renderlle o verdadeiro homaxe cando o seu corpo volte a nosa patria, da patria á que sempre como ninguén, honorou o noso gran Castelao.

Para termiñar, deixo unha ideia, que coido deberia levarse a práctica antes de cumplirse o pirmeiro aniversario da sua morte.

Formar unha comisión de homaxe a Castelao, presidida pol-o Centro Galego, que recollerá as adhesións de tudalas entidades galegas de Bós Aires, e xestionara das autoridades municipales d-esta cibdade que se dera o nome de Castelao a unha rua de Bós Aires, homaxando na figura símbolo da nazonalidade galega o esforzo i-o sacrifizo dos galegos ó engrandecimento d-esta gran cibdade.

Coido que non habería inconvenientes de ningunha natureza que se opuxeran a concreción d-ise petitorio.

Bós Aires qu-istá considerada com-a cibdá do mundo onde residen mais galegos, faría un aito de verdadera xustiza, dando a unha das suas ruas o nome de quén representou todolos vaores e todalas virtudes de Galiza, da Galiza xenerosa que aportou o mellor dos seus fillos ó progreso d-esta nosa tan querida segunda patria.

Agardemos qu-eisí sexa.

O LOITADOR CAIDO

Por ALFREDO SOMOZA

No intre que nos deixá a dolor que nos caeu a sua perda —tremenda nas proporcións e irreparable nas consecuencias—, doume a pensar no noso morto amado, que foi apóstol da Causa de Galiza e que de oxe en más será o guieiro que ourentará os nosos aitos coa fé radiante e inmorredoira do seu apostolado.

E nos meus pensamentos desfian toda a gama das condicións excelsas do loitador caido. E vexo ao Castelao neno, cheo de agarimo pra os seus compañeiros da infancia, que adouran nél, ao Castelao mozo, loitando xa contra quenques, domeando pola-forza as concencias mariñeiras e campesiñas, faguán de Rianxo, como de Galiza enteira, un povo sometido; ao Castelao dibuxante, que cos seus trazos faguía falar aos seus monicreques, producindo en nós gargalladas de ledicia, uns, ou aterrecendo as nosas almas co frio da caraxe, outros; ao Castelao artista eximio da pruma, do pincel e do lápiz; ao Castelao pintor d'almas; ao Castelao literato, traendo ao noso idioma a galanura do seu ben decir; ao Castelao filósofo, falando nas suas obras, escritas ou pintadas, a filosofía que o povo entende e que tan ben prende no celme da sua maneira de ser; ao Castelao orador, quente, cordial, atraendo as xentes a sua doutrina pola verdade i-o calor do seu verbo alcendido; ao Castelao político, levador do noso povo, loitando sin arreos e sin descanso pol-o cumprimento dos dereitos de Galiza e, cando contra toda razón lle non son dados, marcando co seu fino talento o camiño que debe seguir a galeguidez, a Terra nosa, pra conquerir ser dona de si.

—

¡Qué grandeza ten a sua obra! Mais con todo, por enriba do artista, do orador, do filósofo, en col de todo eu poño a Castelao home, a Castelao humán, ao Castelao que atesouraba a millor virtude que se pode atesourar: *a bondade*. Que eso foi esencialmente a Castelao: un home bono, un home de ben, fraterno, afectivo, con un corazón que lle rebousaba da caixa do peito pra solagar coa su prodigalidade cordial a cantos se chegaban a él a lle pedir xusticia ou axuda calisquera, e que como ninguén podía repetilos versos de noso Curros: "Qu'eu pra querer nacín todo caido, pra dal-a mau a todo disgraciado". Que non outra era a protesta perenne do Castelao: unha protesta contra a inxusticia que á súa Terra i-os fillos dela se lles faguía e se lles fai polos que a iñoran, a treicionan ou lle temen. Por eso foi dos *bos e xenerosos* e por eso deu se enteiro, en corpo i-alma a Galiza a quem amaba como a propia nai.

—

E como filla de todas esas calidades i-emparillándoas todas, a sua *conducta*, personal e política. Conducta de liña, nítida, de brancura de neve. A conducta dos homes, sin a qué as moitedumes non atenden ao político, nin si-guen ao artista, nin o literato, nin son d'abondo verbas mais ou menos ardentes pra levar a un povo, como Castelao o levaba, detrás d'un Ideal, anque seia tan sagro como a defensa da propia persoalidade.

A conducta, honesta, sinxela, limpa, nobre do noso home que vai deixando como o ronsel da lancha que leva as nosas mais caras ilusións

que queremos ver feitas realidades. A conducta do Castelao ¡qué espello pra nos mirar e que exemplo pra o noso futuro!

Irman Castelao: Fuche dos meus. Uneúme a tí o sangue i-o amor a Terra. Si as ánemos dos nosos abós te atopan diránche que non desmentiche a caste. Compriche ben o teu deber. Fuches dos *bos* e *xenerosos*. Por eso mereces vivir no santoral laico da Patria Galega, no que terás de cote: acesa, no altar dos nosos corazons, a lámpara votiva da tua lembranza que como farola luminosa guiará nosos pasos pol-o camiño que marchaches e nos levará a te imitar en can-
to poidamos.

O INTRE DO PASAMENTO

Por MANUEL SILVA

Foi no sábado 7 de Xaneiro i-eran as dez e cincuenta de noite cando acaesceu o fin do drama que nos deixou na orfandade a todolos galegos do mundo. Fun abraido espeitador de primeira fía. Inda é cedo pra lembrar con verbas excitadas a doorosa escaia i-os seus persoaxes. Deica agora as bágoas cegan e pruen.

Os derradeiros intres da vida do noso Castelao devalaron no agarimo coidadoso do Centro Galego, nunha estanza ilumiada por unha luslene, incansabel no afán de crear sômas. Sentada na beira do leito, apreixando cos seus brazos ó que agoiza, está, dende fai moitas horas, Virxinia, a compañeira de sempre, firme na grandeza da súa doer estoica, á que non foi posibel afollar o intre fadal, porque ela quer recoller o alento derradeiro do seu Danieliño.

Sentado nun corruncho, sen pes añear, con inmovilidade de pedra, está o doutor Rey Baltar. Ainda o estou vendo ca cabeza antre as máns i-o ollar cravado en Castelao seu vello compañeiro, a cuio findar asiste como si asistise á súa propia morte.

Chégase ó intre que xa ren poderá deter, mais Pastor e Sánchez Guisande, médicos de cabeceira, siguen a loitar e buscan con desespero a vea do brazo esquierdo do doente nun intento imposibel.

Esto e algo más acontesia ali.

Era que a emozón do drama trascendía e inzaba todolos émbotos do Centro Galego. Á porta da peza, Prada confundese nunha aperta con Núñez Búa, namentras se lle afogan as verbas "Váisenos noso paí"!... Manuel Puente non acouga, indo de un lado n-outro, ceibando ordes pra se alerda. Don Xoxe Villamarín e don Claudio Fernández, erguidos na súa delor, son coma doux vellos carballos ourensáns castigados por unha fadalidade sen remedio. Alonso Rios fai esforzos pra conter o pranto, i-Elpidio Villaverde da saída ós seus soloucos e as bágoas baixan pol-a súa face. Son as mesmas bágoas de homaxe que lle adican as sofridas a boas enfermeiras que soupen poñer a súa mellor vontade i-os seus desvos ó servizo do doente. E todos a unha ficamos mergullados n-unha calada emozón. Cruzémonos ó largos dos silandeiros paselos e sóio temos azos pra dirixirnos olladas que se perguntan: é posibel isto?

Érao. Foi posibel isa ferida que nos doerá sempre ós galegos no cerne da alma, isa doer sen termo espetada pra sempre nas entradas da Terra. Porque n-aquelas horas sen termo da noite do 7 de Xaneiro decatabamones, non

por razonamento, sí por intuición, pura, de que Castelao era Galiza. Castelao —isa noite fixose craridade no meu espírito— era o que nos xunguía a todos a redor da súa lealdade a da súa nobreza sempre vixientes, tensas e sen acougo. E agora penso que teremos que acudir á súa lembranza ó recordo da entereza de toda a súa vida, entereza de unha peza, que vai do berce ó cadaleito — pra seguirmos ameados a redor dos ancejos ideais do Mestre. Esa sóia maneira de sobrevivilo, de que os nosos beizos señan dinos de loubar aquela vida tan rica (tan agromada, tan fonte de vida).

CASTELAO, ESGREVIO E IMMOR- RENTE PATRIOTA

Por MANUEL CELSO GARRIDO

Eu teño desde fai tres anos, n-un cuadro no que tamén está a eficie dos meus pais mortos, un retrato mui interesante, debaixo do himno de Galiza. E unha "foto" sacada en Nova York, creío que no Royal Windsor, no que se hachan, na primeira fía de butacas, cinco figuras esgrevias da democracia hespæiola; catro, galegos de caste: Ramón Suárez Picallo, Alfonso R. Castelao, Basilio Álvarez e Marcial Fernández, e unha, castelán: o fraude P. Lobos, célebre pol-a súa incondicional adhesión a causa republicán. Non mi interesa en que aito foi tomada.

De tod-esta xente, tres viven ainda, adicados a defender i-espallar os nosos ideais i-as nosas arelas. Pro, doux exemplares mañificos como especimenes humáns e como paradimas de conducta, os doux galegos, morreron xa: Basilio Álvarez, o inesquecible Cura de Beiro, e Alfonso R. Castelao, o meirande fillo de Galiza dende hai séculos i-o noso indiscutivel guieiro. Mortes as dúas irreparabres para a Nosa Terra, porque temos de tardar moiito en alcontrar un par de homes que os sustituian.

Da morte de Basilio Álvarez xa falamos dабondo co gallo do seu deceso. Xa dixemos entón o valor da perda i-a dimensión da nosa dórr. Pro, de Castelao, do noso grande, do noso infinito Castelao, inda que temos xa falado moiito, quédanos moiito máis por decir, tanto pra eisaltar a súa imarcesíbel figura de artista, de orador e de literato, como pra pór no marco axeitado e cabal a súa esgrevia barilaza persoal de home público galego e de patriota garimioso e fidel. Pra xiquera achegarnos á fondura d-os nosos sentimentos, e para albiscar a immensidáda da súa perda, fannos falla escribir moitos milleiros de cuartelas; inda eisí quedará moiito por decir.

Pro, eu penso cambiar agora a posición d'este retrato con respeuto o himno. En adiante, os cinco esgrevios homes. Porque o canto —testamento de Pondal que afrora nos beizos galegos noso canto patriótico ficará debaixo d-aquiles er intres de eisaltación e de culto á Terra—, fica na nosa beira, a carón da nosa Patria, namentras que doux d-aquiles grandeiros i-ademirabeis patriotas xa non están conosco, porque colleron viaxe car-as roitas infinitas da eternidade. E digo isto, porque, se ben morreron físicamente, esmorecéndose a súa figura física e o transitorio do seu corpo, a súa obra, a súa alma e o seu exemplo, sempre vivo e perdurable, estarán por sempre presentes en nós, aguilloándonos coa súa impalpable presenza, nos nosos traballos a prol da Patria e na defensa i-espallamento das nosas arelas.

Mirámos a todos, con fixeza i-atención. Pro fixáivos sober de todo no inmorrente Castelao. Védeo. ¡Qu-esgrevia e baril figura física, coa mirada astraída e triste, e co seu tradizonal lazo no colariño da camisa, com'umha volvoreta quál se pousase a descansar, como na máis sensibl e representativa frol galega! Fixáidevos na amplitud da súa frente, e na rexedume do peito, da que tantas ideias xeniais e do que tantos sofrementos sairon a espetárense nos afáns galeguistas. E miraille a man direita, isa man histórica que tantos trazos fixo pra descubrir en liñas figurais o noso xenio i-o noso inconfundible humor, que-arrecende a tristura i-a inquedanzas.

Miraino ben, e fixáidevos en tod-él. Ise é o home que acabamos de perder, máis só fisicamente. Nos outros sensos, non. Porque, Alfonso R. Castelao, fica dende sempre —i-agora inda máis— no ceo angurioso das nosas arelas patrióticas, é dend-o día mesmo do seu desaparecemento, é unha estrela máis, branca e brillante, nos ancejos inmorrentes de Galiza, —que son xaronsel meirande que o Camiño de Sant-Iago.

A MORTE DE CASTELAO

Por LUIS PIMENTEL

Dende neno xa, poucas cousas me moveron a un sentimento especial de tenrura tanto como a contemplación da Virxe das Angurias. Iste grupo da mui i-o fillo morto xa home, xa adulto sober do seu colo...

Somentes unha vez na miña vida —fai xa moiitos anos— ollei ó Castelao. Pro fitineo ben ós ollos. Xa tiña entón ollos do que vai pra cego. Eran coma duas limpas pozas entre o acantilado celta dos seus pómulos duros. Tiñan isa craridade profunda, queda, que algunas veces sorprendemos no mar; isa i-auga feita ár callado; isa doce trasparencia do mais tenro cristal. Pareciame que os seus ollos escotaban isa lonxana e misteriosa música que das outas noites ven. Fitelle ós ollos e nada había alí de turbador... estancia limpia, sousegada, nobre, boa.

Castelao morreu e unha presa de terra de Galiza pechou pra sempre as fiestras i-sa crara estancia.

O home de Galiza co seu corazón escoado pol-o desterro descansa no colo de Rosalía.

Nisa lonxanía de onde os mens versos yeñen eu contempro iste grupo que, como aquil outro, móverame sempre a un especial sentimento de tenrura.

CASTELAO, ESPRITO DE GALIZA

Por BENITO CUPEIRO

Cando os templos sexan chegados, e as futuras xeneracións galegas, donas, ao fin, do proprio porvir e da patria que as veu nacer, ao percorrer coa ollada retrospeitiva os lindieiros da historia e lembrar a loita encol do recoñecimento dos díreitos nacionais de Galiza, un home —entrós

que adicáronse á outa e honrosa misión da redenzón dos cíos nativos— acadará pra si a meirande estimaña e achará, na alma do povo galego, o mais fondo e afervoado sentimento de gratitud; porque, Castelao — que é de quén nos ocupamos — na constelación formada polos guieiros do noso povo, é a estrela de mais manitude, a de brillo mais resplandente no ceo da patria, que, a xeito de inmorredoira labarada, alumeará, coa sua vida exemplar, as concencias da grei de Breogán, no percorrer da rota en demanda das grandes realizacións que as épocas vindeiras lle reservan.

Castelao é un díses homes que soio ocasionalmente xurdien no concerto dos povos. As veces parece que a sabia natureza propuxérase criar homes que son, podemos decir, obras de arte, xa que, ó doutalos dunha alma supersensiblemente convirténdose en abandeirados das mais caras aspiracións dos povos, en fideles intérpretes do seu sentir; tal era, pra Galiza, o guieiro desaparecido, arquetipo da galeguidade, verdadeiro espírito da nosa raza.

Castelao era un predestinado. Non abundaba que os males da terra galega fosen cantados nos versos inmorrentes da gran Rosalía; nin que Curros, Pondal, Brañas e muitos outros alumbraron con seu saber a noite en que vive a terra escravizada; percisábase que as angustias e dores, esperanzas e aspiracións das nosas xentes, que él coñecía cal ninguén, (porque tamén cal ningún interesouse por elas) traspondon os límetes da patria, tiveran repercusión, non soio nazonal, senón tamén universal, porque, sin dúvida, ningún galego acadou pra nosa terra tal valimento de universalidades coma o noso arquétipo, coas obras que nos deixou o herdo. Se o arte é manifestación do sentir das almas seleitas, que sirve pra refexar as aspiracións dos homes en col da perfección, que é a beleza suprema, o arte de Castelao é dobrente fermoso, cuase que subrime, porque é a beleza posta ao servizo da redenzón dun povo, dun gran ideal de rexeneración, libertade e xustiza; porque os sentimientos de xustiza son as más belidas manifestacións do espírito humán, o meirande espoñente da sua superioridade e, niste orde, Castelao é unico incomparábel, mirade, senón, os seus veilos e os seus nenos. ¿Non dan a sensación de que nissas liñas sinxelas e incomparables rebulira, latexando, unha alma con todo o seu contido de sentimentos, ideias e emocions? Non podía ser doutro xeito; era tan grande a densidade espiritual do noso guieiro e tan fonda a sua aspiración de xustiza, que cada un dos seus dibuxos é un verdadeiro alegato contra as fortes das incomprensión e da tiranía.

Pero, non abunda que lembremos acotío a esgrevia personalidade do noso máximo guieiro e lembremos as grandes virtudes que adovianban a sua persona; é mester "que as leicións que pra nós sinifican as obras que son fruto do seu inxenio, e o exemplo da sua vida de apóstolo cívico do sacro ideial da redenzón do chan natio, sirvan pra sinalarnos o cumprimento de unha obriga.

O mellor homaxe que á sua lembranza podemos trebutarlle é seguir loitando con desintrés e patriotismo, pra que teñan fin cumplido os anceios do noso ilustre compatrio, inspirándonos nas suas ensinanzas, que, pra nós, non deben ter outra interpretación que a de consideralas o seu testamento político. Si así o facemos, o día, non lonxano, en que a liberación da patria sexa unha realidade, entón dende da eternidade, a alma inmorrente do noso mestre sentirá a lediza de ver como as suas labouras non se perderon no esquecemento, senón que, pola contra, fican imborrábeis no recordo do povo, pra erguelas na total consagración.

NA MORTE DO MESTRE

Por AVELINO DIAZ

*¡Ouh mestre ben amado,
ti non te fuche, non estás ausente,
que, por nós ben lembrado,
decote estás presente
no noso corazón i-a nosa mente!*

*Un dia —¡mouro dia!
ganosa de crebar o teu alento
chegou a morte impía
i-ó cumprir seu intento
ajundiu nosas almas no tormento.*

*¡Ai soma benfeitora
de piñeiro, carballo e castiñeiro,
pra ti morar agora
ten d-haber un luceiro,
de todos cantos brilan o pirmeiro!*

*O verbo teu, aceso,
o verbo teu, aceso, frolicia
pol-o ideial poseso
i-a froi da fidalgua
en tuas verbas o feitos recendia.*

*Sol craro que brillabas
n-estas horas inhóspitas i-escuras
i-os froitos requentabas
das colleitas futuras,
inxando venturanzas e furturas.*

*Garda nosa seitura
espírito do amor, e noso gando,
ti qu-houbeches premura
pra ires sementando
os froitos que xa temos xermolando.*

*No mañán segaremos
a colleita que tesnos prometida
i-a ti ch-ofrendaremos,
coa alma conmovida
o mellor da semente recollida.*

*¡Ai Deus, ¿por qu-o levache?
¿Por qué do noso ben fuch-envexoso?
¡Tan orfos nos deixache
sen o guieiro noso
que con dor nos feriches abondoso!*

*¿Por qué, Deus de bondade,
ó tronzar a sua vida xenerosa
non tiveches piedade
da froi arrecendosa
que naceu i-arumou na terra nosa?*

*¡Ventiño gasaleiro
das próvidas seituras namorado
er-o noso guieiro,
o noso mestre amado
de Galiza, e do mundo, admirado!*

*Luar de noite crara,
estrela brilladora no abrete;*

*sobr-a nosa seara
aurora relucente
i-orvallo secundoso pr-a semente.*

*O ar, emocionado;
ó pasar a sua veira, lle cantaba
i-ó pobo, seu amado,
o nome d-él louaba
e respeito i-amor lle trebutaba.*

*Bágoas dos nosos ollos
que, doídas, queimantes e saindo
do corazón, resollos
d-él son, e van pedindo
acougo pr-este noso dor infindo.*

*Vos crama un pobo enteiro
espiritos do além: emparellade
o seu astral roteiro
i-honor lle trebutade
porque tanto meréz sua dinidate.*

*¡Ai dona benquerida
do noso grande mestre, compañeiro
da sua froitosa vida;
acouga, nón tristeira,
que xa él acadou a groria enteira!*

*Non viva congoxosa
a que soupo ser dina de gabanza,
a que foi animosa
i-en fidel semellanza
da galega muller, foi a sembranza.*

*¡Ouh Galiza louada,
nai amante dos “bos e xenerosos”,
ouh patria ben amada;
pra gardar os seus osos
despón un dos recantos mais fermosos!*

*Despón, pra sua coroa,
os mellores ramallos de loureiros,
dille fermosa loa,
que, dos teus pregoeiros,
Castelao foi pirmeiro dos pirmeiros.*

*¡Teña nas terras nosas
o derradeiro acougo sosegado,
de frores recendosas
seu lóvio rodeado
i-ó seu nome decote venerado!*

*¡E teña nos outeiros,
pol-as valgas, i-en vilas e cibdades,
moimentos a milleiros
i-en todal-as edades
as loubas que merescen as deidades!*

Bos Aires, 10-1-1950.

Homaxe a Castelao por Laxeiro

LOITO NOS CORAZOS...

Por ANTÓN CRESTAR

Morreu Castelao. Loito nos corazóns, bagoas nos ollos, nas goxas, puños pechados, frentes outas e paso firme para seguir o roteiro qui-l nos sinalón cara a liberación da NAI TERRA.

Castelao, Apóstolo dos evanxeos da santa causa da túa Galiza. Fúches artesán das múltiples aitividades.

Mestre de civismo das xuventudes galegas.

O téu lapiz de dibuxante transformouse en aguillón que se nos cravou cadris do caciquismo galego.

A túa pruma foi buril que gravou na dura incompreisión dos nemigos de Galiza os seus anelos de povo ecibe.

Có peso da túa verba dura, razonabel e irónica nivelaches a balanza da xusticia, da que tan orfa vivira Galiza.

Como labrego, araches fondo na concencia dos teus concibdadans e cuiá semente xermola regada polas bagoas do teu sacrificio.

Mariñeiro que aprexichases na túa copeada todo cardúmen d'un povo que veu en tí o seu guiciro indiscutido.

Fuches canteiro, xuntando pedras no mil'a-dio do teu santuario, escomenzaches un pazo-a a libertade de Galiza— o que non poideches ver acabado; pero deixaches un povo preparado para seguir a túa laboura escomenzada.

Ferreiro, ca mandaría das túas conviccións machacaches na bigorna de túa austeridade a xenreira dos nemigos de Galiza e moldeaches a teu gosto.

A túa vida foi un vieiro de estrelas, feito, sin altilbaixos.

Morreu Castelao, loito nos corazóns... frentes outas e paso firme para seguir o roteiro qui-l nos sinalóu cara a liberazon da NAI TERRA.

Montevideo, xaneiro de 1950.

HOMAXE A CASTELAO

Por XESUS NIETO PENA

I

Pois perdímol-ó Pai, orfos ficamos e unha anguria de morte nos rodea —angu, se o pai morreu, ficou a Idea, con ela viva ao Pai resucitamos...

Xunto da nosa Nai o agardamos —Sol que na sombra traxica alumea... Chegará como un rei, de terra allea, ao son das gaitas e dos doces salmos.

“Os tempos son chegados” dirá a Terra, a volta do heroi chamará á guerra se mudarán as froles en espadas...

E no ar do mundo celta xeneroso as grorias do galego valeroso —froles de libertá— serán cantadas.

II

A doce Nai na illa da saudade chora pol-o seu fillo mais amado morto de amor, á dór encadeado, puro Mártir da Terra e da verdade.

Ela non soupo sua última vontade non recibiu o adeus do desterrado, non lle pechou os ollos de afogado nin lle cruzou as mans sua craridade.

Chora Galiza, chora pol-o ausente chora Nai por teu fillo amargamente mentras Deus lle prepara un cadaleito

de estrelas pra o viaxe de retorno, e infándelle teu sono, doce e morno, ¡qué xa camiño corre do teu peito!

III

Chorando os ventos da Galiza infinda, chorando os albres e chorando os montes, chorando as augas-rios, mares, fontes, eispresan sua dór, ceibes ainda.

¡Ceibes amados! Endexamáis se rinda a bandeira de azures hourizontes, qu'il chegará por invisibles pontes ao doce lar que seu amor lle brinda!

Il vivirá, Pastor de liberdades, baixo o palio das vellas carballeiras predicando seu credo con ledicia...

Mortos e vivos de todal-as edades o seguirán as illas derradeiras abenzoando o nome de Galicia.

Xaneiro, 1950

“EL BARBERO MUNICIPAL”

PRIMEIRAS CARICATURAS DE CASTELAO

Por RAMÓN REY BALTAZAR

O 17 de Xullo de 1910 foi para Rianxo un dia sensacional. A pequena vila mariñeira da maravillosa ría da Arousa tremou de emoción diante dunha follíña voandeira titudada “El Barbero Municipal”, que ostentaba ao fronte unha graciosa caricatura. Un labrego de monteira afeitaba a un señor, cujo chapeo xacia caído no chan. O barbeiro exercía as súas funcións a cabalo das pernas do cliente, que, ao parecer, non se atopaba moi a gosto no sillón en que se sentaba.

Ao costado esquierdo do títulu, llase a filiación política: “Semanario conservador”; e debaixo, nun recuadro estas indicacións: “Oficinas, Hospital 2. La correspondencia política al Director D. José Arcos Moldes; la administrativa, a D. Alfonso Rodríguez; la literaria a D. Eduardo Dieste.”

Encabezando a primeira páxina, destacábase a dúas columnas un saúdo dirixido a todolos colegas de “dentro e fora da rexión”, a quenes “O Barbeiro” pedía “desinteresada e eficaz axuda” na tarefa hixiénica que naquel intre escormentaba e que consistía en procurar maior pulcritude e aseio nas funcións políticas e administrativas do cada día más descoñecido e roñoso —son as suas verbas— municipio rianxeño. Asimismo ofrecía os servicios propios do seu oficio aos auntos do partido de Padrón que tiveran necesidade de afeitar en seco, ou de “peinar

á candela”, a calisquera que, abusando do seu poder, pretendean escravizar aos povos ou seducilos con promesas tan falsas como a libertade que pregoaban.

Deste xeito saeu á rúa o periódico, terror de caciques, onde Castelao publicou as súas primeiras caricaturas, Eduardo Dieste os seus primeiros artigos e eu os meus primeiros versos.

Ao comenzar o ano de 1912, “O Barbeiro” apareceu cunha nova caricatura ao fronte. O mesmo labrego, anque mellor vestido, rasoiraba a un indio, coroad de prumas e engrilado polas canelas a un cepo. Do seu brazo esquierdo saía unha cadea apreixando polo pescozo un mono, que a modo de lanza levaba un pau, en cuño romate pousábase unha leitiza. Tanto o señor da primeira caricatura como o indio da segunda eran o mesmo persoaxe. Tratábase do señor de Rianxo, o famoso Viturro, que anque non tiña forza e coiteiro, dispunha de todalas autoridades ao seu antoxo. Varias viñetas, que pouco habían ido adornando as páxinas do periódico, compretaban o aderezo.

Para ser fidel á verdade, é mester acerar que ao embandeirarse “O Barbeiro” no partido acudillado por Maura, non siñificaba que os redaires estiveran identificados coa política do ilustre estadista mallorquín. O que pasaba era que, para loitar con probabilidade de éxito en contra do caciique de Rianxo D. Manuel Viturro,

segredario da Diputación provincial da Crux e lugartenente de Gasset na mesma provincia, había que buscar amparo nun partido forte i enemigo dos liberais, i ese amparo douno o marqués de Figueroa, ex ministro conservador, a través do seu representante en Padrón, D. Ramón Toxo, home de gran cultura e abogado de fama, que había ocupado outos cárregos políticos.

Velai porque “O Barbeiro” chamábase conservador. Pero elo non era oustáculo para que nas súas páxinas se gabara a campaña de Basilio Álvarez, que ao fronte da “Liga de acción gallega”, despertaba a concencia adormecida das xentes do agro en moitedume de mitins, un dos caues, coa nosa colaboración, celebrouse no antergo Pazo arcebispo de Lestrove. Ali dende o balcón principal do patio de armas, diante dunha concurrencia numerosa, o batallador crego de Beiro deixou ouvir a súa voz apocalíptica, facendo estremecer a homes e pedras.

Outra vez, o semanario de Nákens, “El Motín”, reproducía un artigo do “Barbeiro”, no que se facía un caluroso eloxio dun vello fidalgo padronés, primo, por certo, da gran Rosalía, D. José de la Hermida y del Castro —eisí firmaba él—, anticlerical furibundo e colaborador do citado semanario e más das “Dominicais”, que había sido enterrado civilmente con toda pompa e gran acompañamento. “O Barbeiro” decía dól que era un santo laico. Ao final do artigo Nákens

había posto: "¡Y esto lo escribe un periódico conservador!..." Nákena descoñecía o verdadeiro sentir dos oficiais barbeiros.

O periódico viveu hasta os primeiros meses de 1914, o ano fatídico que precipitou ao mundo nun período de efervescencia e confusión que ainda non acabou. Case catro anos de loita sen cuartel mantiuo "O Barbeiro", "ese bello periódico, chiquito y bravucón", como díxoo un día Antón del Olmet, en carta dirixida aos seus redactores con motivo do seu segundo aniversario.

Relatar as incidencias dessa loita, sería cousa de encher cuartelas e cuartelas indefinidamente; baste decir para o ouxeto desta crónica, que os dibuxos de Castelao, dunha gracia, unha finura e unha intención incomparábel, lograron a popularidade do "Barbeiro" en todo o Partido de Padrón, chegando a sua sona, non somentes á capital da provincia, senón ao propio Madrid. Si mal non me lembro, o "A.B.C." pubricou un artigo coa firma do renomado escritor José Francés, no que se falaba eloxiosamente do pequeno semanario rianxés e dos dibuxos de Castelao.

Eisí, cando éste chegou á Corte en Maio de 1912 i entrou no despacho de D. Alfredo Vicent, director de "El Liberal", levando, como él mesmo escribíu, "un cartapacio debajo del brazo, lleno de trabajos que eran mis ilusiones", non era un novato na arte da caricatura; era un dibuxante curtido, que había mostrado a súa garra durante dous anos arreo, ridiculizando co seu caustico lápiz a pequenos e outos caciques, tan abundantes entón na nosa Terra.

O trunfo de Castelao en Madrid foi rotundo e fulmiñante. O Cónsul de Galiza como cariñosamente se lle chamaba a D. Alfredo, abreulle ao mozo rianxés de par en par as portas, tan pechadas para os novicios, dun gran diario. Os dibuxos de Castelao axiña se fixeron populares en toda a España, e déronlle a fama que despois acrecentou a través da intensa e fructífera laboura que para a nosa doer e desgracia de Galiza, finou fai pouco en Bóis Aires. Castelao conservou sempre profunda devoción por D. Alfredo Vicent a quem consideraba como un home de gran talento e, sobor de todo, como un gran gallego.

Con estas probas liñas, eu quero render tributo á memoria do meu querido amigo —máis que amigo, irmán—, con quem escomecei a loitar pol-o saneamento político da nosa Terra; e despois dunha longa separación, o destíño volvemos a xunguir eiquí, para continuar loitando, vellos xa, pero co espírito mozo, pol-o mesmo ideal, pol-a eterna Galiza, dispostos, como sempre, a dar todo por ela.

Daniel xa cumplea a súa misión. ¡E abofé que foi grande! As novas xeneracíos xa teñen o güieiro.

CARTA DO ESGREVIO ESCRITOR E ACADEMICO PORTUGUES EXº MANUEL RODRIGUES LAPA

Lisboa. 26 de abril de 1950.

Exma. Sra. Da. Virginia Pereira de Castelao.

Buenos Aires.

Só agora soube do falecimento do seu marido. Como amigo e admirador que fui dele, venho dar-lle sentidísimos pésames e ofrecer-lle os meus servicios. Senti a sua morte como a dum irmán; porque éramos verdadeiramente irmáos,

na lingua em que falávamos, na cultura em que entranhávamos o ser, na "arela" de justiça e no amor do povo em que comulgávamos. Posso quasi todas as suas obras, algumas com dedicatória afectuosa e expressiva. Assisti, com minha mulher, á homenaxe que lhe prestaram en Lugo en Junho de 1932. Na fotografía que nos tiraram, estou por trás da bandeira da Galiza. Encontrámo-nos por veces em Portugal e, com o vendaval da guerra civil, nunca mais nos tornamos a ver. Mas segui sempre, cá de longe, a sua generosa aventura.

Minha señora, —digo-o com profunda conmocio—, a Galiza perdeu com o seu marido o seu homem máis representativo, o seu herói, difícil de substituir por muitas gerações. Resta, felizmente, a sua obra, que é um monumento impercetible, vingador, da "Terra asoballada", e una lição de ternura e de amor pelos humildes vasada en formas de arte incomparável. Valhounos ao menos iso, pra aminorar um pouco a dor de o ter perdido.

E com esta esperanza de que a sua obra, colgida e reimpressa como deve ser, continue, para além da morte, a missão do seu autor, que me despego de V. Exa., ficando á sua disposición nesta terra para tudo em que possa ser de mi servida.

Cricia-me de V. Exa. muito atento

MANUEL RODRIGUES LAPA.

CARTA DO LIDER VASCO, EX-MINISTRO DA REPUBLICA HESPAÑOLA Dr. MANUEL IRUJO

Wesbcheff. 20 enero 1950.

Amigo Prada:

Castelao ha muerto. ¡Viva Castelao! Lo he sabido tarde. Pasaba unas vacaciones en casa de mi hija, y unas vacaciones dejan de serlo si el correo sigue funcionando con normalidad.

Castelao es el precursor de la libertad de Galicia, su cantor, su poeta, pintor e historiador. Todo eso sigue siéndolo, porque Castelao, su obra, vivirá tanto como viva Galicia, y su figura próspera se acrecentará cuando lleguen los días, *que llegarán* en que Galicia, recobrando su propio ser, se redima de los siglos de esclavitud en que, desviados de sus hijos más obligados a honrarla y opresiones extrañas que aún siguen atenazando su cuerpo social, la pusieron. Mas la monumental figura de Castelao no es sólo de Galicia. Cruzó sus fronteras tiempo ha. Es un nombre que fué dado de alta entre los varones preclaros de valor universal. Ninguna enciclopedia será dejará de anotarlo en sus páginas. Yo no necesito recurrir al brillo de su valer. Recuerdo más de cerca el afecto entrañable de su corazón, que era lo mejor de Castelao, con ser tan ingente su obra de artista, escritor y hombre representativo.

Como amigo, como vasco y como hombre, me asocio cordialmente al dolor de Galicia. Ruégo, amigo Prada, tenga la bondad de transmitir mi pésame más sentido a la colonia gallega de Argentina. Y le suplico anotar mi nombre en la relación de los que por suscripción costearán la estatua que Galicia —Galiza ceibe—, ofreceza al precursor de su libertad.

Muy suyo,

M. IRUJO.

DE M. SERRA MORET

PRESIDENTE DO PARLAMENTO CATALÁN
NO EISILIO

Sr. Rodolfo Prada. — Buenos Aires.

Mi querido amigo:

Ignorando la dirección del Consejo de Galicia a qual quería yo expresar mi profunda pena por la muerte de Castelao, siento necesidad de escribirle a Vd. a riesgo de importunarle y robarle el tiempo que necesita para atender a sus múltiples ocupaciones. Discúlpeme, amigo Prada, pero me parece que Vd. como ninguno, ha de comprender mi estado de espíritu y la exigencia tenaz de comunicar mi angustia a alguno que esté fraternalmente identificado con aquella alma innata que no ha desaparecido ni puede desaparecer y que velará por los siglos los sueños de reivindicación y de libertad de la dulce Galicia que Castelao supo de mano maestra esculpir en sus portentosos bocetos de la "Galicia Mérit".

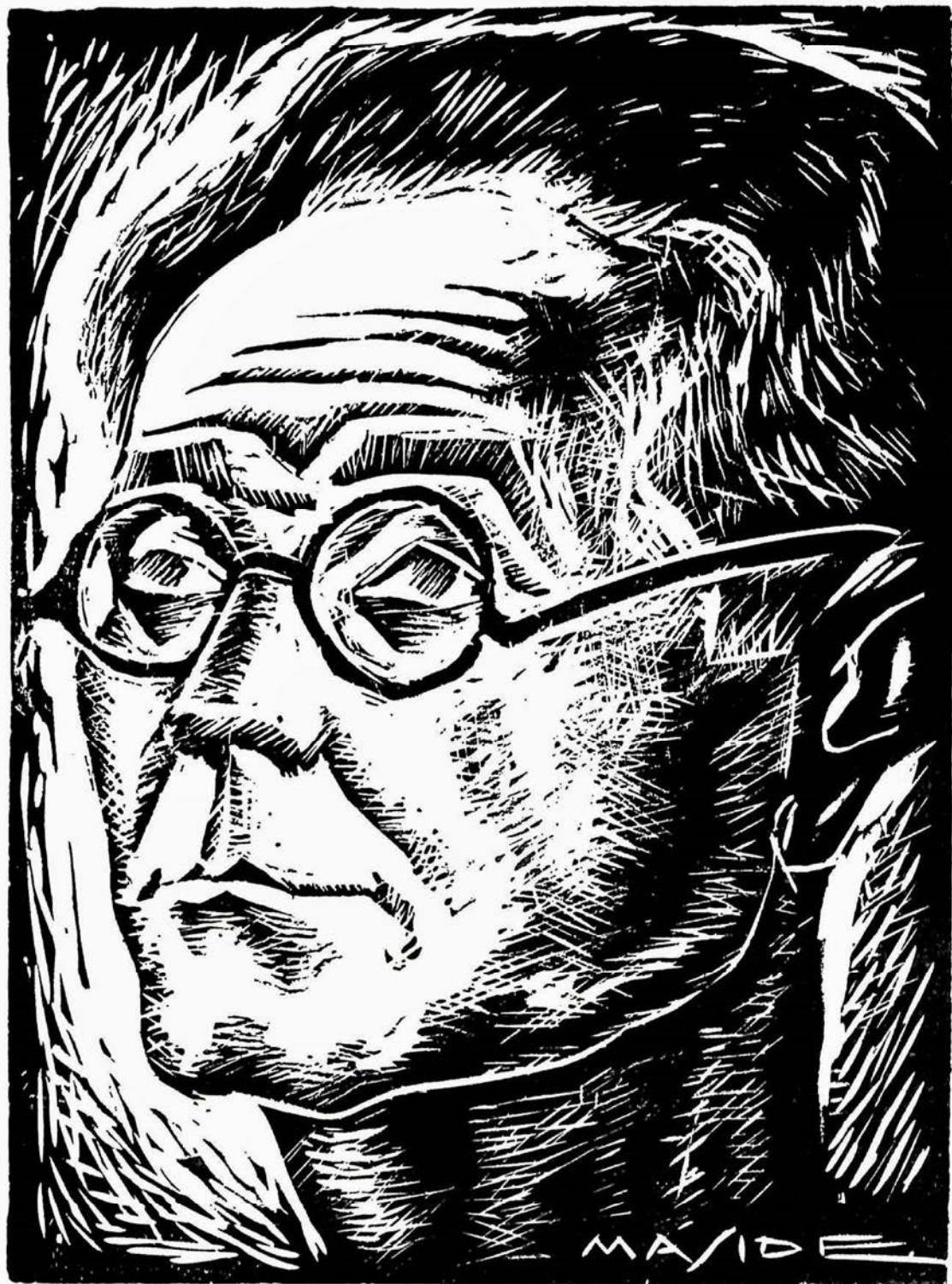
La pérdida de Castelao es verdaderamente irreparable. No hay forma de hacer otro Castelao, porque era materia pura, translúcida, como un desprendimiento solar, iris original y único de una patria dolorida, fecundada y en tránsida espera de rendir su fruto milagroso. De Castelao puede decirse que no nació ni murió; pasó por los espacios como una estrella de rumbo fijo y es posible que reaparezca otro día con la misma pompa y la misma grandeza. En los mundos que está ahora visitando, dejará la profunda estela de su paso y asombrará con su finura, su gravedad, su imposible materialidad; tanto habrá de espíritu y de levadura éterea en el hombre extraordinario. La maravilla de su palabra, de su escritura, de su lápiz, de cuanto ennoblecía con su tacto, queda en nosotros en el pasmo de ese portento que tuvimos el privilegio de conocer y de tratar.

¡Cuántas veces he recordado nuestras entrevistas, aquellas reuniones de Galeuza, que sellaban en torno a la gran figura la solidaridad de nuestros pueblos! ¡Cómo evoco las horas vividas en ese Buenos Aires, discutiendo sobre el pasado, vislumbrando un futuro, siempre con la sensación de una clara fraternidad, promesa de porvenir fecundo!

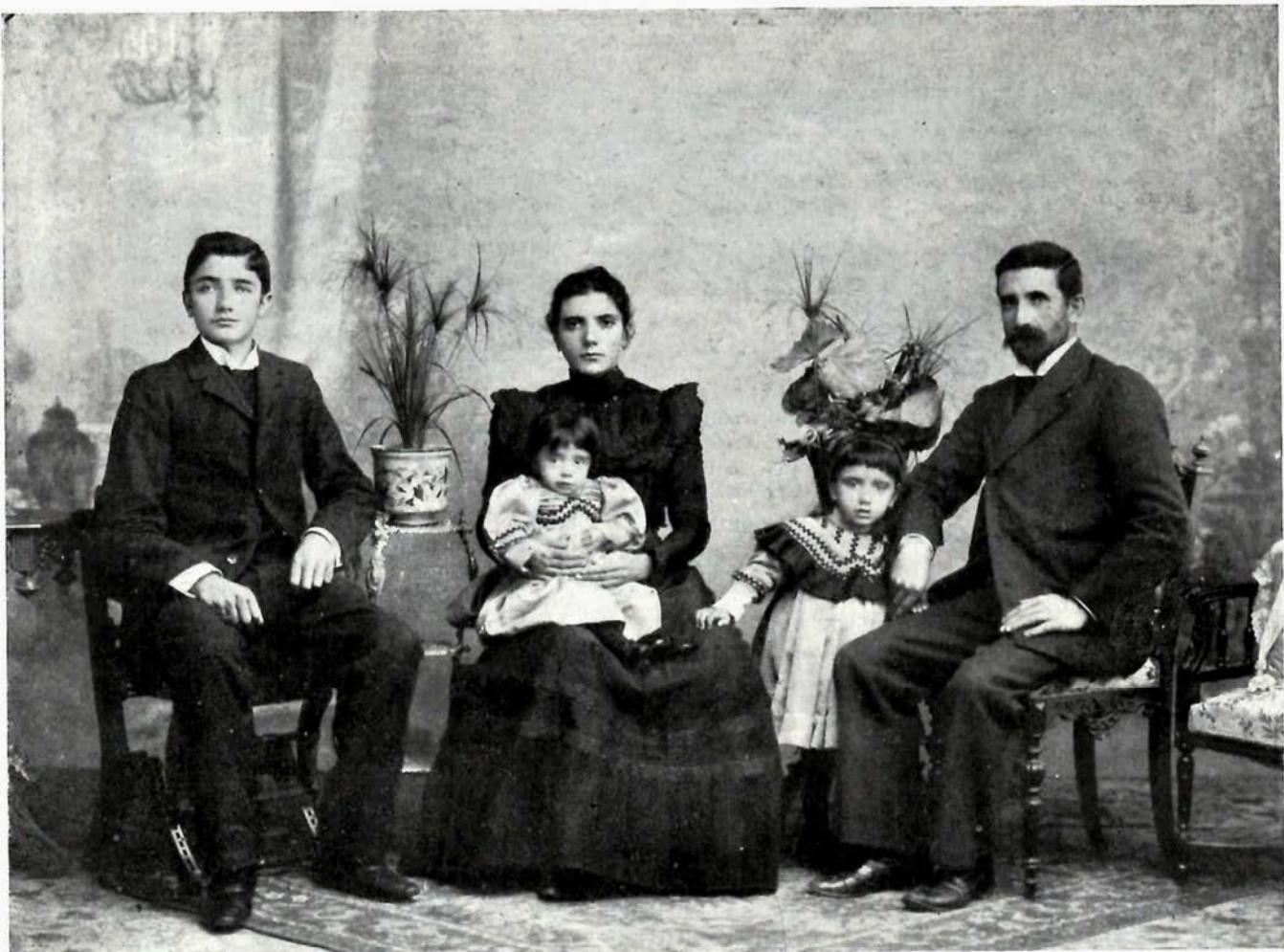
Siento que esta carta tenga tonos de lamento y depresión. Vd. sabe que no es mi estilo, pero la pérdida de Castelao es para mí un lúgubre anuncio y un hito impasable. En mi solitaria lucha, Castelao era realmente un sostén, y sin escribirnos, sin necesidad de contactos frecuentes, era el monumento visible a distancia, guía segura para seguir ganando conciencia para los pueblos ibéricos, de sus posibilidades, de su superación, de su destino. Ojalá el recuerdo de Castelao sirva para conservar la flor delicada de Galeuza, flor que ha de llegar a ser simiente y fruto. Debemos juramentarnos a que así sea.

Le ruego saludé en mi nombre a Villaverde, Alonso Ríos y a los buenos amigos gallegos, con quienes he compartido horas de plenitud y de acción.

Perpignan 6 de marzo de 1950.

Retrato de Castelao. Grabado en madeira, por Carlos Maside.

Castelao cos seus pais e irmáns (foto feita en Buenos Aires, ó voltar á Terra).

VIDA E PAIXON DE CASTELAO

Por J. NÚÑEZ BÚA

“Un autor, un artista, non infruixe máis que de certo xeito co que escrebe e manda imprentar. Sóio adequire verdadeiro poder sóber dos homes cando a súa vida, a súa eisistencia e a súa persoalidade confirman a súa verdade e as súas ensinanzas.”—

S. ZWEIG.

Nista oportunidade sóio é posibel riscar eiquí unha apresada reseña biográfica do noso amado mestre. Será coma un adianto da ampria que un dia próximo trataremos de reditar en col daquela vida tan prea e ricaz, apaixoadas e consumida na sagrada patria galega.

AROUSA, BERCE DE ENXEÑOS

As augas dos nosos ríos xurden mainas do seo da terra, escorregan amodo pol-o chan ou choutan en fervenza ante os pedros i-as laxes dos pranos montesíos. Van apagando a sede dos milleiros, pintando de xugoso verdor searas e folgadas, i-entoan leda cantiga, anunciadora do pan, ó bater no rudicio, até chegar a se fundir cas augas do mar no colo dos vals asolagados, que son as rias... As rias baixas, que se abren na nosa costa dende o Fisterra ó Silleiro, teñen unha fisiografía i-un orixe común, pero cada unha ten a súa individualidade: difiren nas dimensións, na lus peneirada pol-a brétema que se demora sóbor das súas augas, no marco que as encadra e lles da vida, na aitividade laboral das súas xentes. Ningunha é primeira en fermosura, pro a de Arousa aventáxaas pol-a ampritude, pol-a mesta povoanza que habita as súas orelas, pol-a pervivencia das máis fecundas tradizóns hestóri-

Castelao de neno.

Castelao cando embarcou pra Arxentina.

ricas de Galiza... E non habera cecáis en ningures unha comarca na que, en área tan cativa coma é a finta de terra que compón a riveira da elipse arousán, viñeran á lus da vida tantos e tan outos enxeños. Ben gañada ten a sona de fecunda terra de poetas e artistas. Os vellos folios dos Cancioeiros conservan mostras do lírico e amoroso neuma daqueles tres arousáns de vida atromentada: Chariño, Macías o Namorado e Rodríguez da Cámara. E nos tempos modernos, a terra de Arousa ten doado ás letras moitos nomes ilustres, tantos que os seus libros abundarían pra soster unha editorial... Ainda sen tantos fillos sonados⁽¹⁾, groria acadarían esas terras por seren a patria de dous xenios: Rosalía, que, se non nasceu, viviu, pasdeceu e morreu en Padrón, porto mítico onde as doces augas do Ulla beixan as salgadas do noso mar; e Castelao, que nasceu e viviu en Rianxo, i-en Rianxo, como fito concreto de saudade, mantivo espetada, nos derradeiros días, a arela do retorno.

RIANZO, PROBE E FECUNDO

De todolos povos da ria, un dos más pequenos (2.000 habitantes) e probe é Rianxo, porto de dornas peixeiras que somentes apañan peixe de rapeta e aparello, ainda que é o más sabroso e presciado, tanto que as pescas chaman ás súas siareiras co iste pregón: “¡Teño sardiñas e xardas de Rianxo!”

En Rianxo non hai casino nin campo de futbol, non hai grandes fábricas de conserva nin grandes aserradeiros, non hai vida comercial intensa... E unha vila probe e pequena; pro ten dado á nosa Terra a riqueza de moitos enxeños. De alí foron os dous

grandes poetas do mar que tivo Galiza: un o almirante, fundador da vila, Payo Gómez Chariño, frorda poesía do meioeo; outro o piloto Manoel Antonio, poesía da más nova modernidade. Alí medraron os Dieste —sabenza, profundidade, creaón— e Martelo Paumán, poeta de fidalga tradizón, e Roxerius, pedagogo, e Manoel Castelao, pintor e mártir da liberdade, e Arcos, tensador das inquedanzas dos mozos rianxeiros... Moitos anónimos Rianolas sairon de viliña mariñeira, un dos cales —ensoño, aventura e mágoa— vive n- “Os dous de sempre”.

No ano 1886 (30 de xaneiro) nasceu en Rianxo Alfonso Rodríguez Castelao, fillo do patrón de pesca Mariano Rodríguez Dios e de Xaquina Castelao Jannes.

ESPELIDO E LANZAL

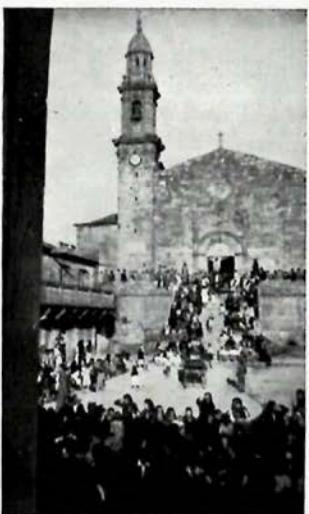
Lanzal coma un piñeiro, lizgairo coma un asobio, medrou o rapaciño a carón da tenrura da nai, “viuda de vivo”, pois o patrón Mariano Rodríguez deixou o timón e, pol-o camiño esprazado da emigración, viñera a un logar da Pampa Argentina que acababa de verse ceibe do “malón”, onde estabreceu un negocio, que escomenzou en pequena “pulperia” até se trocar n-un “almacén de campaña”, centro da vida comercial de moitas légoas de campo.

Na casa e na escola chamouse sempre Daniel, non Alfonso, como, por iniciativa propia, puxo na partida o erekto, por ser nado no mesmo ano en que se agardaba o nacemento do futuro rei, ó que se lle tiña destinado o nome de Alfonso. O seu nome familiar cadráballe a aquél neno que tiña prendida na face unha gracia lene e nos labres o surriso maino que o mestre Mateo perpetuou no profeta Daniel do *Pórtico da Groria* “o primeiro santo que soupo rir”. O rapaz medraba e adeprendía moi depresa i-as *Vilas*...

Castelao cos seus curmáns Manolo e Xosé, afervoados galeguistas mortos en Vigo pola barbarie falanxista no ano 1937.

(1) En Cambados nasceron ou ali se criaron os poetas Marqués de Figueroa e Ramón Cabanillas, os escultores Asorey e Narciso, o penalista Rovira, o tisiólogo Xil Casares; en Vilanova, Don Ramón del Valle Inclán —que no Caramiñal creou moitas das súas obras— Johán Carballera, poeta e mártir da liberdade, Francisco Camba e Julio Camba; en Vilagarcía, os poetas Lisardo Barreiro, Porto Rey, Bouza Brei, o biólogo Roque Carús, o escritor V. Gómez Paratcha, o pintor Luis Villaverde; en Cesures, Maside, pintor, e Borobó, escritor; en Padrón, Rey Baltar, poeta, Camilo José Cela, novelista; en Rianxo, os citados no texto; en Crespón, o escritor Fernández Mato e o pintor F. del Blanco; en Boiro, o escritor Ramón Martínez López; na Puebla do Caramiñal, os escritores García Martí e Caramiñas, o economista Díaz de Rábago; de Santa Uxia era Manuel Lustres Ribas, escritor e mártir da liberdade, e alí, nasceu Luis Fernández Sendón (Fersen).

A casa da familia de Castelao en Rianxo, onde moran suas irmáns Teresa e Xosefina. Parroquial de Rianxo onde foi bautizado.

Castelao, cando estudiante, aiudando n-unha obra teatral galega.

súas máns solprenderon axiña pol-a habelenza: monecos de pau, graburas en táboas, dibuxos de barcos e de mariñeiros "tal cal". Gostaba de pasar as horas sen pestanexar escouitando as vellas hestorias que lle contaba súa aboa Teresa, hestorias que, moitas, pasaron a ser materia de "Cousas" e ainda a anderan misturadas con notas de rara erudizón no libro de "Cruces".

EMIGRANTE

Cando o almacén "La Cruz Colorada" (¡sempre a cruz!) encravado no termo de Bernasconi, illa na Pampa rodeada de sociedade por todal-as partes, foi doando ó seu dono, —a golpe de loita, de caraxe e da porlle o peito ó perigo—, posibres pra

manter unha familia, viñeron a xuntárselle a muller i-o fillo, que tiña entón nove anos.

Da saudade e dos medos que nai e fillo debullaron na Pampa, pódese un decatar, se non llo tiver ouvido a Castelao, lendo algúns páxinas de "Retrincos" e de "Os dous de sempre". A nai endexamáis se afixo naquela soedade. O rapaz adeprendeu decontando as cousas dos "gauchos", pro era tan pouco dado ó comercio que o zucré i-a fariña, a herba i-o aceite, despachábaos a olllo, a encher. O pai, —coma o Manoel, curmán do Pedriño da súa novela— reparando que o seu fillo non valía pra comerciante, coma castigo, mandouno a facerse pegureiro cos peóns da facenda de que era dono. Ós quince días, o rapaz andaba xa a enlazar becerros, tocaba "estilos" na guitarra e estaba torrado pol-o sol. E cando, a força dos pregos da nai, chegou o pai a buscal-o, dempois de escoitar o responso paterno, confesoule:

—Mire, mi padre, teño cobiza de ir para "as casas" a ver á miña nai i-ás nenas, pro quero voltar eiquí porque me gusta ser peón de campo. Eu non lle sirvo pra detrás do mostrador.

—Naquil intre —confesaba anos dempois don Mariano— escomencei a matinar na volta da familia: a muller non se afaciá n-aquela terra, as dúas nenas precisaban ser educadas coma cristiáns, i-o fillo ía camiño de se me facer un "gaucho malo".

Tiña o rapaz quince anos espigados, cando a familia do "gaiyego" D. Mariano retornou. Iste ainda quedou algúns anos, até que "realizou" os seus negocios.

ESTUDANTE EN COMPOSTELA

No instituto de Sant-Iago, en dous anos, fixo por libre o bachillerato e, axiña, encetou a carreira de médico.

Nos nove anos en que foi estudante en Compostela, conquireu sona. As súas caricaturas de cadeirádigos andaban de man en man ou reproducidas pol-as mesas dos cafés, e, craro, ó tempo que lle daban fama ó autor, percurábanlle a xenreira de algúns dos "sabios" caricaturizados. De ise xeito comenzou a soar o seu nome. Non se afincaba a súa popularidade estudantil somentes na habelenza de dibuxante; emparellabáse ísta cunha graciosa simpatía persoal, cun trato agarimoso, co engado da súa leria, que o convertían, porque sí, en presidente das xuntanzas e parrandas, nas que as súas aitividades eran múltiples: contaba contos ca mestría dun aitor, tocaba a guitarra e cantaba "estilos" coma se fose un "paiador", representaba coma ninguén papés de aldeán, n-un chiscar de olllo facía unha caricatura... E todo cunha espontaneidade de auga recén nacida.

Os que xa andamos na outura do meio século, conservamos antre os nosos primeiros recordos de neno a lembranza de unha "tuna" presidida por Rodríguez de Viguri, ca que encetou a gran popularidade de Castelao. Era un "tuno de Medicina", outo e garboso, que, diante dun pizarrón, ca tiza nunha man i-o celme do decir derramado nos labres, ca presa dun lóstrego, deixaba, con catro riscos, construída a caricatura dos persoaxes entón célebres e de moitas persoas do público... E cando a estudiantina quedaba sen cartos, "varada", entretiña ós compañeiros ca vea inesgotabel do seu inexio.

N-unha ocasión, a tuna en que ía varou en Lisboa, porque os fondos consumíraos o presidente en se mercar roupa interior de luxo, zapatos de charol dos más caros e algúns regalos de prezo pra llos ofrecer, en proba de amor, a unha canzonista entón famosa. Os setenta "tunos" tiveron unha xuntanza, especie de xuizo oral, na que un estudiante de Dereito, no papel de fiscal, pideu que se castigase axeitadamente a "inmorralidade criminosa que supuña o feito de gastar aqueles fondos "sagrados", nada menos que en roupa interior do mellor i-en advogos... Total pra rendir unha praza que non tiña ren de forte". O lombo do Don Johán perigraba. Castelao abogou a prol do "reo" co istas verbas:

—Eu non xustifico o feito de que se nos teña deixado así, sen más bens que istes traxes d'entroido lixados e murchos i-estes instrumentos onde sóio podemos tocar un repretorio más limitado que o de calisquera charanga de aldeia. Pero, tendo en conta o prestixio e a sona da ilustre universidade que representamos, e da que o noso presidente ben a ser como o embaixador, estrévome

a pedir que seipades disculpal-o, porque ¿cómo vai un home que ten tal siñificación, e estando n-un país estranxeiro, a mostrar, se se ve obrigado a elo, unha camisa de lenzo e uns calzoncillos de franela mercados n-unha tenda de Celanova, e uns zapatos de becerro co calcán torto? ¿E cómo quedaría o prestixio da universidade se o noso presidente tratase de engaiolar a unha artista de tantos engadidos con milindres de Silleda, roscas de Rivadavia ou un pano das mans?

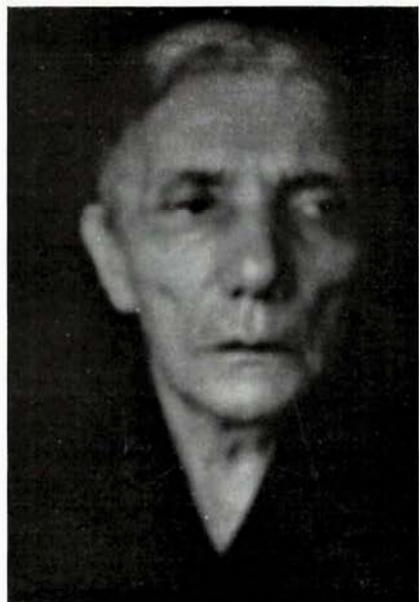
Nin que decir ten que o agoneamento trocouse en pándiga.

A popularidade e a troula, non o apartaban da súa adicación ó estudo. Foi un estudiante que sigueu a carreira con aproveitamento, ainda que máis por lle dar gosto a seu pai que por vocazón.

O BISTURÍ POL-O LÁPIZ

En 1909 recibeu o grado de Licenciado en Medicina na Universidade galega i-en 1910 sigueu o curso do doutorado na Universidade Central, Madrid. Por dous anos exercen a profesión en Rianxo. Decideu abandoala, non sóio porque lle tiraba a vocazón de artista, senón porque o agoneaban as facaltruadas do caciquismo rural que mantiña Manoel Vitorro dende a diputación da Cruña, e contra o que pelexou ca pruma e co lápiz nun xornal, "El Barbero Municipal", dirixido por Arcos e no que tamén colaboraban os seus amigos de sempre, o escritor Eduardo Dieste, hoxe cônsul uruguai en California, e o poeta e médico Rey Baltar, residente en Bós Aires dende fai moitos anos.

Xa casado (1912) ca que é hoxe súa viuda e que foi a gran compañeira da súa vida, Virxinia Pereira, filla do abogado d'A Estrada, D. Camilo Pereira, un dia calisquera deixou de recetar pra se adicar por enteiro ó chamado de seu espírito: a pintura. Sempre apoiou o que il chamaba a súa "apostasía" n-ista "disculpa":

Os pais de Castelao

N-un patio de Fonseca, Facultade de Meicíña de Compostela: grupo de estudiantes do curso de Castelao (1), co cadeirádego Don Francisco Romero Blanco.

—Fixenme médico por amor a meu pai; non exerzo a profesión por amor á humanidade.

Dende aquela, Castelao foi un artista integramente galego e totalmente entregado a Galiza, a pôr ó descoberto as súas doenças, non por gosto de descoberta, senón pra poder sandalas. Deixou o bisturí, que só pode poñer ó descoberto as entrañas corporaes, pra, traballando co lápiz, pôr á vista de todos as entrañas dooredas da Terra, cunha valentía e cunha mestría deica entón non adoitada por ningún. O ciruxano de corpos trocouse en ciruxano d'almas.

HUMORISMO

A sona de Castelao escomenzou nos días de estudiante, cando publicaba as súas caricaturas cooreadas en "Vida Gallega". De seguida clasificárono como humorista. Eso era. Pro o seu humorismo non tiña ren de común co da maoría dos dibuxantes españoles, prós que o humorismo era *blague*, sempre xogo pra facer rir pol-a malicia ou pol-a ironía fría e sinxelamente chistosa. O humorismo de Castelao pódenos facer surrir, —nunca rír a cachón,—, mais decontado nos fai poñer serios, porque é profundo; a súa ironía sórtelle das entrañas; é crítico sen deixar de ser poético, creador. Non vai encamiñado a decir a verdade ríndose, como enseñaba Horacio, más ben a castigalos costumes e os feitos. É unha reacción da súa alma, na que está acceso un anejo infindo de xustiza, en contra dunha sociedade orgaizada pró trunfo da ruindade e da inxustiza. Vai depurando a súa técnica, logra ter "oficio", i-encomenza decantado a publicar, porque era urgente que os galegos visen e ouvisen, e tiña il moito que amostrar e que decir. Non lle importou que os do oficio o xuzgasen. Dirixiase ós homes porque tiña un mensaxe humán que trasmir e empregou pra iso a liña i a verba, que nos seus deseños forman unha totalidade, una fusión inseparabel, unha unidade. Mostra asín a ruindade dos feitos, non pol-o gosto de que se vexa, por regodeo, non por ela en sí, senón pra denunciar-a, pra que se avergoñen os culpables e pra que faga alporizar ós que a padescen. Por iso as figuras falan ou berran nos pés. De ise xeito ningún pode duvidar do que representan, do pensamento do autor. Que pra il o humorismo non se endereita a facer rir, que é dramático, espírito niste treito do seu *Ollo de vidrio* —"Memorias d'un esquelete,"— obra de mocedad, verdadeiro breviario novelado en col do tema:

Castelao de tuno compostelán.

"Con certo esquelete que trouxo na cachola unha biblioteca enteira, falo de moitas cousas e de todas sabe moito o meu amigo. De todas sabe moito, menos do que é o humorismo."

"Cando chegamos nas nosas conversas á tal punto, o meu amigo fai catro ou cinco funambulismos filosóficos, estuda o humorismo dos grandes humoristas, fuxen as horas e no remate de contas ficamos sen saber migalla do asunto. As veces parece que vai chegar á definición e de súpito engadella máis o fío."

"Un esquelete ten de ser humorista e un esquelete galego moito más ainda. Un galego é sempre socarrón ou humorista e a socarronería é o humorismo dos incultos, así como humorismo é a socarronería dos cultos. Un esquelete galego que trouxo unha biblioteca na cachola debía definir o humorismo e non o define e según di non houbo ningún que o definise ainda."

"Eu, que non trouxe máis de tres ou catro libros na cachola, pónolle exemplos coma istes:

"—Un rapaciño pequerrechiño escacha unha botella de aceite nas pedras da rua e o probiño chora. Un home gordo dend'a porta d'unha tenda olla ó rapaz e rise. ¿Cal das duas figuras ll'intresa mais ó humorista?"

"—Pol-a porta d'unha Eirexa saen doux noivos acabados de se casaren. A noiva ¡malpocada! non pode tapar o que leva de sete meses. Na porta da Eirexa hai moita xente. Unha muller gorda abanea o bandullo co-a risa. Un home, que ten un libro debaixo do brazo, olla sereo a escea. Unha muller do povo pon a cara doida. Outra muller, tamén do povo, enruga o nariz e rosma pol-o baixo verbas como ista: ¡sinvergonza! ¿Quén d'ista xente é humorista?"

"—Un médico cachea o bacilo de Koch no esputo d'un seu amigo e de súpito ergue a testa, respira forte, acariña o microscopio e dí sospirando: "Atopeino!" ¿Pode sere humorista iste home?"

"—Vestir un rapaciño de toureiro ou de militar no androido, ¿pode sere humorista?"

"—Direille... direille —contesta sempre o sabio esquelete—. E non me dí nada."

MESTRES. GALEGUISMO. UNIVERSALISMO

Nin que decir ten que non tivo mestres de dibuxo. Os mestres de dibuxo e de pintura que había en Sant'Iago, na "Económica", ensinaban a dibuxar narices, orellas, iesos, e a pintar frores, arboñíos, vaquiñas... Eran profesores de academia. Ningún dibuxante, pintor ou escultor galego —Castelao, Colmeiro, Seoane, Laxeiro, Ribas, Maside, Asorey, Eiroa, Souto, Corredoira...— pasou, gracias a Deus, pol-as súas mans.

Con seguranza que un entendido poderá descobrir na obra de Castelao a influencia de algúns grandes mestres do dibuxo e da caricatura, dende logo de Goya. Dos franceses admirou a Forain, tanto que, comentando ("Do meu diario") o "Salon des dessinateurs-humoristas" de 1921, dí: "Dos vellos, caídos no máis noxento autoplaxio, somentes Forain é diño d'unha Exposición. Os mozos son parvos. ¡Qué tristura!". Dos alemanes admirou ós de Munich, más ós de "Flienden Blätter" —Buch, Oberlander, Hengeler— que "cultivarón o enxebre humorismo da raza", que ós do "Simplicissimus", —Gulbrasson, Heine, Blix—, grandes ténicos, proaccedos, "que fixeron política arrabeada."

Aborreceu as recetas, as fórmulas, os convencionalismos, as froles intelectuaes, as arbitrariedades dos "profundadores" que, en fin de contas, son trampas pra apoiar impotenzas. Todo canto fixo viñalle do cerne, da alma, non dos miolos do cráneo; do sentimento, non dos libros. Foi o que se propuxo: un artista do seu tempo e popular. Do povo tirou a emoción estética, os modelos, os medios expresivos —figura e verba—. Nos seus dibuxos están de cote presentes os anejos, as angurias e afásias coleitivos. Co seu lápiz vai decindo canto ten no peito, e no peito deste home cabe toda Galiza.

Dende o primeiro intre, é a súa a obra de un artista galego que anda os camiños ecuménicos sen perder o seu acento galego, pra deixar probado unha vegada máis cómo o universalismo en arte

non está en facer obras sen patria, sen sabor local, sen cuño patriótico, senón en lograr obras nas que bulan valores estéticos con forza de universalidade. A súa obra acadou axiña esa categoría. É galeguista e universalista.

PRA GAÑAL-O PAN

Pra ser un artista como Castelao matinaba ser, pra facer o que il quixer, non o que os máis queren, pra non ter que vender o froito da súa arte, pra poder traducir libremente as súas ideias, tivo que se percurar unha maneira de vida que lle permitía a mantenza do seu fogar sen recurrir ó exercizo da meiciña. Pra elo, en 1916, por oposiciones realizadas en Madrid, entrou no corpo téinico do Instituto Geográfico y Estadístico. Compre decir que pra tomar parte n-isas oposiciones precisase ser graduado n-unha universidade, mais pola cras de materias que forman o programa, cásque todolos opositores son licenciados en cencias matemáticas. Castelao preparouse en pouco tempo e logrou ingresar, sendo destinado a Pontevedra, cidade á que tanto quixo, na que constituiu o seu fogar e na que sofreu a cruelísima disgracia de perder ó seu fillo (1928), cando tiña trece anos de edade; un rapaz espaldido, con grandes aitudes artísticas, que ía camiño de honorar o seu apellido.

No Instituto de segunda enseñanza de Pontevedra, por concurso, gañou a praza de profesor axunto da cátedra de Dibuxo.

De tal sorte, limpamente, sen lle ter que agrasdecer ren a ningún cacique, polo seu propio esforzo, por puro saber, ase gurou a modesta posizón económica que lle permitía gañar o pan de todolos días a un home que, ca súa arte, houbera podido chegar a rico. Prefireu ser leial á súa terra, adicándose a crear ó seu arredor arelas ideaes, a soerguer o espírito galego, a espallar rebeldías, a espertar a conceenza civil da mocedade. Iso fixo arreco, sen acougos, durante cásque meio século. Nin unha falla, nin unha dúbida, nin un renuncio, nin un trasacordo. Sempre firme. No rego. O seu camiño foi unha costa arriba, sí, e nada fácil, pro sen recodos, sen voltas. A comprir a súa tarefa patriótica adicou a súa groriosa vida. Por iso nunca quixo sair da Terra, ainda que pra elo non lle fallaron proposicións ventaxosas, como istas dúas que nós coñecemos:

Federico Ribas, o gran dibuxante galego, era director artístico da más importante empresa de publicidade de España; ofereceulle percursor-o seu traslado a Madrid como empregado público e, ademáis, encarregalo da propaganda artística dunha importante perfumería. Castelao refugou a proposta co istas verbas:

—Mira, Federico, agrasdézoché moito o teu intrés, pro a mí sóio me importa o xabrón cando me lavo e, pra isto, non me fai falla que arrescenda a frotes.

Colaboraba no gran xornal “El Sol”, de Madrid, ó que mandaba unha ou dúas caricaturas por somán. Propuxérolle que se fosse alá coma caricaturista da actualidade política española, pra traballar á beira do seu amigo Bagaría. Castelao contestou así:

—Intrésame más pillalos xestos i-as verbas de un labrego da miña terra que ridiculizal-as ilustres parvadas que ceiba o Marqués de Allucemas ou facer bulra da rengueira do Conde de Romanones.

PRECURSOR DA PINTURA GALEGA

A súa gran ilusión artística, á que tencionaba adicar o seu meirande esforzo, foi a pintura. Do seu talento de pintor quedan poucas mostras porque unha temprán e grave doenza dos ollos, que lle produxo a cegueira cásque total, non lle permitía pintar. Con ser poucos os seus óleos —un tríptico, “Os cegos”, foi premiado na Exposición Nacional de 1912 con segunda medalla e conservase no Museo de Arte Moderno— e non moitas as acoarelas, (no Museo de Pontevedra hai unhas dez) abordan pra decatarnos de que houbera acadado ser tan grande pintor como foi grande dibuxante, e patentizan que a pintura galega, da que agora xa se pode falar, ten a sua iniciación decidida e rotunda en Castelao. Denantes d'il, os poucos pintores do século pasado nados na Galiza ás veces levaron ós seus lenzos bocadiños da nosa campía. Ali

Castelao e a sua dona Doña Virxinia cando se casaron.

pxueno árbores galegos, casas galegas, xentes galegas, esceas típicas, coores de cousas galegas. Mais a esenza do galego, a alma e até os elementos naturaes da paisaxe galega éranlle estranos.

Castelao, con pouca obra pictórica, ven a ser en pintura o que Rosalía en poesía: un precursor. Como ela, il precedeu a todos, de il podería decirse o que Murguía de aquela: “foi quen rompeu os xeos”. Si, houbo pintores galegos, galegos pro sen galeguidade, denantes d'il e á veira d'il, mais só d'il ven o azo, o pulo primario;

Castelao na porta de sua casa de Pontevedra na compañía do pintor Lois Seoane, do escultor Xosé Eiroa, do escritor Arturo Cuadrado e do fillo maior do intelectual arxentino Norberto A. Frontini, autor desta foto. (Ano 1932).

Este álbum de dibuxos foi composto
 ante os anos dezaseis e dezaoito, can-
 do Galiza s'esperguizaba d'un lon-
 go sono. Con este medio cento de
 dibuxos intentei desacougar a todolos li-
 cenciados da Universidade (amas de cría
 do caciquismo), a todolos homes que vi-
 vian do favor oficial... As intencions
 eran nobles e o pessimismo aparente. Cer-
 to que a tristura destes dibuxos queima
 com a raxeira do sol que pasa por unha
 lupa; mais eu non quixen cantal-a ledi-
 cia das nosas festas, nin a fartura dos ca-
 samentos, sinón as tremendas angústias do
 decotío labrego e mariñeiro. Algunos espí-
 ritos sensibles que choran co-a melancolia
 dos tangos e dos fados, atoparon desmedi-
 da esta doer das minas estampas; outros
 espíritos inertes ollaron pouco patriotismo
 no afán de ser verdadeiro. Con todo, eu
 sigo coidando que o pessimismo pode ser
 libertador cando desperta caraxes e cobi-
 gas d'unha vida máis limpia. Cicais hoxe
 atacase as nosas mágoas c'un humor me-
 nos acedo; mais ningún pode negarme
 que as vellas inxusticias siguen en pé: ve-
 lahí porque me arrisco a publicar esta
 obra. Ela foi amostrada en todol-as cib-
 dades e vilas da Galiza e sirvou de pre-
 testo para "conferencias" que influiron no
 actual rexurdimento da galeguideade. Co-
 as chatas que ten en gárdolle lei
 quero esponela de novo ó xuriso de todos.

Castelao

Galiza, 1931.

Reproduzión do prólogo do álbum "Nos" de Castelao.

n'il está o xerme fecundo. Por il, pola súa sempre presenza, coma un catalizador espritoal positivo, acelerouse o proceso de galeguización da nosa pintura, a galeuidade artística adormiñada. E tempos difíciles aquéles en que Castelao, sóio, illado, se botou, arando e cantando, a abril-o sulco, a enterrar a semente! Só a súa galeuidade patética, o seu xenial, dorido e cabal esprito galego tivo poder dabondo pra matar o eivamento coleitivo, o andacio de parvería que condenaba ás almas a unha morte irreparabel. Sen necesidade de todol-as outras engadiduras, abondaría iso pra que, como dixo Dieste, o seu nome "pese sen lastre, por gravitación natural, na hestoria da arte galega, na súa aitualidade e no curazón de todolos galegos ben asisados."

LABOURA. POPULARIDADE

A súa laboura metódica de caricaturista da aitualidade social galega encetouna alá pol-o ano 1917, no xornal cruñés "El Noreste" e sigueu, de un xeito más intenso, cotián, no gran xornal vigués "Galicia" —antena vibradoira, rebelde e moza, da galeuidade— dirixido, con un senso de modernidade deixa entón inédito na Galiza, por Valentín Paz Andrade. Cando finou "Galicia"

(1922-1926), sigueu a súa laboura, sempre glosadora da aitualidade galega, con caricaturas, cuios pés valían por un artigo de fondo, no "Faro de Vigo" a tamén n—"El Sol".

O tíduo xenérico das súas caricaturas, *Cousas da Vida*, deu orixe á expresión popular "son cousas da vida por Castelao", equivalente a: "¡qué se lle vai facer!" ou "¡hai qué se resiñar!". ¡Tan forte petaban na concenza da xente!

É que deixa Castelao, cando un dibuxante quixo fazer humorismo con figuras de aldeáns galegos, só acertou a espertar no desprezo do povo un chiste indecente ou a ridiculizar o "atraso" dos "badocos". En troques, as figuras i-os pés das caricaturas e dibuxos de Castelao foron sempre humor finísimo, sotil, profundo, que zugaba o esenzal, o que hai de seriamente gracioso, de exebremente irónico, na alma dos aldeáns, inorantes en letras, mais carregados de anterga sabenza, da cultura folklórica das xeneracións.

O de Castelao, polos dibuxos que os retrataban en corpo e alma, foi un nome amado dos mariñeiros e dos labregos. Nas casas da beiramar e das aldeas era raro non atopar pegadas nas paredes caricaturas de Castelao recortadas dos xornaes.

Iamos un domingo en auto pol-a estrada que sigue a "Costa Brava". A xente sabía que Castelao falaría aquil dia en Lira, en Carnota, n-o Pindo. Era a primeira ves que il pasaba por ali. Xa dende Muros, grupos de persoas agardaban nos adros das eirexas; parábannos, saudaban a Castelao con agarimo de vellos amigos. En Lira había un fato de rapazas novas, todas garbosas, ven vestidas ca súa mantela domingueira de seda á cabeza. Unha delas, fermosa e lanzal, foise achegando a Castelao, pasouelle a man pol-as costas, moi amodíño e, logo, voltou ó grupo. Toda contenta, nos ollos unha cantiga de lus, mostrou a man decindo:

—Eu chiqueille!

O ALBUM NÓS

No ano 1918 rematou i-espuxo en cidades e vilas galegas a súa gran obra de dibuxante, a que o deu a coñecer no mundo coma un dos grandes mestres da caricatura e do dibuxo: a album *Nós* popularizado dempois pol-a mañífica edición que dél se fixo e que agora se está a imprentar en Bós Aires pol-a Editorial Nós, por certo que sóber daquelas ben logradas reproducións e non sóber dos orixinaes, pois ístes non lle foron devoltoos ó seu autor por quen os garda, aición deseñal que amargurou ó artista e da que falaba con tristura ainda nos derradeiros días da súa vida.

Nesta obra hai ironía e doer, sátira e piedade; i-hai chamado, crámer, leición e, por riba de todo, verdade i expresión artística. En conxunto, é o repertorio da vida social da Galiza: caciquismo, emigración, escola, fisco, foros, política... A xenialidade e a mestria do dibuxante están presentes n-issas estampas, en todas, dende as que se resolven por un simple xogo de liñas, ás que mostran un violento contraste de luces e sombras. "Nós" é un mensaxe concretamente dirixido á mocedade galega. Na edición do álbum (1931), a xeito de prólogo, o seu autor escrebe as verbas que damos en facsímil nesta páxina.

Un intelectual galego, un dos mozos de máis valemento, profesor de Filosofía no Instituto da Cruña, o malogrado Xohán V. Viqueira, dixo no 1919, comentando ista obra: "Castelao, o primeiro ante os pintores nosos, chegou ao fondo da nosa alma, e soubo darlle o contorno que lle facía falla. Castelao voltou sóber súa raza e, con un raro talento, achou o vieiro. Mestre xa para os que veñan, para todolos outros, quedará na nosa hestoria galaica como un camiño: de esforzo de traballo, procedimento i-enerxía, para descer ao máis fondo da nosa alma galega."

Namentres asina pensaban os mozos intelectuaes, os señores acomodados na política centralista i os señoritos amamantados a biberón "na serodia cencea dos libros de texto" rosmaban, porque pensaban que non se debía amostrar esa Galiza lacerada e doente, habendo tan fermosas paisaxes, ríos tan cristaiños, paxaros tan cantadores, etc., etc., Ós papanatas literarios que coidaban que só se debía amostrar a beleza e non a verdade da campía, contestou o artista cunha caricatura no que un petrucio dille a un gomoso: "A paisaxe non se come, meu vello".

Un certo señor, gobernador civil de Pontevedra, dixolle un dia a Castelao:

—Pero su álbum va contra todo lo constituído. ¡Es la obra de un anarquista!

—¡É craro! E se pondo dinamita eu poidera escachar todo iso mal constituido pol-o Estado, incruso a institución chamada gobernador civil, non me adicaría a dibuxar.

VIAJES

No ano 1921 viaxou por Europa: França, Países Baixos, Alemaña. Froito da súa xeira, xa de volta, foron varias conferencias e unha longa crónica, *Do meu diario*, publicada en “Nós” (1922), na que deixou ben acusadas as súas dotes de fino observador, de catador agudo das novas expresións artísticas, de profundo humorista. Alí tamén se poden zugar o conceito humán que il ten da arte e os seus degaros de artista galego. Anos dempois (1929), xa metido de cheo no estudo dos cruceiros, pra se documentar, andivo durante varios meses os vellos camiños da Bretaña, á cata de cruces de pedra. O resultado do seu pelerinaxe foi o seu libro *As cruces de pedra na Bretaña*, en cuio texto descobre unha calidade ainda inédita n-il: a erudizón arqueolóxica. O tal libro, publicado (1930) pol-o Seminario de Estudos Galegos, de cuia Sección de Arte era il director, foi moi comentado e louvado nas revistas especializadas de França.

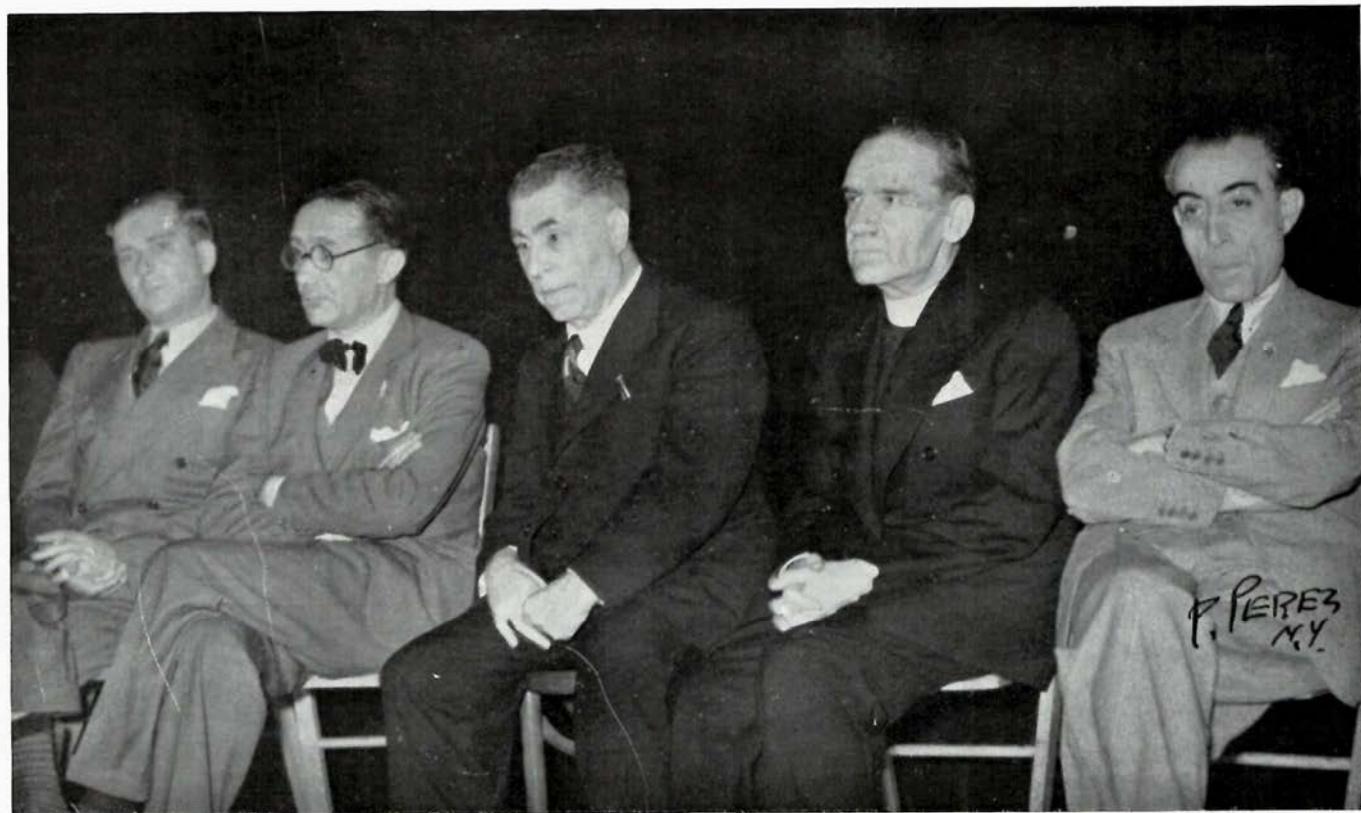
As súas viaxes sempre tiveron un fito. Fíxosas con inquedanza de descuberta, non pra ver por ver; non andivo aboiado pol-as ruas das grandes cidades a papar moscas como un turista calisquera. Coñecía a emozón de meterse pol-os camiños que sempre levan a algures a quéen os tripa con devoción de pelengrín. Onde quer que foi tivo de cote os ollos da comparanza ben abertos. Mirou París e Berlin, Bruselas e Munich, pensando nas nosas pequenas cidades: eis unha modalidade que poderían adoptar os nosos artistas; velahí o que compre facer pra presentar un balet galego; diste xeito debiamos nós orgaizar unha exposición; este museu etnográfico podíamos tomalo como modelo pra o que debemos formar no Seminario de Estudos Galegos... O mesmo ía cavidando ó coñecer a orgaización cooperativista dos labregos flamengos ou a esprotazón económica dos viveiros de ostras

Castelao na Asamblea de Auntamentos de Galiza en Compostela.
(Un dibuxo de Maside).

d'Arcachon... Anotaba as semellanzas dos nosos cruceiros e das nosas danzas e dos nosos costumes cos que diseñaba en Quimper, via bailar en Lopérec ou tiña ocasión de espleitar en calisquera outro lugar da Armórica... ¡Sempre en Galiza!

A súa maneira de ver, de espleitar, de comparar, de percorrer terras alleas, podería servir de norte pra redactar un tratado de normas adicada ós nosos futuros pensionados, porque nós pensa-

Castelao nun aito a prol da República Hespañola en Nova York; a sua direita Ramón Suárez Piccallo; a sua esquerda Basilio Álvarez, Rev. P. Leocadio Lobo e Marcial Fernández.

Nos EE. UU. collendo o avión pra Cuba: Castelao, sua dona Doña Virxinia e Lois Soto.

Castelao e a sua dona Doña Virxinia nunha xeira nas Lomas de Mallari (Ilha de Cuba) en Xaneiro de 1938.

mos, soñamos, que han de sair polo mundo pra ampiaren os seus estudos co gallo de seren, logo, útiles á sociedade galega. Sairán da Terra pra dempois voltar a mellor servila.

MESTRE DA PROSA GALEGA

Antre as dúas xeiras de viaxes e dempois, Castelao —que xa acusara a súa vea de escritor no pequeno gran libro *Un ollo de vidrio*, traducido ó francés e ó húngaro fai xa anos—, gaña creto coma outo e firme valor literario cas súas *Cousas*, poemas en prosa, relatos de fina sensibilidade poética, acogulados de doorido humorismo, que se foron publicando en “Nós” e máis tarde (1926 a 1930) en dous tomos. En 1934 saiu do prelo a novela *Os dous de sempre* escrita, dí, “pra derramal-o tempo que me sobraba”, pois na súa maior parte, foi redactada nos seus días de desterro, en Extremadura. En 1934 publicou *Retrincos*, sucedidos da súa vida. Co estas

obras, todas ilustradas pol-a súa man, e cos artigos que de seguido publicaba en “Galicia”, en “Nós”, n-A NOSA TERRA, conquireu merescido prestixio de enxebre cultor da prosa, n-unha língua que sóio, por obra dos Precursores e dos novos poetas —Cabanillas, o primeiro—, estaba “tolerada” literariamente na poesía. A iste respecto, n-un artigo recente, a pruma espelida de Paz Andrade categoriza así a siñificación de Castelao:

“De Rosalía a Pondal —otro que hundió su estro en la entraña cósmica—, la lengua de las “Cantigas” del Rey Sabio se depura, se viriliza, especialmente en Curros; pero hasta Cabanillas no readquiere las gamas desvaídas, ni se dignifica plenamente. Cabanillas y Castelao, aquel en la lírica y éste en la prosa, canalizan el modernismo hacia nuestro campo literario, donde más tarde habría de forjar valores tan extraordinarios como Otero Pedrayo.”

“Ha sido el primer gran artífice de la prosa gallega. La encontró en el “rueiro”, degenerando en vehículo de barata chocarrería, al servicio desprestigiante del “color local”. Como cuanto tocaron sus manos, en la crónica, el teatro, el cuento, la novela, la monografía..., brotó de su pluma ennoblecida, jugosa y transparente. Sin perder la sencillez, conservando la sustancia “enxebre”, haciendo idónea para usos literarios apenas intentados desde la versión medioévica de la Crónica Troyana.”

NACIONALISMO

Cando esmoreceu o movemento agrario galego, tan ben enfiado por Solidaridad Gallega nas asambleas de Monforte (1908, 1910 e 1911), xurdeu un agrarismo de ton revolucionario, de treboda, Acción Gallega, que foi toque de arrebato no verbo alcendido de Basilio Álvarez. No movemento agrario enroláronse elementos rexionalistas e moitos escritores e profesionaes. Castelao estaba, con Cabanillas, antre iles. O agrarismo, sen canle táitico e sen un programa ideolóxico, foi só unha riada de axitación que, se non resolveu nada práitico, sirveu pra despertar nos labregos a concenza de que eran unha força e de que os seus probremas debían ser tidos en conta polos políticos.

O nazionalismo galego, coma movemento e coma doutriña política, ven dos *Precursores*, dos homes que dende 1840 deica fins do XIX ergueron a bandeira das reivindicacións nacionais galegas. O seu romántico verbo foi Antolín Faraldo; o seu defensor máis baril no campo da erudición histórica e literaria, Murguía; e o seu teorizante no da economía e do dereito, Brañas. Xa neste século, o chamado *rexionalismo*, evoluciona até concretarse n-unha doutriña nazionalista, cuia aspiración ideal é conquerir que Galiza, coma nazón que é, acade a súa personalidade xurídica estatal dentro dunha federación de nazionalidades ibéricas. As organizações nazionalistas encetan nas Irmandades da Fala (1916), formulan axiña a súa doutriña i-estruturan un programa que abrangue todos os probremos vidais de Galiza, na primeira asamblea nazionalista de Lugo (1918). En asambleas sucesivas, deica 1924, organizan unha táctica de acción política e, pouco a pouco, van gañando prás súas fias os mellores valores intelectuais galegos.

Fai falla que se diga, unha vez máis, que o nazionalismo galego non constituía en realidade un partido político, tal e como soe ser un partido político. Era máis ben unha organización patriótica de múltiples aitividades de acción política variada. Interviu decotío na política galega tratando de darlle un senso galeguista, pro non intervui na política eleitoral, escrava do caciquismo e prostituida polo centralismo.

Castelao foi, dende o primeiro intre do movemento nazionalista, un dos seus homes e débeselle, máis que a ningún, o seu espallamento, pois era il quen tiña mellores armas pra o convencemento: a súa arte era comprendida por todos, a súa verba era elocuente e viáselle rubir dende o peito. Na súa voz había dozura. A gracia de Deus asolagaba a súa face... Todo n'il, corpo i-esprito, componía un ser de irresistible magnetismo psicolóxico.

Sempre a súa aitividade artística e intelectual, dende 1918 a 1930, estivo direita e eiscurisivamente guiada polo alicerce dos ideaes galeguistas.

A REPÚBRICA

Cando o día 14 de Abril se programou a Repúbrica en Hespaña, dun xeito excepcionalmente mañífico, tan por vontade popular, o nazionalismo galego, fundado en que o chamado Pacto de San Sebastián, firmado por todos os partidos políticos repubicanos, entre eles "Orga", galego e autonomista, tiña aceitado a forma federal pr'a Constitución do Estado, acordou intervir nas eleccións e organizouse como partido repubicanco co nome de Partido Galeguista, xa que o nome nazionalista tiña no mundo un xeito racial e un carís militarista, fechado i-agresivo, que non cadraba en nada á nosa doutrina, nin ca nosa traeitoria, nin cas nosas arelas ideaes.

Como candidato elixido pola asamblea do Partido Galeguista, Castelao, por gran votación dos eletores da provincia de Pontevedra, saiu diputado das Constituientes. Quen fai iste relato pode testimoiar que traballou no seo do Partido en contra da súa candidatura, pregando ós más achegados que non o propuxesen como candidato, pois entendía que il podía prestar máis servizos á política galeguista, fóra que dentro do Parlamento.

Este caso retrata a súa calidade e caracteriza, á vez, o estilo político do galeguismo:

A víspera do dia das eleccións, presentouse na súa casa un médico, antigo compañeiro de facultade.

—Veño a traerche 2.000 votos.

—Home, ¿en qué os trás? Alugaches un tren?

—Non, traio as aitas xa feitas, firmadas e laceradas. Están nestes sobres. Son "pucheirazos" con todal-as da lei.

—Boeno, home, boeno. Tí sempre foches un argalleiro, pero eu non son candidato a picar no "timo das misas" e, ademáis, non me gusta metel-as mans no esterco... Rompe os papés a vaite a estudar Terapéutica, que boa falla che fará a ti, e moita máis ós teus doentes.

As súas intervencións parlamentarias —artigos constitucionais correspondentes á autonomía, bilingüismo e ensino; reforma agraria; non embargabilidade da pequena propiedade campesiña; ferrocarriles; pesca... —déreron a coñecer coma un bo parlamentario e, sempre, n-aquel abelleiro que foron as Constituientes, os seus discursos escotíronse con respeto. Un dos diputados co que fixo mellores migas foi Don Miguel Unamuno. Mantíña co-ll longas conversas, ainda que o gran vasco non era amigo das autonomías.

Nos tres anos que duraron as Constituientes, —o mesmo que os outros diputados galeguistas— Otero Pedrayo, Suárez Picallo, Vilariño Ponte —vixou cásque tal das semáns a Galiza pra intervir nos mitins que, por ducias, se celebraban sábados e domingos pra facer propaganda da Autonomía. Someteuse fidelmente ás instrucións que lle daba o Partido. Nin unha sóia ves fallou ás súas obrigas e ós seus compromisos políticos.

O ESTATUTO AUTONÓMICO. DESTERRO

Dentro das Constituientes, e conforme ás normas da Constitución de 1931, os diputados galeguistas, ca colaboración fidel de algúns outros, entre os que é xusto destacalo nome de Bibiano F. Osorio Tafall, traballaron a reo, sen acougo, a prol de concretar as arelas autonomistas de Galiza no estatuto xurídico correspondente. Vencendo resistencias, teimas xordas e desleigamentos de certos diputados galegos, algúns pertenecentes a un partido repubicanco galego, autonomista *no papel* —"Orga"— acadouse a ir enchendo os trámites constitucionais do noso Estatuto. Redaitouno unha comisión, da que foi alma e cerebro Alejandro Bóveda, i-aprobouse na asamblea de municipios galegos que tivo lugar en Compostela nos días 17, 18 e 19 de Nadal do 1932, asamblea onde os galeguistas, a forza de lóxica e de saber, esfrangullaron as resistencias

Castelao en Buenos Aires, retocando as caretas da sua obra teatral "Os vellos non deben de namorarse".

No aito inaugural da exposición de estampas de Castelao no Ateneo de Montevideo. A esquerda de Castelao o entón Presidente da República do Uruguay, Dr. Amézaga; a direita, o ministro da guerra xeneral Campos.

orgaizadas pra facel-a fracasar, conseguindo que a aprobación do proiecto de Estatuto fose por votación cásque unánime dos persoiros dos auntamentos.

Na laboura previa da propaganda da autonomía e de espriacón do Estatuto aprobado, puxo Castelao a súa verba de verdade, a mestría da súa arte e a súa autoridade de galego sen chata.

A caida do goberno de Azaña paralizou a tramitación do Estatuto.

O goberno da República pasou a ser dirixido por Lerroux, ás ordes de Gil Robles, capitán da reaición antirepublicán. A principal tarefa política do novo goberno foi o descreto das esquerdas republicáns, descreto que, ca colaborazón inconsiente das mesmas esquerdas, foi a causa do trunfo das dereitas nas eleccións de 1934. O galeguismo non conquireu daquela ningún diputado.

Nos dous anos de mando Lerroux-Gil Robles —o chamado Bieñio Negro— os partidos autonomistas de Galiza, Euzkadi e Cataluña foron, co socialismo, o principal ouxetivo da xenreira política do goberno. Os dous membros más sonados do Partido Galeguista, Bóveda —talento e vontade de organizador— e Castelao —autoridade espritoal, popularidade—, os dous empregados públicos con destíño en Pontevedra, foron trasladados “por motivos de mejor servicio”, un a Cádiz, outro a Badajoz, non logrando voltar ós seus destíños deica pasado máis dun ano.

A despedida que se lles fixo en Pontevedra resultou unha imponente manifestazón popular de simpatía ó galeguismo e de repulsa á cerrilidade centralista, tan doadamente representada polo goberno.

Castelao pudo matal-a soedade pasdecida en terra extremeña escrebindo as desventuras de Pedriño i-os ensonos de Rañolas, os persoaxes de *Os dous de sempre*, adiantando na documentación bibliográfica das *Cruces* e redaitando pra A NOSA TERRA unhas crónicas cheas de saudade, de humor e de galeguidade, baixo o tíduo xeral de *Verbas de chumbo*, nas que campean xunguidos o enxebrismo idiomático, a agudeza de ouservación i-o senso político.

Mais que a tácticas políticas das esquerdas e ás forzas orgaizadas déstas, o descreto do goberno radical-cedista e, por secuencia, a súa caida, foi obra propia. O goberno centrista presidido por Portela Valladares convocou eleccións pra Febreiro do 1936. O trunfo das esquerdas foi nídeo e inouxitabre. Os galeguistas conqueriron tres diputados: Castelao, Suárez Picallo e Villar Ponte. Xa no Parlamento, ca colaborazón fidel de algúns outros diputados —Alonso Ríos, Tafall, Villaverde, Portela, Cornide, Somoza...— botáronse a loitar outra vez pra conseguir a tramitación final do Estatuto.

Castelao, como no tempo en que era diputado das Constituientes, nas quinta-feiras emprendía unha longa e incómoda viaxe de Madrid a Galiza pra tomar parte en mitins e conferenzas en col do Estatuto e pra dirixir a propaganda gráfica. Obra persoal súa foron algúns dos *affiches*, “berros na parede”, que facían entrar polos ollos a nosa verdade.

Conquireuse celebrar o plebiscito do Estatuto (28 de Xuño do 1936), que foi votado pol-a gran maoria do povo galego. Diputados galegos, representantes das catro diputacións galegas e de moitos auntamentos, presididos por Castelao, puxeron nas mans do Presidente da República, Don Manuel Azaña, o texto da carta autonómica plebiscitada, na mañán do dia 17 de Xullo, vispora do alzamento militar que iniciou a guerra civil.

A G U E R R A

Durante a desgraciada e crudelísima guerra mal chamada civil, Castelao estivo traballando a prol da República en Madrid, en Valencia, en Barcelona; ali onde foron reclamadolos seus servizos.

Nunha reunión das Cortes, durante a guerra, consiguiu que se dispuxese o estudo da nosa carta autonómica pol-a comisión de estatutos, trámite previo pra poderse aprobar no Parlamento. A marcha da contenda impideu que a discusión se levase a termo.

A súa laboura artística no Ministerio de Propaganda, entre 1936 e 1938, foi intensa. Obra súa, diña, pol-a calidade xenial, do espallamento ecuménico acadado, foron os álbunes de estampas titulados *Galicia Mártir* (1937), *Atila en Galicia* (1937) e *Milicianos* (1938). Nos dous primeiros, con mestría insuperabel, interpretou con patetismo os sofrimentos mortaes do povo galego e a barbarie dos “salvadores de la patria”. A derradeira colección —editada polos galegos de N. York— é un repertorio maxistral da “heroica tolería do povo hispanol no súa loita a prol da liberdade”. As tres coleccións, con “Nós”, estanse imprimendo actualmente en Bós Aires nun tomo, gracias á iniciativa da Editorial Nós.

As estampas de guerra de Castelao, que se teñen comparado ás de “Los desastres de la guerra” de Goya, foron reproducidas milleiros de veces no mundo, comentadas en libros e conferenzas e inspiraron poemas. A derradeira edición china (hai outras dúas) de *Galicia Mártir* é de Shanghai, 1949. Coma en toda a súa obra, Castelao, sendo esenzalmente galego, en azas do seu xenio ergue o vó por riba das divisions políticas, porque a arte verdadeira “non ten fronteiras”. Na *Franza dos maquis*, na Rusia proletaria e na China milenaria i-enmurada, as suas estampas galegas foron berros, apóstrofes, anatemas en contra do feixismo despiadado, e chamas, crarinadas a prol da resistenza civil, da xustiza humán e da liberdade do mundo.

N-AMÉRICA. OUTRA VEZ EMIGRANTE NA ARGENTINA

Obedecendo indicacións do goberno da República, en 1938 trasladouse a América pra porse en contacto cas colectividades de galegos emigrados. Nos Estados Unidos, pol-a súa iniciativa, uní-

Cabeceira do solene aito de costitución do Consello de Galiza, no Ateneo de Montevideo: Castelao, presidente, cos conselleiros diputados Antón Alonso Ríos e Elpidio Villaverde; a dereita d'iles o membro do goberno vasco, Dr. Aldasoro, a esquerda o diputado catalán Dr. Serra Moret; amais, persoeiros da colectividade galega de Montevideo.

ronse as sociedades galegas na "Casa de Galicia". En Cuba avivou o sentimento repubicán e galeguista nos seus compatriotas por medio de conferencias, mitins i-exposicións das súas estampas de guerra. Cando rematou a guerra, gañou a súa vida en Estados Unidos dando cursos de conferencias en col de temas artísticos en centros de ensino e vendendo acuarelas e dibuxos de negros, cuia vida e costumes interesáronlle e soupo apreixar en estampas maxistas, a pesares da cativez da súa visión.

A arela de voltar á Arxentina, de onde gardaba recordos de neno e onde estaban os máis e mellores dos seus amigos españolados polo mundo, pudo comprirse no ano 1940. Eiquí voltou i-ekiú finou a súa gloriosa vida. A colectividade galega, baixo a presidencia do Centro Gallego, receiveuno con amor, con entusiasmo, trunfalmente. Foi o premio merecido á súa lealtade de galego, foi proba de cómo os povos saben amar a quén sirve os seus intereses espirituales. De cómo Castelao soubo corresponder a ese amor

que os povos sexen os verdadeiros suxeitos do dereito político. Para este fin, a unidade de dirección política de Galiza no exilio, emprenderá unha campaña, nunha do Goberno de Euskadi e o Consello Nacional de Cataluña, para pescar, por convencemento, na conciencia liberal e democrática dos demás españoles.

En virtude das declaracions anteditas, acordouse constituir unha entidade denominada CONSELLO DE GALIZA, para gardar, manter e defender a vontade do povo galego, así como para buscas as assistencias e axudas que se precisen. O Consello emprenderá a funcionar como un Fideicomisariado, baixo a responsabilidade dos catro persoeiros que suscriben este documento, assistidos por un extenso núcleo de emigrados galegos, n'este lugar de América que ben pode considerarse como a metrópoli ideal dunha Galiza libre.

O Consello conta ao nacer con varias Delegacións en América e con órganos ténicos e auxiliares que aseguran a súa eficacia. E como primeira medida acordada, por unanimidade dos Conselleiros e unánime consenso dos grupos organizados, conferir a Presidencia do Consello de Galiza a Alfonso Rodríguez Castelao, quén fico autorizado desde este instante para levar as negociacións de alianza cos Presidentes de Euskadi e Cataluña, a fin de que Galiza entre, con propria personalidade e triple forma, n'unha concordia xeral española, capaz de derrubar o réxime franquista e restablecer a liberdade en España.

O Consello de Galiza non nasce pechado e circunscrito aos catro Diputados que residen en Sud-América, porque éstes non descoñecen a existencia de outros compelleiros de Diputación, esiliados en diversos puntos do mundo, quienes poden integrar o Consello de Galiza, si queren manter e defender as aspiracións do seu povo, do que recibiron un mandato persoal. O fin e obxecto do Consello de Galiza implica un respeito absoluto para calquera ideoloxía de tipo democrático; pero tendo en conta que o novo elixe a persoas e non a partidos, éusto que nos Conselleiros prime a condición de gallegos sobre da disciplina de partidos non galegos a que poidan estar afiliados, porque de non ser así negariase a vontade do goberno propio, hipotecando as súas decisións e directrices futuras. Así, pois, os Conselleiros de Galiza serán simples mandatarios do goberno que os elixe e non dos partidos.

Mísmase esta acta en Montevideo, no dia quince de novembro

do mil novecentos e cincuenta e catro.

Alf. R. Castelao

Elpidio Villaverde
Antón Alonso Ríos

Ramón Suárez Picallo

Castelao en Rio Xaneiro. Recepción de galeguistas e republicanos cando pasou pra París a integrar o Goberno da República no exilio. Acompañáno Don Augusto Barcia i esgreivis políticos portugueses esiliados.

dos seus irmáns emigrados, é testimoio a súa laboura de maxisterio da galeguidade antre nós, maxisterio de todolos intres: conferenzas, artigos, conversas. Todo isto está ainda vivo i-o seu froito é o senso galego, o estilo galego, a maneira galega do aituar colectivo dos galegos de Bós Aires e de Montevideo. Fecundo foi o seu maxisterio na arte de ser galego, arte difícil porque vai a contrapelo do vivir en que estamos mergullados.

Na Arxentina publicou a súa mellor obra de carácter político, froito de seu saber, da sua aitividade, da entrega da súa vida á patria, *Sempre en Galiza* (1944), crónica, hestoria e doutriña da nacionalidade. Eíquí rematou e preparou a súa gran obra, na que casan arte e saber, traballo de moitos anos de estudo, froito do seu pelengrinar os camiños do vivir galego, expresión do seu amor ás manifestacións da cultura popular, *As Cruces de pedra na Galiza*, diñamente editada niste ano, obra cumial da súa meirande e sostida laboura de artista, de escritor e de erudito. (Erudizón viva, fecunda, non fria, de ficheiro, "esterelizada"). Non chegou a ver editado o libro; pro sí imprentado en probas. E ainda chegou a firmar uns cens primeiros pregos xa imprentados. Foi a súa derradeira satisfaición.

En Bós Aires, no Teatro Mayo estrenou con decorados, traxes e caretas por il diseñados, a súa obra dramática *Os vellos non deben de namorarse* (1941), admirada e louvada pola crítica con rara unanimidade.

O CONSELLO DE GALIZA

No ano 1944 creouse o Consello de Galiza e no mes de Xuño do 1945 en Montevideo, nunha xeira de afervoada galeguidade organizada por Casa de Galicia e pola Irmandade Galeguista de aquela capital, fixo sua presentación pública baixo a presidencia de Castelao. A declarazón na que se deu conta da súa constitución dí que os seus fins son "pra gardar, manter e defenderl-a vontade do povo galego, así como pra buscal-as asistencias e axudas que se precisen. O Consello empezará funcionando coma Fideicomisariato, baixo a responsabilidade dos catro persoeiros que suscriben este documento, asistidos por un estenso núcleo de emigrados galegos, n'este logar da América, que ben pode considerarse como a metrópoli ideal d'unha Galiza libre". Declaraba o documento que calisquera diputado galego, seña cal seña a súa residenza, poderá integralo coma conselleiro "sempre que n'eles prime a condición de galegos sóber da discipriña de partidos non galegos á que poderán estar afiliados, porque de non ser así negariase a vontade de goberno propio, hipotecando as súas decisións a ideoloxías estranas. Así, pois, os conselleiros de Galiza serán sempre mandatarios do povo que os elixe e non dos partidos".

O morrer Castelao, o Consello tomou o acertado acordo de non nomear novo presidente. Abondaralle, en verdade, con ouservar coma lei da súa aituación a doutriña de Castelao e ter por norma de conducta o exemplo da súa.

XUNTANZA DAS CORTES EN MÉXICO. MINISTRO DO GOBERNO REPUBLICÁN NO EISILIO

Na reunión das Cortes da República celebrada en México no 1945, Castelao, Suárez Picallo, Alonso Ríos, Villaverde e Fernández Mato constituiron unha minoría que falou en nome dos intereses galegos, non en nome de un partido político determinado. A súa afirmazón autonomista, non embargantes as argucias leguleiras dos nemigos da nosa autonomía, que quixeno silenzala, foi crara, baril, rexia e termiñante.

No ano 1946, Castelao, ben en contra da súa vontade, que era seguir labourando por Galiza dende este gran alcoube da nosa futuridade, aceitou o posto de ministro do goberno da República no exilio, goberno excepcional no que, presididos por Giral, figuraban representantes de todalas tendenzas republicáns, incrusos dos gobernos de Euzkadi e Cataluña. Obedesceu á sua obriga e ó parecer das organizacións galegas, ás que pideu consello.

A súa conduta coma ministro foi fidel ó compromiso contraido, direita e diña.

Cando, debido a maniobras de certos políticos republicáns, se planteou a crisis, a opinión de Castelao foi a máis republicán, a que condenou con máis valentía a defección de algúns dos propios ministros, facendo velo perigo dunha crisis total. Veleiquí un pequeno treito do que dixo, cando lle tocou dar a súa opinión, no consello de ministros do dia 21 de Nadal do 1947:

"Reconozco que la retirada de los elementos disconformes ocasionaría al Gobierno una mutilación no sólo dolorosa, sino muy peligrosa, y puedo jurarles a ustedes que a mí me dolería como al que más; pero tendríamos que soportarla estoicamente, dispuestos a superar tan grande desgracia con la grandeza de nuestra alma. Después de todo, Cervantes perdió un brazo y escribió el Quijote; Camoens, el otro genio peninsular, perdió un ojo y escribió "Os Lusíadas". Así, el Gobierno puede presentarse mutilado ante los ojos que lo conocieron íntegramente constituido; pero aun así podrá escribir una página gloriosa. Como no podrá escribirla es si no sabe resistir una mutilación."

"Permítanme solamente que yo incite al señor Giral a tener el Gobierno en pie, ampliéndolo, si es posible, por la derecha y por la izquierda, intensificando la acción de todos los sortes ministeriales, tanto en el exterior como en el interior de España, y manteniendo enhiesta la bandera republicana. Entiéndase bien: la bandera de los tres colores —rojo, amarillo y morado—, porque yo sé de republicanos que sólo lo son por amor propio y que llevan una banderita guada y roja en el corazón... Mi actitud es netamente republicana, no solamente porque siento de verdad el republicanismo, sino porque al defender la República defiendo a mi tierra, a mi pueblo, a mi Galicia, que es la razón suprema que me ha traído al Gobierno."

Namentras foi ministro do goberno residiu en París e viveu modestamente do soldo que, coma tal, lle pagaba o goberno; pro devolveu os cartos que lle daban pra atender os gastos de repre-

*Castelao en sua dora
Doña Virxinia na estación en Burdeos o
sair pra Paris.*

sentación. O seu soldo cobrábalo en francos, non en pesos mexicanos, pois —díxonos— “eu non coidaba honorabel andar a nociar moeda extranxeira na ‘bolsa negra’. E o meu parescer era tamén o do propio ministro de Facenda, don Augusto Barcia”.

POR TER SIDO LEIAL CA SÚA TERRA

En Franza, a súa saúde sofreu unha grave crisis, que o tivo doente no leito por dous meses. Volto á Arxentina en Xullo do ano 1947, andivo sempre feble e, ainda que pudo traballar algo e tomar parte en algúm aito público, endexamáis se repuxo de todo. E desde o mes de Nadal do 1948, o mal foise agravando día a día e magoando aquil corpo fermoso e lanzal. Os desveos e coidados dos seus médicos, doctor Sánchez Guisande, galego, e doctor Pastor, arxentino, que contaron ca colaborazón de ilustres especialistas (Vacareza, Sayé e Novaro) non poideron atallar a fadal doença que o fería.

O sofrimento físico que o ía consumindo, non foi quén pra abafal-a seriedade daquela alma, sempre tensa no que atanguía ós intreses e ó porvir civil de Galiza. Perguntaba, daba azos, aconsellaba, proeitaba. E sempre o seu surriso, a súa gracia, o seu espreitar mental e viva a lembranza dos grandes amigos lonxanos.

O amor cordial, os testimoios de devota admiración que recibía a cotío dos galegos ceibes espreixados por todo o mundo, eran a gran meiciña do seu espírito. E, gracias a isas manifestacións que chegaban deixa il conservou sempre a esperanza de sандar e mantivo a calma espiritual. Poucos días denantes de finar, dixo estas verbas diante dos seus íntimos:

—Síntome feliz, a pesares do peteiro do corvo, (así chamaba á door) moi más feliz que calquera millonario. En realidade ¿para qué me serviría ser millonario? Se fose dono desta casa de departamentos estaría matinando nas falcatruidas que fan os que a alugan... Eu teño tanto que cumpre: meiciñas que non serven de nada, os mellors médicos que fan tanto poden pra que sande, amigos que me agariman, unha cama limpia, o coidado da miña muller... E todolos días me veñen cartas garimosas de galegos espreixados pol-o mundo enteiro... Todo isto non se acada ca riqueza. Conseguín tanto ben sómente por ter sido leial ca miña terra. Isto abonda pra se sentir un feliz, coma eu me sinto.

Por ter sido leial, o seu nome foi, na vida, grorioso, i-é, na morte, inmorrente.

O QUE NON ACADOU

“Si un quer vivir a propria vida, querería tamén vivir a morte propia”, dixo un dos meirandes poetas do noso tempo, Rainer

María Rilke. O noso amado mestre soupo vivir a súa propia vida, a da lealdade indeclinable, a da entrega total, única, ó soergemento espiritual do povo galego. Mais non tivo a morte correlativa dessa vida, a morte gañada, a da maturidade, natural e xeográfica. Quixer il morrer a propria morte no colo da Terra-Nai, na súa casinha rianxeira, vendo, cos seus ollos de carne cásque cegos, entrar, pol-a fenestra valdeira que da sóber do peirán, a derradeira luzada do sol que devala trala Curota, i-oucindo as buguinhas peixeiras anuncian-lla volta das dornas... E dempués ir a ser terra da Terra... Non pudo vivir o seu degaro derradeiro. Eis a máis punxente dor do seu martirio: non acadar a morrer a morte propia.

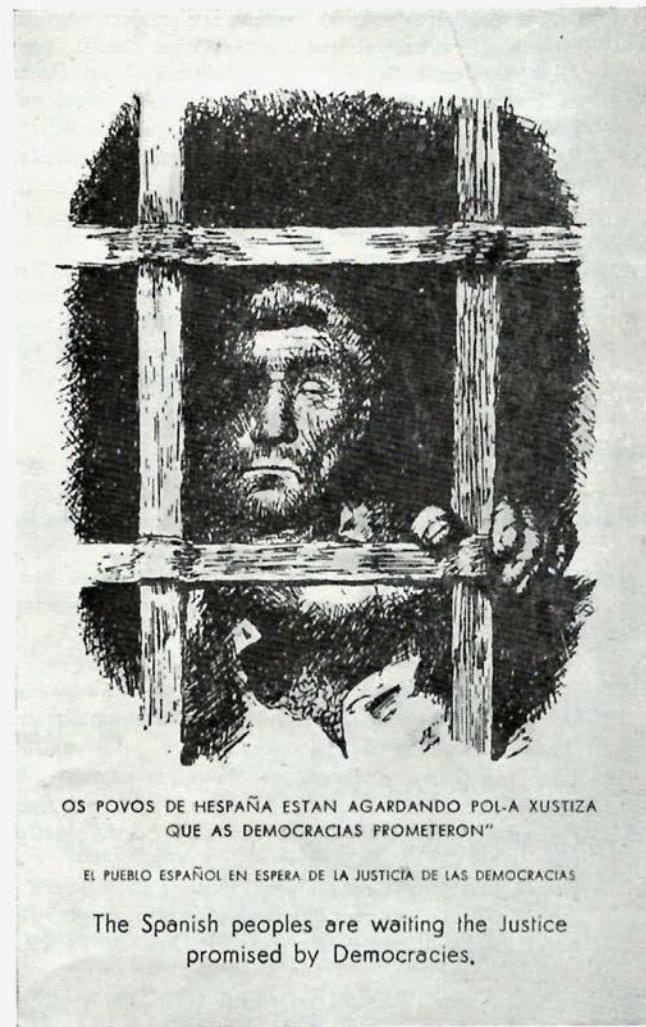
CANDO SEÑA

Un dia calisquera, cando o sol da liberdade rompa en lus as sômas da noite grande, moura e pecha que Galiza sofre, emigrantes galegos levarán alá o corpo do morto inmortal. Irán entoando as estrofas pondalianas, aleluia da gualgaidade, resurxit da civilidade. Nas espadañas aldeáns e mariñeiras non soarán campás funerarias; as badaladas tecerán lelías de gloria.

E canteiros galegos, os barrosos do meu Cotobade, tan gabados por il, labrarán, cas mellores “pebras de conta” tiradas do Barbanza, unha nova cruz, a máis fermosa que endexamáis se ten erguido, unha cruz sen basamento e sen graderías, co mastro xurdindo do cerne da Terra. Símbolo da súa vida autocrucificada no amor e na door. Lembranza daquel ademán tan dos seus brazos, sempre en trance de aperta cando espía a alma diante dos seus irmáns galegos.

J. NÚÑEZ BÚA

La Plata, 11 e 13 Maio 1950.

Dibuxo de Castelao na tarxeta que centos de milleiros de demócratas de Europa e América enviaron a U. N.

DATAS DE CASTELAO

- 1886—30 xaneiro: nasce as dez da mañán en Rianxo (Cruña-Galiza) na rua do Cabo da Vila. Foi bautizado o mesmo dia na eirexa da feligresía de Santa Colomba de Rianxo pol-o Lic. D. Xosé Magariños, párroco. Foron padriños os seus tios D. Francisco Castelao e Doña Pilar Castelao. Inscríbuelle co nome de Alfonso, contrariamente o desexo dos pais que elixiran o nome de Daniel. Por iso, no seo familiar e dos amigos íntimos, se lle chamaba por iste derradeiro nome.
- 1893—Iníciase na escola pública de Rianxo, rexentada por D. Xosé "O Toco". A ela vai até o ano 1895.
- 1896—Emigra ca sua nai pra Arxentina, a xuntarse co pai quen istá establecido no Territorio da Pampa, termo de Bernasconi, lugar "La cruz colorada". Elí se lle espertou sua afición ó dibuxo, pol-a influencia da revista *Caras y Caretas* que dirixía en Bos Aires o esgrevio dibuxante galego Xosé Cao.
- 1900—Voltou a Galiza na compañía de sua nai e irmáns (Teresa e Xosefina que nasceran na Arxentina). Inicia por libre en Sant-Iago os estudos do bachillerato, que romata no 1902.
- 1902—Comeza os estudos da carreira de médico na Universidade de Compostela, licenciándose en xuño do 1909.
- 1909—(Xaneiro). Empeza a publicarse en Vigo a revista *Vida Gallega* con portadas suas. Persenta seu primeiro óleo na Exposición Rexional celebrada en Sant-Iago. Con D. Xosé Arcos, D. Ramón Rey Baltar e D. Edoardo Dieste, funda en Rianxo o famoso semanario *El Barbero Municipal*, publicación anticaciquil que manteñen até a ano 1914.
- 1910—Vai a Madrid a seguir o curso do doutorado en meiciña. No mesmo ano espuxo elí caricaturas e deu a sua primeira conferencia no Ateneo de Madrid, conferencia que se imprentou co título "Algo sobre la caricatura".
- 1912—Na Exposición Nacional de Madrid, persenta seu óleo "Os cegos" tríptico, co cal outén a segunda medalla. Enceta sua colaborazón no xornal *El Liberal* de Madrid. No 19 de outono dese ano casou con Virxinia Pereira, na vila d-A Estrada, benzoando o aito o poeta galego, presbítero D. Antón Rey Soto. Adhírese o movemento agrario de "Acción gallega". Estabrece seu consultorio de médico en Rianxo no que aínta até o ano 1915.
- 1915—Colabora en el *Noroeste* da Cruña, coma caricaturista de actualidades galegas.
- 1916—Fai oposiciones en Madrid o corpo téinico do Instituto Geográfico i Estadístico. Gaña praza eo destínan a Delegación Provincial de Pontevedra, instalando seu fogar na rúa da Oliva N° 8, Pontevedra.
- 1917—Espón óleos na Exposición Rexional Gallega da Cruña.
- 1918—Outén, por concurso, o cárrego de profesor auxiliar de Dibuxo do Instituto de Pontevedra.
- 1919—Espón en Galiza, e dispois en Madrid, as estampas do album *Nós*.
- 1920—Fai unha exposición de dibuxos no "Club Social" de Ourense, e no Círculo de Artesanos da Cruña.
- 1921—Reaiza un viaxe de estudio por França, Países Baixos e Alemaña. Froito das suas observacións son os artigos "Do meu diario" publicados na revista *Nós* (Nos. 10, 13, 16 e 18) d-Ourense.
- 1922—Colabora coma dibuxante no xornal *Galicia* de Vigo.
- 1923—Espón en Vigo as estampas do album *Nós*.
- 1925—Co seu gran amigo Lousada Dieguez crea a Coral Polifónica de Pontevedra.
- 1926—Pubrica o primeiro libro de *Cousas*. É nomeado membro de número da Academia Gallega da Cruña.
- 1927—Fundase o Museo de Pontevedra de cuio Patronato él é membro fundador.
- 1928—A morte do seu úneco fillo arredao, por unha tempada, de toda aitividade artística.
- 1929—Viaxa pol-a Bretaña francesa, percorrendo a pé algunas das suas comarcas pra estudar as cruces de pedra d-aquél pais. Pronuncia un gran discurso no mitín celebrado no teatro García Barbón de Vigo. Pubrícase o seu segundo libro de *Cousas*.
- 1930—Pubrica o libro *As cruces de pedra na Bretaña*. Ingresa no Seminario de Estudos Galegos.
- 1931—Pubrícase seu famoso album *Nós*. Tamén súa obra *Cincuenta homes por dez reás*. Créase o Partido Galeguista do cal él é eleixido Conselleiro. No mes de xuño, coma candidato do Partido Galeguista, sae eleixido diputado as Cortes Constituientes.
- 1932—Pronuncia lumioso discurso sobre o idioma nas Cortes Constituientes.
- 1934—O goberno Lerroux, no chamado "bienio negro", o desterrou a Badaxoz. Fáise nova edición dos dous libros de *Cousas* nun soio volume. Pubrícanse seus libros *Os dous de sempre e Retrincos*.
- 1935—O goberno de Portela Valladares anula o desterro que lle impuxo Lerroux e volve a Pontevedra. (3 d-abril) dita lumiosa conferencia en Porto (Portugal) sobre "Os cruceiros na Galiza".
- 1936—(Febreiro). Coma candidato do Partido Galeguista sae eleixido diputado as Cortes Republicanas, por Pontevedra, na lista do Frente Popular. (Xuño). Contribuie eficazmente o éxito do Plebiscito do Estatuto Gallego.
- 1937—Pubrícanse en Valencia seus álbunes *Galicia mártir* e *Atila en Galicia*.
- 1937—1938—Colabora nos periódicos "Nova Galiza", órgao do Partido Galeguista en Barceloa, e "Nueva Galicia" órgao da Brigada Lister, composta por galegos, en Madrid.
- 1938—(Febreiro). Outén que na sesión de Cortes celebrada o 1º d-iste mes en Monserrat, tome estado parlamentario o Estatuto Gallego. (Maio). Visita Rusia cumprindo unha misión cultural por encárrego do Goberno da República Hespañola. En Moscú fai unha exposición de dibuxos. (Xullo). Embarca en Francia pra Nova York no vapor "Ile de France". Nos EE. UU. toma parte como orador en 66 aitos a prol da causa da República Hespañola. Ademais ditou 3 conferencias en galego e fixo unha exposición dos seus dibuxos en Nova York. (Novembro). Vai en avión de Nova York a Habana invitado pol-as coleitividades galegas de Cuba pra dar conferencias i espor seus dibuxos. Pubrícase en Nova York seu album *Milicianos*.
- 1939—(Xaneiro). Volve a Nova York. Pronuncia conferencias, dita catédras e dibuxa estampas de negros que conquieren estraordinario éxito.
- 1940—(Xullo). Embarca en Nova York pra Bós Aires no vapor *Argentina*. Chega o porto de Montevideo o dia 15 a onde acodeu a recibilo nutrida delegación das entidades galegas de Arxentina. A coleitividade galega do Uruguai lle oferceu un banquete aproveitando a escala elí do vapor. N-ise banquete déuse a curiosa circostancia de se xuntaren, dis-

pois de máis de vinte anos, os tres redautores do *Barbeiro Municipal*: Castelao, Rey Baltar i Edoardo Dieste. O dia seguinte, 16, chegou o barco o porto de Bós Aires, no cal milleiros de galegos fixeron a Castelao unha recepción apoteósica.

(Agosto 18). Orgaizado pol-o Centro Gallego de Bós Aires, oférceselle un banquete de mais de mil comensales, no cal pronuncia elocuentísimo discurso.

(Agosto 21). Dita sua meravilosa conferencia sobre “Galicia y Valle Inclán”, no Colegio Libre de Estudios Superiores de Buenos Aires.

1940—Na Editorial Atlántida ilustra con dibuxos unha serie de libros. Tamén fai os dibuxos do libro *Jacobusland* de Emilio Pita.

1941—(Agosto 14). Estrena con moito éxito sua obra de teatro de caretas “Os vellos non deben de namorarse”, no Teatro Mayo de Bós Aires.

(Setembro 20). Conferencia sobre do tema “El problema de las lenguas”, no Casal de Cataluña de Bós Aires.

Dibuxa a serie de 4 cadros de cegos, ós que il chamaba “Meus compañeiros”, e tamén boa cantidade de acuarelas e dibuxos.

1943—(Abril 18). Discurso diante de 50 mil ouvintes no aito conmemorando o 12º aniversario da República Hespañola, no Estadio Centenario de Montevideo, aito no cal tomaron parte tamén o doctor Batlle Berres aitual presidente da República do Uruguai, o siñor Martínez Barrio, presidente da República Hespañola no exilio eo Xeneral Xosé Miaja.

1944—(Marzo 10). Pubrícase seu libro *Sempre en Galiza*, editado pol-o benemérito Centro Orensano de Bós Aires.

(Xullo 2). A coleitividade galega de Bós Aires ofércelle grandeiro banquete de 1.500 comensales, celebrando a edición de *Sempre en Galiza*.

(Novembro 15). Constituise o Consello de Galiza no exilio, baixo a presidencia de Castelao.

1945—(Xuño 25). Espozición das estampas dos seus álbunes *Nós*, *Galicia mártir*, *Atila en Galicia* e *Milicianos*, no Ateneo de Montevideo, orgaizada por Casa de Galicia e inaugurada por o presidente da República do Uruguai doctor Amézaga.

(Xuño 30). O Consello de Galiza fai sua presentación pública, en solene aito, no Ateneo de Montevideo, pronunciando Castelao trascendente discurso.

(Agosto). Funda en Bós Aires con cataláns e vascos a revista *Galeuza*.

(Outono 1º). Sae en avión pra México a tomar parte na xuntanza das Cortes Republicás no exilio.

1946—Volve a Bós Aires dende México pasando por Nova York, Habana e Rio de Xaneiro.

(Marzo). É nomeado Ministro do Goberno da República Hespañola no exilio e sae pra París a desmeñar o cáregu.

1947—(Xullo). Volta a Bós Aires dispois da crisis do Gabinete Giral.

1948—(Xullo 25). No aito celebratorio do Dia de Galiza orgaizado pol-o Centro Gallego de Bós Aires, pronuncia inspiradísimo discurso patriótico.

1949—Nos comezos d-iste ano maniféstase a crudel enfermedade que tronaría sua vida.

(Agosto). Entra no prelo (Imprenta López, de Bós Aires) a sua derradeira obra *As cruceas de pedra na Galiza*.

1950—(Xaneiro 2). Intérnase no Sanatorio do Centro Gallego pra ser sometido a perigosa intervención quirúrxica dispois de máis d-un ano de crudel enfermedade, durante a cal foi ceosa e garimosamente atendido pol-os médicos prof. doctor Gumersindo Sánchez Guisande, ex-decano da Facultade de Meiciña de Zaragoza, seu compañoiro de exilio e contarráneo, e pol-o doctor Miguel F. Pastor eminente especialista arxentino, amáis de ser chamados a consulta eminencias médicas coma os doctores Sayé, Vacarezza e Novaro.

(Xaneiro 4). O doctor Uribe praiticalle a operación asistido pol-o prof. Sánchez Guisande.

(Xaneiro 7). Sen haber recobrado o conocimento, falese as 23 e 55 horas na sala Nº 203 do dito Sanatorio do Centro Gallego, rodeado pol-a sua esposa doña Virxinia Pereira, pol-os médicos Sánchez Guisande e Pastor e por un núcoreo de seus máis íntimos amigos galeguistas.

(Xaneiro 8). A unha da mañán retírase o cadavre da capela ardente que se instalara no Salón principal do Centro Gallego, e n-un gabinete de consultorio do Sanatorio do mesmo Centro, o escultor Domingo Maza procede a sacarlle unha mascarilla ca facerlle un vaciado da má direita; seguidamente o prof. Sánchez Guisande, asistido do seu fillo Wenceslao, estudiante de meiciña, pratica o embalsamamento.

(Xaneiro 9). Dispois de 40 horas de velatorio no Centro Gallego, pol-o cal desfíron milleiros e milleiros de galegos e de admiradores, depositáse o ataúde no monumental Panteón do Centro Gallego no Cimenterio do Oeste na agarda de levalo a sua patria Galiza cando ela goce de libertade.

OBRAS DE CASTELAO

PINTURA.

Poucos son os óleos que pintou Castelao. Nin ben empezara, con pulo e brilanteza, a cultivar iste xénero, tivo que o deixar forzado pol-a enfermedade que lle afeutou a vista. Dos contados óleos que chegou a pintar, están algúns en máns de amigos (entre eles *Unha festa na aldea* tríptico propiedade de poeta Rey Soto, de Ourense), a cecais ainda na parede de algún café de Cambados ou de Pontevedra. Un, —*O probe Xan*—, no Museo de Arte Moderno de Madrid; outro, —*Camiño da festa da Guadalupe*—, no Centro Gallego de Bós Aires; dous no Museo de Mondariz e outros na casa das suas irmáns Teresa e Josefina en Rianxo.

Acuarelas, ademáis da colección que ten o Museo de Pontevedra, eixisten moitas que a sua prodigalidade foi doando a amigos ca entidades galegas. O Centro Orensano de Bós Aires posée unha moi fermosa —*O Gaitero*—, da cal se fixo unha edición de estampas.

No ano 1931 estrenouse en Madrid a obra *Divinas palabras* de Vallé Inclán con decorados e traxes diseñados por Castelao. Tamén eiquí en Bós Aires diseñou os traxes e pintou caretas e decorados da sua propia obra *Os vellos non deben namorarse* estrenada no Teatro Mayo.

DIBUXO.

Álbunes: *Nós*, imprenta Hanser y Manet, Madrid, 1931; orixinais en poder do Museo de Pontevedra. *Galicia Mártir*, primeira edición en dous formatos, Ministerio de Propaganda, Valencia, 1937; segunda edición, Ediciones Españolas, Madrid-Valencia, 1937; terceira edición, Comité de Ayuda al Gobierno Español, Buenos Aires; tamén unha edición feita en Rusia e duas na China, a derra deira destas en Shangay, 1949; outra edición foi feita en Rosario de Santa Fe (Arxentina), 1945, comprementada con poemas do poeta arxentino Hernán Gómez glosando cada estampa. *Atila en*

Galicia, edición do Comité Nacional C. N. T., Valencia, 1937. *Milicianos*, edición do Frente Popular Antifascista Gallego, New York, 1938. Os orixinaes destes tres álbumes de estampas de guerra istán en poder da sua viuda Doña Virxinia Pereira.

Cincuenta homes por dez reás, Editorial "Nós", Cruña, 1931. Reeditado en Bos Aires, co nome *Cincuenta hombres por dos pesos*, Emecé Editores, 1940, cas lendas en castelán. Orixinaes en Pontevedra.

Dibuxos de negros: colección de estampas, en poder da sua dona Doña Virxinia Pereira. Algunhas delas reproducense neste número de *A Nosa Terra*.

Meus compañoiros, catro dibuxos de cegos feitos en Bos Aires no 1941, próximos a editarse eiquí. En poder de Doña Virxinia Pereira vda. de Castelao.

Colección de Caricaturas no *Almanaque do Faro de Vigo*.

LITFRATURA

Algo acerca de la caricatura (Conferencia no Ateneo de Madrid 1910), folleto, Est. Tipográfico Vda. Landín, Pontevedra.

Ollo de Vidro, Editorial Géltiga, Ferrol, 1920. Reeditado polo Grupo Galeguista de Bos Aires, 1939.

Cousas: 1º libro, Editorial "Lar", A Cruña, 1926; 2º libro, Publicacións Galegas e Imprenta "Nós", A Cruña, 1929. Nova edición dos dous libros nun soio volúme, Publ. Galegas e Imprenta "Nós", Sant Yago, 1934.

As Cruces de Pedra na Bretaña, Seminario de Estudos Galegos, Sant Yago. Imprenta Antúnez, 1930.

Os Dous de Sempre (novela). Editorial "Nós", Sant Yago, 1934.

Retrincos, Editorial "Nós". Sant-Yago, 1934.

As Cruces de Pedra na Galiza, Editorial "Nos", Bos. Aires, 1950.

Sempre en Galiza, Edición "As Burgas", Bos Aires, 1944.

Conferencias publicadas integralmente en revistas: *Valle Inclán, Pi y Margall e Divagaciones de un hombre de la calle*.

Discursos publicados integralmente: No *Diario de Sesiones* das Cortes Constituyentes da República Hespañola, Madrid 1931-1932, no *Diario de Sesiones* do Congreso dos Diputados correspondentes as sesións celebradas en Madrid no ano 1936, en Monserrat (Barcelona) en Febreiro de 1938 i en México en Novembro de 1945, rexístranse os discursos parlamentarios pronunciados por Castelao como diputado por Pontevedra; na revista *Galicia* do Centro Gallego de Bos Aires, Setembro 1940, o primeiro pronunciado na Arxentina no grandeiro banquete que se lle adicou co gallo da sua chegada como eisilado; no periódico *A Nosa Terra*, Xullo 1943, Bos Aires, o pronunciado diante de 50 mil persoas no aito celebrado o 18 d-Abril 1943 no Estadio Centenario de Montevideo (Uruguay) co gallo da visita do aitual presidente da República Hespañola no eisilio D. Diego Martínez Barrio e do heroe da defensa de Madrid Xeneral D. Xosé Miaja; no periódico *A Nosa Terra*, Xullo 1944, Bos Aires, o pronunciado no estraordinario homenaxe que lle rindeu a coleitividade galega de Bos Aires celebrando a publicazón do seu libro *Sempre en Galiza*; no periódico *A Nosa Terra*, Xullo 1945, Bos Aires, o pronunciado no Ateneo de Montevideo (Uruguay) no aito da solene constitución do Consello de Galiza o 30 de Xuño 1945; no revista *Galicia* do Centro Gallego, Agosto 1948, Bos Aires, o pronunciado o Dia de Galiza d-ise ano no Teatro Argentino. Iste foi o derradeiro discurso que dixo Castelao.

ARTIGOS E CRONECAS SOBRE DE CASTELAO

Nómica de xornaes, periódicos e revistas que fixeron publicacións no enxeso da morte de Castelao e cuios exemplares chegaron ao noso poder ⁽¹⁾:

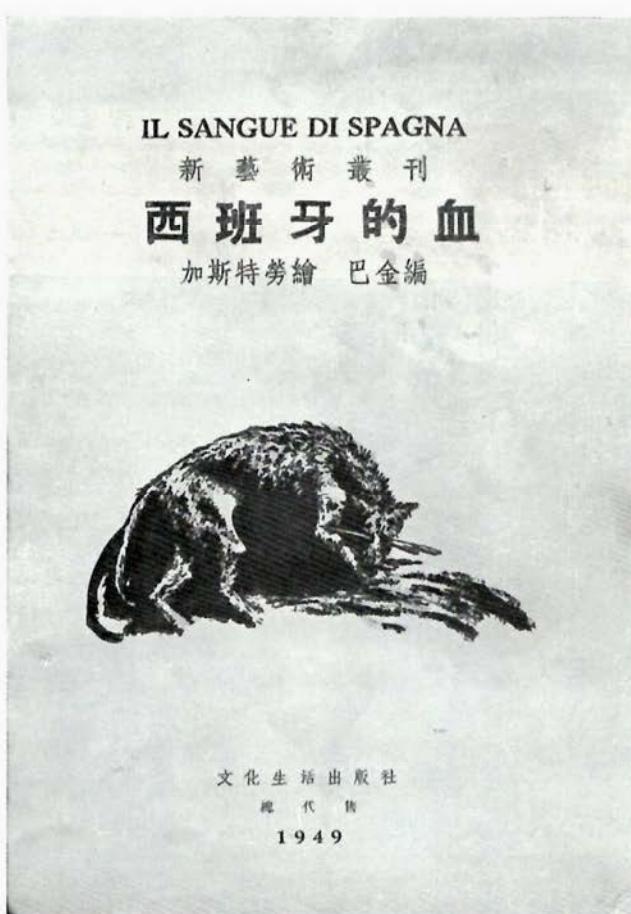
XORNAES:

"La Prensa"	de Buenos Aires	9/1/50 e 10/1/50. Tamén reproducións de dibuxos de Cas- telao no suplemento (3º Sección) do do- mingo 15/1/50.
"La Nación"	" "	9/1/50 e 10/1/50.
"El Mundo"	" "	9/1/50.
"La Razón"	" "	8/1/50 e 9/1/50.
"Crítica"	" "	8/1/50, 9/1/50 e 10/1/50.
"Noticias Gráficas" .	" "	8/1/50 e 9/1/50.
"El Líder"	" "	9/1/50.
"La Época"	" "	9/1/50.
"Democracia"	" "	9/1/50.
"Clarín"	" "	8/1/50, 9/1/50 e 10/1/50.
"La Capital"	Rosario (Argentina)	9/1/50.

"Crónica"	Rosario (Argentina)	9/1/50.
"Tribuna"	" "	9/1/50.
"Los Andes"	Mendoza	9/1/50.
"La Libertad"	" "	9/1/50.
"El Día"	Montevideo (Urug.)	9/1/50 e 26/6/50.
"El Plata"	" "	9/1/50.
"El País"	" "	9/1/50 e 11/1/50.
"El Diario Español" .	" "	11/1/50.
"La Trib. Popular" .	" "	9/1/50 e 25/6/50.
"La Hora"	Santiago (Chile)	9/1/50. Ademáis adi- coulle unha páxina enteira no Suple- mento Literario do 26/3/50.
"El Mercurio"	" "	9/1/50.
"La Nación"	" "	9/1/50.
"El Imparcial"	" "	9/1/50.
"El Diario Ilustrado" .	" "	9/1/50.
"Últimas Noticias" .	" "	9/1/50.
"Diario Ilustrado" .	Rio Janeiro (Brasil)	9/1/50.
"Correio da Manha" .	" "	9/1/50.
"Alerta"	Habana (Cuba)	9/1/50 e 10/1/50.
"Hoy"	" "	10/1/50.
"Diario de la Marina" .	" "	10/1/50.
"Prensa Libre"	" "	13/1; 4, 11 e 18/6/50
"Informaciones"	" "	17/1/50.
"El Mundo"	" "	17/1/50.
"La Mañana"	" "	12/1/50.

⁽¹⁾ Temos notiza de moitas outras publicacións que lle adicaron notas a Castelao, mais por non haber chegado as nosas máis non podemos con sinalas nesta nómica. Compre tamén decir que a notiza da morte de Castelao foi cablegrafiada en cadea polas axencias United Press, Associated Press e Reuter a tudolos seus xornaes asociados de América e Europa, xuntamente c-unha síntesis biográfica, o dia 8 de xaneiro de 1950. De maneira que, centos de xornaes de ambos continentes, rexistraron o dooso acontecemento.

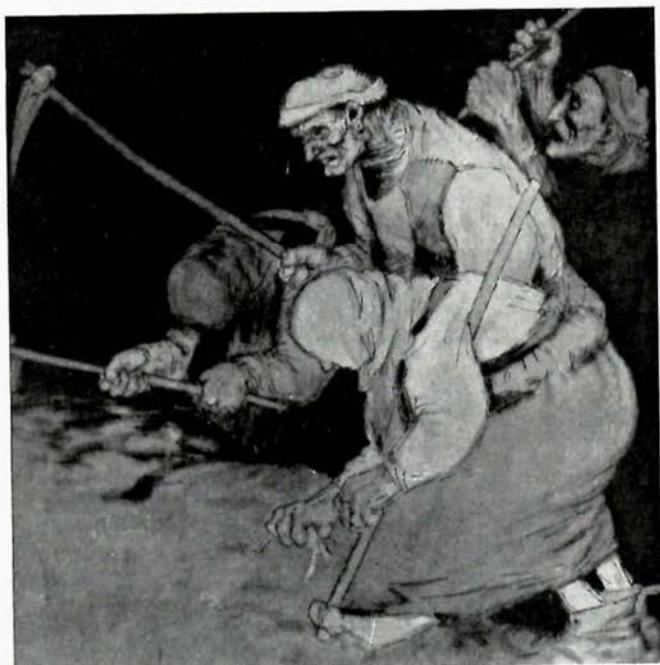
"La Noche"	Compostela (Galiza)	9/1/50, 10/1/50 e 14/1/50.	"España Democrática"	Montevideo (Urug.) Xaneiro/50.
"El Correo Gallego"	"	16/1/50.	"El Poble Català"	México. 28/2/50 e 30/4/50.
"El Pueblo Gallego" Vigo	"	10/1/50.	"Les Letres Françaises"	París (Francia). 2/2/50.
"Faro de Vigo"	"	10/1/50.		
"El Ideal Gallego"	Cruña	10/1/50 e 29/3/50.		
"La Voz de Galicia"	"	10/1/50.		
"La Región"	Ourense	10/1/50.		
REVISTAS:				
PERIÓDICOS:				
"Opinión Gallega"	de Buenos Aires	21/1/50. (Edizón aí cada especialmente a Castelao).	"Galicia" (do Centro Gallego)	de Buenos Aires Febreiro/50. (Edizón adicada especialm.)
"Galicia"	" "	30/1/50 e 10/2/50.	"Lar"	Febreiro/50.
"Lugo"	" "	Xaneiro/50.	"Centro Betanzos"	9/1/50.
"Celta" (Da Agrupac. Celta)	" "	Marzal/50.	"Alborada"	Xan./50
"Agrupación Galicia"	" "	Xaneiro/50.	"Airiños"	„ e Xulio/50.
"España Republicana"	" "	20/1/50.	"Soc. Res. de Porriño"	"
"Euzko Deya"	" "	10/1/50, 20/1/50, 10/2/50, 10/3/50, e 10/4/50.	"Ressorgiment"	Xan./50 e Feb./50.
"Nuevo Correo"	" "	14/1/50.	"España"	Xaneiro/50.
"La Lucha"	" "	24/1/50.	"Hispania"	„
"La Hoja del Lunes"	Cruña (Galiza).	9/1/50.	"Vea y Lea"	2/2/50.
"Lealtad"	Montevideo (Urug.)	15/1/50.	"A.N.D.A."	25/1/50.
			"Ahora"	Xaneiro/50.
			"El auto Argentino".	Maio/50.
			"Revista Nuestra".	"
			"Vida Gallega"	Habana (Cuba). No. 121 (1950).
			"Cultura Hispánica"	23/4/50.
			"Carteles"	29/1/50 e 12/8/50.
			"Marcha"	Montevideo (Urug.) Xaneiro/50.
			"Alba"	Vigo (Galiza). No. 4 (1950).

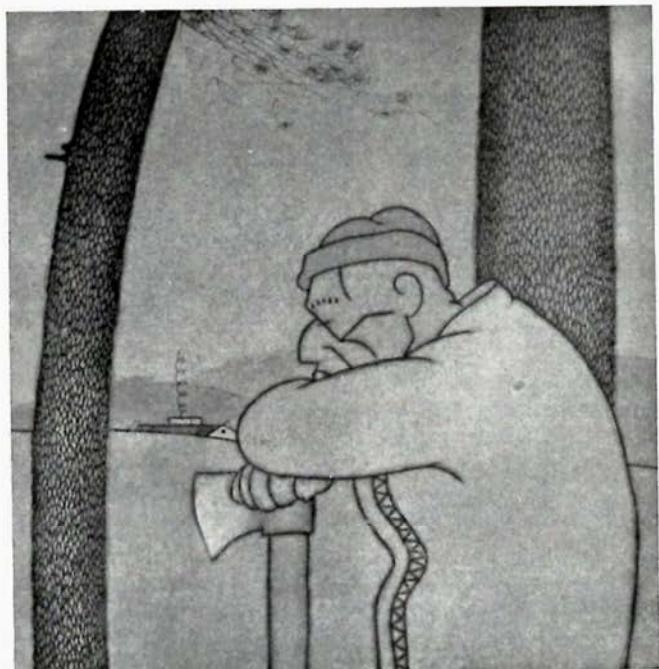
Reproduções das portadas de duas edizóns de álbum "Galicia Mártir" de Castelao feitas en Shanghai (China).

UNHA ESCOLMA DA OBRA LITERARIA E ARTISTICA DE CASTELAO

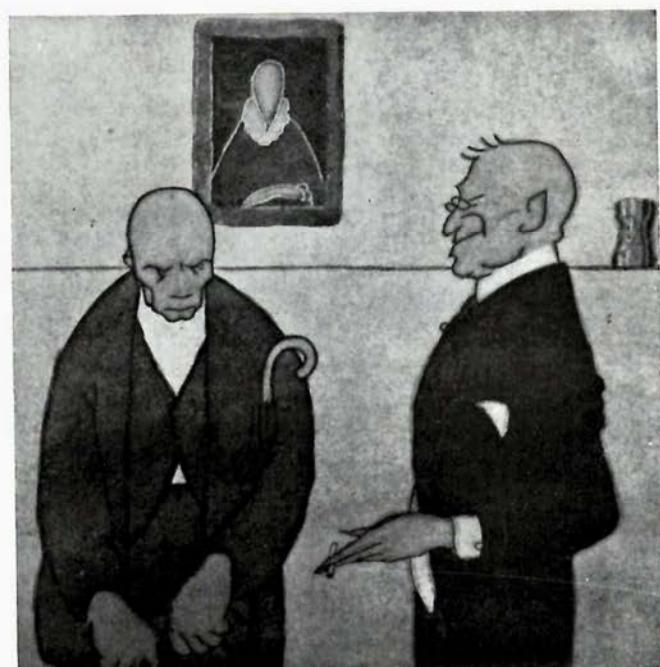
SEIS DIBUXOS DO ALBUM “NOS”

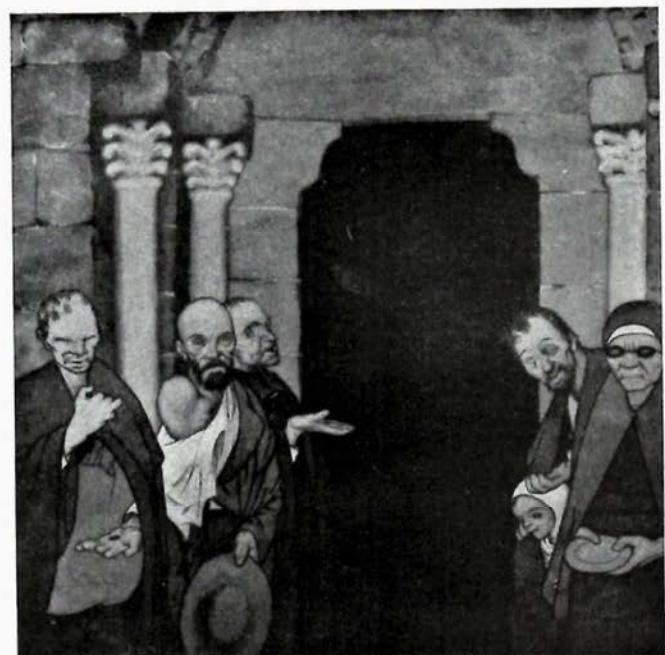
Os esclavos do fisco.

E que seu brazo sómentes sirva para guindar albres!...

—A túa filla xa será unha moza, eh?

A verdade

—E meu irmanciño terá de sair da terra para ganal-o pan?

A nosa Terra non é nosa, rapaces.

DO MEU DIARIO

(CAPÍDUOS PUBLICADOS NA REVISTA "NOS" DE OURENSE)

CUBISMO

Os defensores das vellas fórmulas que, pechand'os ollos e atafegand'os ouvidos, coidan defendel-a tradición iñorando as intencións de toda nova producción, non fan senón defender as *aparencias* a que os seus sentidos están afeitos. Os que ergúndense contra un sistema establecido, que confunden co'a tradición, fan obra demoledora, traballan somentes contras *aparencias* das que iles queren ceibar as suas facultades. Mais dominando todol-os tempos e total-as patrias a tradición —a tradición universal e non a local— sendo d'orixe espiritual e non material, persiste máis alá dos diferentes *aspeutos* qu'ela desperta nas grandes épocas da humanidade. Ela represent'a regla pol-a que o espírito humán se disciplina, ela nasce do coñecimento dos principios eternos que dirixen a armonía dos mundos. O dia que o home, cedendo ós empurróns dos sentidos, s'afaste d'ista regla e chegu'a esquecella, o arte deixá de ser unha necesidad de *crear*, nacida dos empurróns do espírito, e convírtese n-un desexo de *imitar*. Velahí como comeza a decadencia; a tradición é rompida e fai falla unha nova fe, un novo antusiasmo pra volver a collel-a e pra facel-a revivir baixo aspeutos ainda descoñecidos.

Compre un inormal esforzo de renunciación pra que o home poida de novo sacar do misterio as leises eternas que lle permitan crear; mais por crear é preciso que entendamos somentes producir un *aspcuto*, pois non é posibel ó home crealo todo: il non pode máis que orgaizar elementos escollidos na realidade exterior.

Pro vulgo unha cousa é boa cando, por unha técnica superior, o artista achegouse o más posibel á imaxe da Natureza; mais o arte nunca tivo por fin reconstruir un aspeuto da Natureza, senón construir os seus equivalentes plásticos pra que sexa un aspeuto creado pol-o espírito.

Os parvos que non piden ó arte máis que unha regalía dos sentidos, queruen convertil-o arte n-un traballo manual. Iles eixen ó artista a reconstrucción dos diferentes aspeutos da Natureza, tal como iles ven; mais non como ela é, que é xustamente tal coma iles non-a comprenden. Iste parvo non coñecen máis que a *verdade dos sentidos* e non comprenden a *verdade do espírito*.

En arte, sentir é saber. Mais se o espetador non sinte ningunha emoción, non hai explicación no mundo que poida xustificar diante dos seus ollos o espetáculo d'unha deformación da sua visión.

Diante dos raios do tren ollamos que converxen no horizonte cando en realidades son paralelos. Pol-o mesmo, basar un credo artístico n'unha ilusión semellante, é tomal-a mentira como principio, e velahí porqué á verdade dos sentidos opoñemos a verdade do espírito.

Algunhas persoas favorablemente dispostas, anque sobrecollididas pola novedade dun aspcuto com'o do cubismo, agardan da meditación a concen-

cia dun arte de apariencia hermética, pero que unha iniciación graduada pode revelarl-o seu sentido oculto, o seu segredo. En troques, as persoas fortemente afincadas no que siñifica unha heridade n'unha cultura catro veces secular ceibán, diante dos cadros cubistas, preguntas d'un primitivismo que non compre lembrar eiquí. Con todo será bô lembrar algúns e contestarlle.

“¿Por qué, rompendo coa tradición, eisprésanse dun xeito incomprendible?” ¡Rompendo coa tradición! ¿Con cal tradición? ¿A da decadencia greco-latina ou a dos tempos da outa antigüedad e das catedraes dos tempos góticos? ¿A de fai catro séculos ou a de cen séculos?

Tamén diante dos cadros primitivos sentimos decir ós filisteos do academismo: “Iles coñecían todo menos os medios d'eispresión contrarios á sua estética. Trocaban a perspectiva da *visión* por unha perspectiva ideal, a do *espírito*, pra donar ás suas formas as dimensións da *idea* e non as da *vista*, atopando na deformación visual un *equilibrio novo*.

Com'os primitivos, os cubistas son empurrados pol-o espírito de síntesis, empezando na realidade visual pra rematar na realidade ideal, cando xustamente no ambiente en que viven todos van guiados pol-o espírito de análisis, e da realidade van á realidade visual.

Non é arriscado decir que a época d'agora camiña cara un arte nacional ou popular que tod'a civilización europea aceitará, porque agora a luz ven d'Ocidente. En total-as épocas heróicas o arte era feito por tod-un povo, e non coma nas épocas de farisianismo por unha clás borrracha de regalias materiais.

Sen chegar á antigüedad exipcia, caldea, persa, china, etc., a nosa época é comparabel coa das cruzadas. ¿Non vos choca sempre o achego espiritual qu'esiste, ainda coa diferencia de orixe e apariencias diversas antr'as obras animadas pol-o espírito constructivo? Velahí as do outo Exipto, da Grecia das guerras médicas, da Caldea en tempos de Gudia, da China na época de Han, etc. Ista unión familiar é *espírito de síntesis* do que o cubismo é unha eispresión nova.

A imitación direuta da Natureza non fai mais que ratardalos perfeccionamentos do progreso, pois a tradición enseñounos que non é posibel conceder valor absoluto ó que nos din os sentidos. Dend'a antigüedad a filosofía enseñounos iso e os modernos non-o desmentiron. “A verdade non está nos sentidos —di Malebranche— senón no espírito”. Kant di con moita xusteza: “os sentidos non-os dan exclusivamente máis que a materia do coñecimento, namentras que, pol-o contrario, o entendimento dónanos a forma.” Non é bebendo nin ollando a i-auga como dependemos o que é ela; non é ollando un ouxeto cos ollos como dependemos a coñecelo. Se nós non tivésemos máis que o sentido visual dubidariamos do paralelismo dos raios do tren.

26.VI.1922.

MUNICH

Cheguei á Munich e caín nunha Pensión de artistas. A patrona da Pensión semella unha mazán e ten as orellas fora dos cabelos pra que vexan que se lava (poucas patronas poden amostral-as orellas limpas). Na hora do xantar reparei que todos pasmaban de ver un Español que non tiña ollos mousos, que non era pequeno, nin nacho. Axíña de sere presentado tiven que xurar formalmente que non ollara na miña vida matar un touro e tal aseguranza deixounos co-a boca aberta. No remate do xantar falamos de moitas cousas e dixenos que a espiritualidade dun povo refléxase nos deseños do seu papel-moeda. Ollamos papeles dalgúns países e todos atopámos-a enxebre serenidade británica reflexada na sinxeleza do papel inglés. Eu tamén amostrei un billeteño de 25 pesetas que foi dar ás mans d'un pintor xudeu e dispois de darlle tres ou catro voltas devolveuno chántandome na cara esta verdade: —*Non se pode deducir nada do seu complicado billete, pois está feito en Inglaterra.*

Os homes de Berlin levarán unha punta de casco guerreiro espetado nos ósos de cabeza; os homes de Munich levan sempre unha pluma de gallo.

Antr'a xente que pasa cabo de mí tropezo a eito con caras irmáns e moitas veces péntame un desexo de collellos pol-ombreiro, abalalos con forza e herrallle no ouvido pra que se acorden: ¿Por qué non falades galego, hom?

Nunha cervecería acugulada de xente do povo cantan unhas cantigas longas que rematan en aturuxos fientes. O aturuxo é un *Ayú-jú-jú* tan noso que me fende o corazón. I en honor da vella Suavia fechei os ollos i-envieí un litro de cerveza da mellor calidade. ¡¡*Ayú-jú-jú*!!

Munich é un pouco da cibdade dos meus soños.

N'un xerro da miña habitación pónemme fróres dos campos, unhas froliñas que parecen pintadas pol-o Bosch ou por Brueghel o vello i-eu lembrío as froles ponentes de xardín e a lembranza pon na miña memoria os encoiros de Rubens.

O traxe aldeán bávaro non é un traxe de crase labrega. O traxe charra-mangueiro que poñen os cibdadáns cando non viven na cibdade. Un fidalgo bávaro, mesmamente elegante, pode seren un enteiro aldeán nos camiños ruraes e sabe levar un *frac* cando vai ó teatro. O traxe aldeán é o traxe de poñer nas aldeias; por iso os cans non oubean ós señores. En Baviera non hai ausentismo espiritual.

Dende eiquí sinto dor polos nosos *señoritos de aldea* e polos cibdadáns precupados do ben parecer, que poñen un traxe vello na aldea, que andan de turistas ingleses nas rúas e que ainda non estrenaron un *frac*. Os cibdadáns son sempre alleos na aldea; por iso os cans de palleiro oubean cando ventan un *señorito* nos camiños ruraes. Os nosos cibdadáns, turistas nos propios cidos, saben moquarse dos paisanos; pero ainda non deprenderon a diñicalos pra se diñificaren. Dende eiquí apalpo a verdade de que sómentes os nosos paisanos teñen o segredo pra criarnos de novo a cultura que perdemos polo ausentismo.

En Munich xente sabe comer con mellor crianza que en Berlín e nas ruas e nos teatros aparecen tipos de aristocracia natural. Xuzgando por impresión eu diría que os prusianos non tiñan aristocracia e foi por iso que inventaron o militarismo pra faguer dos militares unha caste de outra categoría.

Eu rifei con Rubens ollando no *Louvre* aquila mixtificación da Hestoria e da Mitoloxía en louba da vida luxuriosa de María de Medicis. Dispois non fitei más que cadros mortos, fabricados pra encellos Museus. Cheguei talmente a sentir nas salas de Rubens o mesmo noxo que se siente n'unha cortaduría, diante da carne que se come. Agora, dispois de visitala "Alta Pinakothek", compre axoennllarme pol-o arrepentimento e confessar que Rubens foi un gran pintor, un pintor que pintala canto quería. Nos moitos apuntes que se conservan n'iste Museu trem vivo o aquel milagreiro do Arte. Con todo eu non trocaría nada seu por aquila paisaxe, sementada con esceas da Nosa Señora, maximada por Memling, nin por aquel conto popular posto en aución por Breughel o vello.

—¿Quer qué llo pinte de azul? — ¡Non!

—¿Quer logo que llo pinte de bermello?

—Non, tampouco, eu quería que mo pinte dunha coor entre azul e bermello. Velahí un diálogo que sostén un pintor artesán de gosto decidido e un home barnizado de cultura, un burgués. Dunha chea de diálogos así naceu o *bó gosto*. O *bó gosto* ten coor gris e representa o medo da sinceridade. Compre decir que o *bó gosto*, trunfante en París, non ten migalla de creto en Munich.

Vou ós concertos; mais eu non son intelixente. Hai música que me desacouga, que me trai e que me leva, que me fai cavilar; mais eu son un iñorante. Os músicos da miña preferencia son os rusos; mais ¿quén me dí a min que son os mellores? Un músico ruvo apaña un tema popular e logo dalle mil voltas pra faguer dunha cousa sinxela unha cousa grandiosa; sempre Wagner querendo superar a J. S. Bach. Mais eu coido que cando

o tema non xurdeu do xenio dun home, andivo primeiramente chontando do máxin de moitos homes, logo apareceron moitos temas semellantes que as xentes traballaban pouco a pouco, cema quen fai unha Eirexa con pedras arrincedas en moitas canteiras, e cando no remate apareceu o tema definitivo e perfeito, quedou pra sempre na memoria do povo. O povo fai un traballo de síntesis, o músico fai un traballo de análise. O traballo do povo e mail-o do músico poden representarse gráficamente por dous ángulos opostos pol-o vértice; o vértice, ese punto que non ten dimensión ningunha, representa o tema popular e velahí onde está a esencia do arte, o sintético, o creado. A música pra moita xente non debe sere máis que un arte de creación pura i-eu penso que teñen razón. E contra todo eu quero sempre música rusa...

Os artistas alemáns pouaron os ollos no arte de todal-as terras e de todol-os tempos, inxertand'os no seu. Derradeiramente, xa esgotadas todal-as influencias das artes salvaxes, foron ó arte azteca buscando novas sorpresas decorativas. Abófe que Alemaña non voltará ó seu ser namentras os libros sigan poñendo diante dos ollos xermanos as tentacions de todol-os artes alleos. Os alemáns teñen libros de más, e velahí.

I-VII-1922.

DO LIBRO “COUSAS”

O S CRUCEIROS

Onde hai un cruceiro houbo sempre un pecado e cada cruceiro é unha oración de pedra que fixo baixar un perdón do Ceo, pol-o arrepentimento de quen-o pagou e pol-o gran sentimento de quen-o fixo.

¿Tendes reparado nos nosos cruceiros aldeáns? Pois reparade.

A Virxe das Angustias, enclavada no reverso de moitas cruces de pedra, non é a Piedá dos escultores; é a Piedá creada polos canteiros.

Os nosos canteiros, deixándose levar pol-o sentimento, non podían maxinar un home no colo da nai.

Para os artistas canteiros Xesucristo sempre é pequeno, sempre é o Neno, porque é o Fillo; e os fillos sempre somos pequenos no colo das nosas nais.

Reparade nos cruceiros e descubriredes moitos tesouros.

O ICHAVIÑO

Cando Bieito quedou orfo de pai e nai chegou das Américas un parente e levouno consigo.

Na víspera d'emprendel-o viaxe colleu o camiño do monte e alá enriba, no curuto de todo, deixou ben agachado un ichaviño. Foi a ideia sentimental d'un neno de doce anos.

Despois, nas Pampas arxentinas, apurráronlle todolos cans, cando ainda non sabía gobernarse na soedade dos campos sen camiños. E moito padeceu para prender a encararse cos homes, rillando as ganas de chorar.

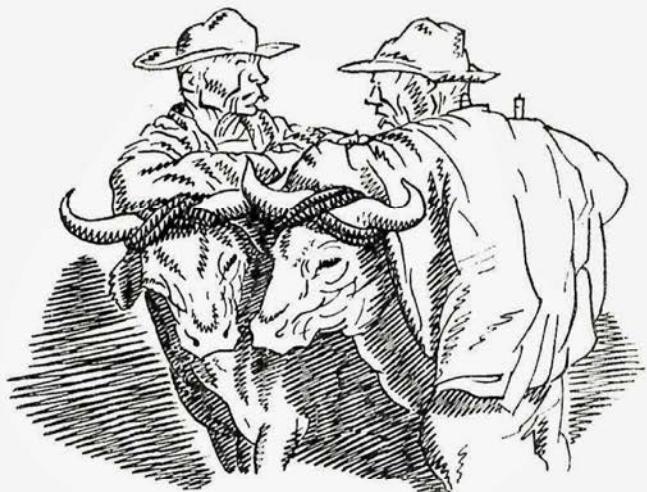
A troco de anacos do espíritu Bieito conquíreu un sentido novo e traillando sen acoogo ganou riquezas d'abondo. Casouse, nascéronlle fillos e prendeuse en terra allea.

Os trafoxos da sua vida non lle deran lecer para lembranzas sentimentais e foi ó cabio de trinta anos de loita cando Bieito alentou forte e pudo virarse car'o pasado. E n'este punto a morriña metéuselle na caixa de peito.

Cacheando nos currunchos da memoria as farrapiñas esquecidas do seu ledo vivir de neno, Bieito sempre remataba pensando no ichaviño que deixara gardado no curuto do monte. E non podendo vivir mais tempo sin visitalos eidos nativos meteu-se nun barco e chegou á Terra.

As verbas esquecidas do noso falar, o musgo, os couselos, os feitos e todalas cousas que ía topando no camiño enchían de ledicia o seu corazón. Cando chegou ó curuto do monte os ollos revíanlle felicidade. No mesmo sitio en que o deixara encontrou o ichaviño, e non hai parolas no mundo que poidan darvos idea da emoción de Bieito n'aquel intre. Dispois marchouse cabio dos fillos.

Agora Bieito ten un ichaviño pendurado na sua leontina de ouro e ten unha mágoa na ucha do peito.

MANTER UN ANIMAL...

Manter un animal para comelo non está ben, ainda que troquémol-a sua carne na nosa propia carne; pero manter con agarimo un animal para leválo despóis á feira, parécesme unha mostra da ruindade humán.

¿Un dia de feira? Diñeiro, xuramentos falsos, meter burro por cabalo,

comidas con pimento, pan reseso, viño cativo, tabernas acuguladas... A leda bullanga das feiras é tamén mintireira como son as carantonías do antroido, pois debaixo da ledicia hai tristura nos que venden e medo nos que mercan. O dia da feira todos van de raposos e ningén leva o corazón no peito, porque todos coidan que a xente de ben perde diñeiro nos tratos.

O chorar dos cabertos, que se layan coma fidalguiños esmirrados, pode feril o peito d'un home endebel; o noxento carpír dos porcos, que berran por calquera cousa, abrouxa os nosos ouvidos e desfai toda compasión. Pola rua van pasando, no remate da feira, os regueiros da door animal; pero nas feiras hai algo máis.

Os homes andan ó seu e non reparan na outra door, na door humán que sinten os animais de Deus. Ao probes vacas adoecidas que chaman polos fillos, os probes cuchos que van ó matadeiro chamando polas nais...

Eu quero que todos seipan este conto:

Unha vez había dous bois que xa eran moi velliños e que traballaran xuntos toda a sua vida. O amo vendeunos para matar e tiveron que arredarse para sempre... E dín que no intre da despedida díolle un ó outro:

—Adeus, meu compañeiro, e deic'a feira de Soutomaor.

(No feira de Soutomaor había mercado de coiros.)

ROMUALDO ERA...

Romualdo era un home "fino". Polas suas manciras xeitosas conquíreun creto de home ben ensenado, aque as suas cortesías co chapeu na man non tiñan certamente o cuño da fidalguía enxebre. A Romualdo, tan mixriqueiro, tan fricoleiro, non lle caía un oficio de traballo, e dispois de chorarse moito logrou meter a cabeza no xuzgado municipal, onde viveu esborrachando papel, deic'o dia do seu casamento. Romualdo ademáis de escribente era un gran catador de viño, calidade que lle deixara o seu pai en herdo.

No beber era como no escribir: moitos grolíños de viño enviados de xeito melindroso, letríña miuda con rabiños enribachados. Tan "fino" no xuzgado coma na taberna. Romualdo esborrachábbase moitas veces, pero

endexamais esgallou as pernas. Canto máis viño levase a bordo máis cortesía facía.

Unha vez Romualdo pasou a noite toda de parranda e no intre de chegar á sua casa topouse c'uns amigos. Era domingo.

—Anda, Romualdo, vente conosco, que imos xantar unha empanada.

—Ben; pero agardai un anaquío que vou decirlo á miña muller.

E Romualdo entrou deseguida na sua casa. Os amigos sentiron un gran estrondo e dispois unhas verbas adocidas. ¡Lacazón! ¡Borrachón! ¡Pelexo! A muller de Romualdo mallaba no home coma quen malla n'un fol vello. ¡Plim, plam! ¡Plim, plam!

Romualdo apareceu amañando a roupa, e con cara de ledicia finxida dixolle ós seus amigos:

—Imonos xa, que non está ningúén na casa.

N'UNHA EIREXA

N'unha Eirexa da montaña eu vin unha cábreira de cristián facendo de peto das ánimas. Tiña unha fenda no frontal e por alí decorrián os cartos dos bós feligreses.

Unha cábreira de cristián, sobada por mans luxadas de cera e de aceite, como lombo de misal antigo, coma pelexo de pandeiro vello. Recollendo diñeiro para ben das almiñas do purgatorio, levaba moitos anos de servizio a probe cábreira humán.

Agora eu vou contarvos unha cousa.

Eu seino, porque o sei, que a cábreira foi d'un home que roubaba con toda legalidade, aproveitándose dunhas leises que o gardaban da xusticia do noso mundo.

O ladrociro, agora, no mundo da verdade, está condenado a recibir enriba da sua alma os cartos que roubou, can a can, cadela a cadela. Ten a alma sentada na "silla turca" do esfenoídes e cada peza de diñeiro que lle botan é un fungueirazo que recibe no lombo.

Arrepia de pensar en tanta dooir. O ladrón xa vai ben castigado; pero ainda debe recibir coarenta e sete mil reís en pezas de cobre.

Eu seino porque...

SEMELLANTE ÔN FRADE...

Semellante ôn fraude de madeira mal pintada; tiña un nariz bermello, de antroido, e unha calva escaída, de difunto reseso, e non sabía un por onda tomalo para moufarse da sua cativeza. Malasisado com'os sinos, que

repican con tolería de festa e logo tanxen a morto. Tan amigo de beber que sendo pequeno foise ó augardente d'un feto, que era tío seu, e deixouno sequiño de todo. Para ganal-a vida chegou a oubear com'on can no tempo das uvas.

Pero certo dia topouse cunha muller nun camiño de romería. A muller ía de promesa, cun farolíño na man. Faloulle, namorouna e casáronse deseguida.

Ela é un ananuxo, que gana diñeiro nos mercados, como regateira de roupa vella. El fixose borracho de solemidades. E os dous xuntos son a risa do povo nos domingos e días de gardar.

Compre decirvos que tiveron un fillo tan forte de corpo e de alma, tan desmellante dos seus pais, que parecía un neno roubado. O neno medrou o fixose home de proveito e largou para fora.

O pai anda decindo:

—Non volve porque como a nai é así...

E a nai anda dicens:

—Non volve porque como o pai é así...

Pero eu sei que non volve porque áinda non é d'abondo rico para matal-as risas dos que se moufan dos seus pais; que con diñeiro pódese chegar a Excelentísimo Señor, segün va ten pasado e áinda pasará.

ESE RAPAZ...

Ese rapaz saído das miñas lembranzas de neno, foi un compaño da escola, gran enemigo de gatos e capitán arriscado de todolos rillotes. Eu non podo esquecer como se ría estoupando a pedradas os ventres inflados dos cans mortos.

Unha vez o noso destemido compaño levounos diante da chouza dunha mendicante e díxonos moi afouto:

—Ides ver qué risa.

Dispous destellou un anaco de tellado e meteu-se dentro da chouza. Aixiña comenzaron a sair, lanzados por unha bufarda, os codelos de pan e as espigas de millo, esmolás que a vella mendicante acarrexara como unha formiga n'aquel outono farturento. Dispous o rillote apareceu no tellado a rir, a rir...

Os porcos e as galiñas tiveron festa e os rapaces da escola ollábamoss cos ollos arreglados, coma quen avisca un sacrilexo. Todolos rapaces ficamos quedos, e cando o rillote reparou que tiñamol-o ánimo engruñado díxonos par'amainalos escrupos de concencia:

—Total a vella non merca nada, que llo dan todo.

Aquel rapaz agora é un señor de sona e de creto, dono de moitos millóns, amo de moita xente e de moitos comercios alá nas Américas.

Queira o Ceo que non retorne.

DO LIBRO “RETRINCOES”

PEITO DE LOBO

Ainda eu era estudiante cando se criou no meu maxín a idea de facer un cabezudo, e como na mocedade todo semella ledo e facedeiro, busquei o tipo mais laido da vila para que todolos veciños escachasen de risa, sen facerme cargo da miña falla de caridade.

Traballei de firme para rematal-a obra, que xa era sonada, pol-o meu creto de mañoso, e xa figuraba en letras de molde no programa das festas.

E chegou o día. Na praza non cabía unha agulla. No adro da eirexa un rapaz toco portaba un feixe de foguetes debaixo do brazo, e o fogueteiro soplaba na mecha, agardando a primeira badalada das doce.

De súpito tanxeron os sinos, estalaron os foguetes e unha “ben afinada banda” rompeu a tocar. A causa non tiña remedio. Saíu o meu cabezudo e no mesmo intre a xente escachou a rir, como facía nas comedias dos titiriteiros.

—¡É peito de Lobo! ¡É peito de Lobo!

I-entón, nun currún da praza xurdiron chíos firentes de mulleres que non daban atafergado un orneo que chegou a míñ comón tremor de terra. Era peito de Lobo que quería esnaquizaros: ó cabezudo e máis a míñ.

Co medo que papei non puden gorental-o carneiro da festa. A causa non era para menos. Feito de Lobo nunca quixo poñerle man ós fillos por medo de romperlle os ósos, e contan que unha vez, querendo botar un barco ó mar, afundelle o costal co lombo. Era moiño home para míñ, que xa me sentía desfrangullado nas súas poutas de ferro.

No remate da comida, e cando miña nai comezaba a dar gracias a Deus por tanto ben como nos dera, velahí aparece diante de míñ a mulle de Peito de Lobo.

—Pois... eu vénolle decir que se garde do meu home! Vostede é o pecado, señor! Eu xa lle preguntei: “Pero tí home, zónde té puxeches para qué che tirase tan ben?” E o probe non fai máis que decir: “As espullas heillas dar eu a él!” Porque mire, señor, o que máis o magou foi que lle imitase as espullas do nariz.

Aquela tarde limpei de espullas o nariz do cabezudo. Peito de Lobo, preso na casa pol-a sua muller e pol-o medo de matar ón home, acouchouse cediño, ollando dende o leito como os foguetes de luces tingüian de prata, ouro, verde e rosa, as paredes encaladas, escotando o son esvaído da música e o estourar dos fogos. E causo de bulir no leito quedouse comón santo.

Pasaron meses e un bó dia atopeíme con Peito de Lobo no peirán da ribeira. En canto puxo os ollos en míñ virouse de costas e chantou a mirada no mar. E xuzgando que xa non quería comerme os angumiños, arrisqueime a falarlle. E dispois dunha leria raposeira quedamos amigos.

No segundo ano peito de Lobo apañou tal carpanta de anís escarchado que bailou co cabezudo na praza, e dáballe bicos e aperturas, e chaméballe “meu irmanciño”.

No terceiro ano saiu o cabezudo con espullas no nariz, causa que fixenor mandado do mesmo Peito de Lobo.

Dende entón o meu amigo considerouse un pouco inmortalizado.

Fuxiron os anos e fuxiron as sardiñas para os xeiteiros. Peito de Lobo envelleceu de tempo e de fame. As festas viñeron a menos, como os quiñóns dos mariñeiros; mais o cabezudo ainda saía, un pouco desfragado polos tratos ruíns que lle daba o sacristán.

Fai dous anos estaba un forasteiro ollando o cabezudo, con ese ollar dos que van ás festas e non se divierten, cando Peito de Lobo achegouse a él, peseniñando, e dándolle co cóbado deitou quedío na súa orella:

—Fixese no cabezudo e repare en míñ. O cabezudo son eu.

Como se nascese destinado a ser unha cabeza grande de cartón, Peito de Lobo ollaba no cabezudo a súa forteza pasada, a súa esvaída popularidade.

O cabezudo non volvía a sair. O sacristán puxo enriba da cabeza de cartón o turbo dos difuntos, e coa humidade do inverno aplacouse e quedou esmagada. Peito de Lobo tampoco volvía a sair. Un “aire de felesía” deixouno tollito, e compre decírvos que lle dou o mal no mesmo intre en que o cabezudo foi vencido pol-o turbo...

O ano derradeiro pasei diante da casa de Peito de Lobo. ¡Qué tristura me dou! Estaba no balcón, sentado, semellante ón monifato de farrapos, encostado no corpo vivo da súa compañeira. De pasada saudeíno con agarimo. Peito de Lobo miroume con ollos de peixe podre, e a súa muller díxome con bágoas nos ollos:

—Alá se foi o cabezudo, señor!

SABELA

Cando eu andaba no estudo era un mozo das romerías, bailador e divertido. Non había festa na vila, nin nos arredores, onde non aparecese danzando comón trompo esgaraballeiro. Ai, aquelas valsas, aquellas mazurcas, aquellas polcas e aquellas habaneras!

Entón o agarradiño ainda era un pecado venial, e bailábamos con tino, para que os velloz non refusasen.

As mozas acorazaban o corpo con xustilos e non consentían o arrimo; pero arrecendían a roupa gardada con mazáns e a carne lavada con xabón de rosas. Os mozos bailábamos por darlle gusto ás pernas, e contentábanos co cheiro...

Había na vila unha rapaza do meu tempo, xeitosa de corpo, feitina de cara, leda de xenio, traballadora de condición, pescantina de oficio, e limpia de conducta; pero picante nos decires...

As suas verbas tiñan o labio salgado dos mariscos. Os decires escentílaban contentamento, e nos seus arredores non podía medrala tristura. A risa facíalle goios de amor nas fazulas; poñíalle pintañas de malicia nos ollos e brilo de nacre nos dentes. Os andares arfados e velaiños, facían no aire ronseles de gracia. Andaba descalza, e os engados da súa carne non tiñan segredos para os ollos de ninguén. Os pés lenes, as pernas brancas, os brazos redondiños. O corpo era un gran corazón prisado. Cantaba comón xilgaro e bailaba comón argadelo.

Era a rapaza más fermosa da vila, e dábale conta do seu poderío. Escarolábase, bulrona, cando os señoritos forasteiros lle facían a rosca e reviase, compasiva, cando os mozos do seu igual criaban o pasmo.

Ela gustaba de contar na ribeira os perigos en que se metía, e as pescas estordegábanse de risa cos ditos da rapaza, que descubría de miúdo, total-as suyas enchoiadas amorosas.

Ela gustaba de alcender fogueiras e logo apagalas, e nos seus feitizos de serca morrián os fumes dos señoritos e as olladas dos mozos mariñeiros. Era dona de sí e vivía sempre celibe de marmuracións.

Nos días de festa parecía outra. A saía longa, a chambra de foles, o pano de oito puntas. Unha lazada verde na trena do pelo. A cara con certo remilgo de señoritinga. Os andares contados, por mor dos zapatos... Deixa bailer tres veces non xurdía na sua face a risa escachada dos días soltos. No retorno da festa entraba na casa cunha cantiga nos beizos e cos zapates na man.

A primeira vez que bailei foi con ela.

Eu adicábame, nos meses de vacacións, á vida de gandaia, e cando me fixen moxo quisen ser tunante; pero non sabía bailar de modo. Eu reloucaba por deprender ben o agarradiño e locirme nas romerías; pero non lle daba xeito ás pernas.

Unha noite atrevíñme:

—¿Qués que botemos esta polca?

—E tí sabes?

—Imos ver.

A rapaza comprometeuse a enseñarme, i-eu pagáballe co-a miña ledicia de estudiante. Empecé dando voltas á dereita... “Agora dous pasíños de lado”. “Agora outra volta”. “Dalle máis aire ó corpo”. “¡Non saímos do sitio!” “¡Ai que burro!” “Así, home, así”. “Agora vai ben”.

Poco a pouco fui deprendendo, e non tardei en bailar valses e mazurcas con certa maestría. Dispois xa me fixen bailador e aproveitaba total-as tocatas; pero afeito á miña compañeira non tiña gusto en bailar con outras. De remate os dous fixemos unha das melloras parellas.

A rapaza e máis eu estábamos unidos pol-o baile. Ella seguía bulrándose dos namorados, i-eu riame, a cachón, dos seus ditos. Queríamonos ben; pero non sentíamos desacougos amorosos. Se chegase a poñer ollos na súa fermeza bulrarias de míñ coma dos demáis.

Con todo a miña nai reprendíame: —Tí non és para comparar coa Sabela. ¿Por qué non bailas con todas? ¡Sempre co-a mesma, sempre co-a mesma! Pois nen tí lle fais favor a ela nem ella cho fai a tí.

—Baila moi ben, ¿sabe, miña nai?

—Bailará, pero ela é unha pesca e tí un estudiante. O baile é cosa do demo e Sabela é unha boa rapaza. Prohe de tí como non-a respetes.

Miña nai, como total-as más, coídaba que o seu fillo era un Tenorio; pero a honradez de Sabela gardábase detrás de catro muros de canteira.

Marcheime da vila cangado cun tíduo universitario, e as preocupacións do meu vivir arredáromne das troulas. Perdiñ a mocedade, fixeme home; o baile chegou a parecerme cousa de parvos, e fai moitos anos que nin tan siquera vexo bailar.

Do tempo de estudiante non gardei un recuncho para as lembranzas de romería, e Sabela esvácuense da memoria.

Cando se proclamou a República lanceíme á política e saí Diputado das Constituíntes. A miña vila quixo agasallarme e alá fun eu.

Desembarquei baixo o estrondo das bombas e ante o entusiasmo dos velloz amigos, que acugulaban o peirán e a ribeira. O azouganamento non me deixaba camiñar, e si sodes sentimentas comprenderedes a miña emoción, porque a vila natal non é como total-as vilas.

Cheguei á casa de meus pais, e na veira da porta ví a unha muller... Era gorda de ventre, de pernas e de brazos; a cara inflada e bermella; a boca sen dentes; a postura de regateira.

Miroume, fite a fite, cos ollos mergullados en bágoas, e ó pasar acarón d'ela sioume con voz estremecida estas verbas:

—¡Meu bailador!

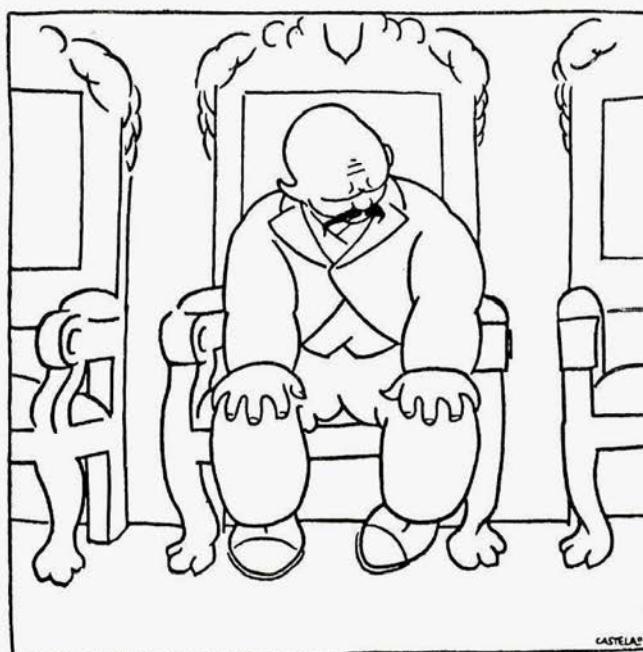
DO ALBUM “CINCOENTA HOMES POR DEZ REAS”

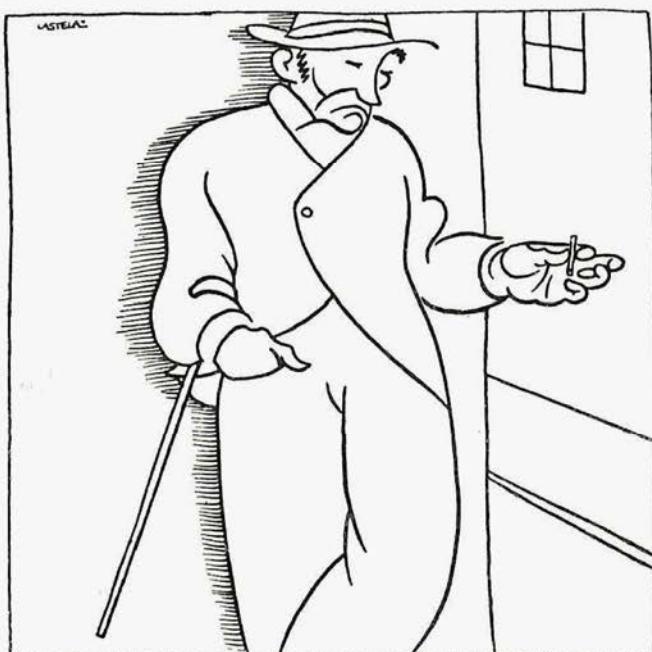
O home que se afixo a que lle chamen ladrón.

O home que chegou a Ilustrísmo Señor polo riguroso turno de antiguedade.

O home que deixou a tenda por ir ó Auntamento.

O home que se bota de valente dende que lle pegaron unha puñalada.

CAPIDUOS DO LIBRO “OS DOUS DE SEMPRE”

CAPÍDUO III

PEDRIÑO, O MANXADOR, VÁLESE DO ESCREQUENADO RAÑOLAS PARA ENCHERSE

Pedriño, o fillo más vello de Farruco, veu vivir co-a tia Ádega.. El era manso, doce, alabeciro; pero tamén lacazán, pousafoles, e, máis que nada, comellón e lambeteiro.

Endexemáis podía ver comer sen pedir parte, e moitas veces daba noxo de velo tan debecido sempre, tan famento, inda que tivese o fol estoupando de comida.

Cando algúñ compañoiro comía unha mazán, Pedriño achegábase a él, paseniñamente, e decíalle con verdadeira homildade:

—¡Non tires o carozo, eh!

Dispóis Pedriño enfiaba os ollos de boi de Belén na gorxa do compañoiro, co degoiro d'un mendicante que olla unha comida de casamento, e decíalle moi untoso:

—¡Ben me podías deixar parte!

Sabía o gran brociero que a comida non presta se un famento nos está contando as enviadas, e de cada bocado que recibía a mazán Pedriño alarmábase:

—¡Qué chantada lle meteches! Se lle dás outra nin chisco queda d'ela!

Pedriño non deixaba de ollo ó rapaz da mazán deica sacarlla da boca pola persuasión.

O mellor que se podía inventar para comer con acougo unha mazán,

estando diante Pedriño, era darlle outra a él, guindádolla de lonxe. É compria manxar ben ás carreiras, porque senón ainda viña o larchán en demanda do carozo.

O seu amigo máis achegado era Rañolas: un rapaz eivadiño das pernas, que andaba enrequeñas, por ter os remos engoumados. As pernas do Rañolas estaban tan encartadas que para andar de presa tiña que axudarse das mans, camiñando a catro pés.

A tía Ádega sempre lle berraba ó sobriño:

—Eu non sei qué gato andades a esfoliar, ti e mail-o xunceras de Rañolas. ¿Non haberá na vila un rapaz do teu igual? ¡Que o Noso-Señor me perdoe! pero dame noxo verche sempre con ese eivado!

Pedriño calaba, baixando as orellas; mais axiña volvía pol-o seu amigo Rañolas, tratando de meterlllo polos ollos á vella, con verbas acuguladas de sentimento.

Con todo, a tía Ádega non gostaba do Rañolas, ainda que lle tivese mágoa, pois o malpocado rapaz proviña d'unha caste ruín. A súa nai, enlordinada de pés a cabeza, non tiña un penisco por onde o demo poídease collela. Era ladra, borracha e candomba. O seu pai... nin a mesma nai podería decir quén fora. Agás da súa cepa e da súa facha, Rañolas era moi agudo, moi entendido e moi bó, según decía Pedriño, e a tía Ádega remataba calando e consentindo n'aquela amistade.

Na bocanoite dos días de vrán, Pedriño e mís Rañolas sentábanse a falar na porta da tía Ádega.

—Pois eu —decía o comellón— se fose moi rico, moi rico, comería tres tartas diárias.

—Pois eu —decía e civado— se fose moi rico, moi rico, andaría sempre d'acabalo d'un cabalo branco.

Os dous amigos, sentados a plan, comían as peras e mazás que Rañolas sacaba da chambra, d'arentes do coiro. Pedriño pagáballle con leicóns de silabario.

—Mañán podes ir ós pexegos do Segredario.

—Ti moiito falas; pero ten un can que!... Eu iría ás mazás do cura; pero ós pexegos do Segredario...!

—Pois se non trás pexegos xa non ando máis contigo.

E o probe Rañolas aparecía ó seguinte serán co-a chambra inflada de pexegos.

CAPÍDUO XXX

RAÑOLAS É UN XIGANTE PARA O MANXADOR ABRAIADO

Pedro e Rañolas falan no curruncho d'unha baiuca, dispois de comer ben.

—Eu pascinas gordas por eses mundos; pero agora vou ser un home dereito coma ti, porque trouxen cartos, e co diñeiro remédiase todo.

—¿E qué vas facer, meu santo?

—Primeiramente buscar ón ciruxano que me corte as pernas.

—Pero... ¿ti tolleas ou qué?

—¡Qué vou tollear! ¡Xa verás ti dispois quén son eu!

—E logo, ¿qué matinas?

—Pois, en canto me corten estes membros, poño outros de resorte. Por certo que xa os trouxen de París.

E Rañolas conta unha hestoria. Alá en París había un capitán que perdera as pernas na guerra i-entón o Goberno regaloulle outras tan axeitadas que o mutilado camiñaba con elas como se fosen as súas mesmamente. Ese capitán morreu e vaise Rañolas i-engaiola á viuda, e mércalle por catro cadelas os enxeñosos membros do defunto.

—¿Entendes agora? Eu quero andar de pé, coma os demás homes, porque son tan home coma calquer. Ti xa vés o que me está pasando: se viñese mal traxeado tomariámme por mendicante, pero como veño ben vestido fago ir á xente. ¡Canallas!

—¿E a tí qué máis che dá? Eu tendo cartos moquéaste do mundo.

—Mira para min: ainda estou torrado pol-a raxeira e atanido polas xiadas, de andar a pedir. Non; mendicante, non, ¿sabes? Primeiro morte que parece mendicante; pero un home escrequenado non é home.

—Pero en canto che poñan esas pernas...

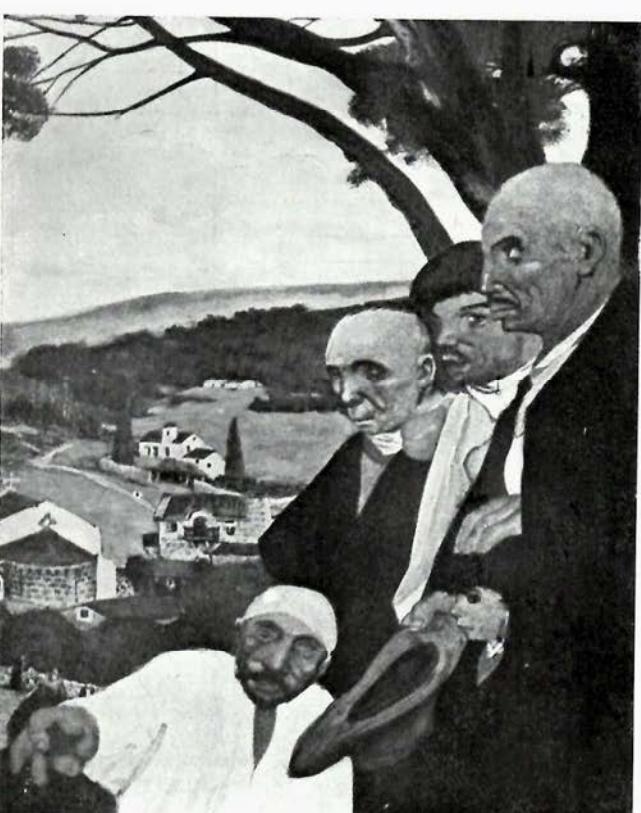
—Ouh, entón abro unha reloxería e a vivir traballando. Porque eu dependím o oficio de reloxero.

Cando Rañolas esgotou todal-as ilusión, píxose a despertar recordos, i-endelei os dous de sempre anovan a vida de rapaces e caen embraxillados na señardá.

—Imos merendar agora. ¿Qué che parece, Pedro?

—Home, por min...

E antramentras preparan na cocinha unha caldeirada. Pedro resíntese das súas mágoas, e con voz meluosa cónntalle a Rañolas cantas está pasando baixo o poder da sogra.

Óleo "Os Cegos", de Castelao.

CAPÍDUO XXII

TODO PARÍS É DE RAÑOLAS

Rañolas fai rendelos cartos para ter tempo de cachechar París, apañándose no aire; ó tusmo d'unha maneira de vivir sen amo. Si ten moioto frío métense no Metro para quencer; si ten moita fame bótalle cousas ó calleiro, para enganxo; si ten moioto sono sóntase no curruncho d'una eirexa, para botar unha soneca. Todo París é de Rañolas.

Dend'os primeiros días atopou cama de balde no mercado Central. Rañolas anda por alí, a facel-a zaina, para colarse por unha rendixa, como o piollo na costura. A primeira vez o cheiro das cebolas podres fixole dar un esbirro, j-entón buleu á súa veira un sapo asañado, e fungoulle: *Tais toi!*

Alzou a néboa que pingaba no lombo dos grandes pazos —monstros de ferruxo—. Pasaron os días horralentos, medraron as horas, e os probes que ainda viven morneas ó sol nos peirás da *Cité*. Rañolas ollou agomalos albres no xardín de *Notre-Dame*, saudoso da primaveira dos campos. Divírtense cos pardales, botándolles frangulliñas de pan, á pillota. Recórdase de cando andaba ós niños, e ten unha lembranza para os paxaros bonitos que saben cantar e que prefieren a morte a seren mendicantes de cibidade. Repara na lexicia d'aquellos cativos paxaros, que xa non saberían vivir en provincias, e xúrdelle nos adentros unha sospeta.

Ai, non; eu non quero ser un pardal de París!

Rañolas estaba enfraquecido de tanto xaxún e xa lle regañaban os cíavados. Compría ácical-a vida ventureira, para non afundirse na lama de París; en-aquel punto soerguese do banco, decidido a poñer mans ó traballo. Vai andando car'a ponte de San Lois, a debullar anceios esprazados, e ó diante do restaurant *L'Ami olla* que un probe apaña "colillas" debaixo das mesa, e o ardido Rañolas sinte arrengüizos de medo... Non; primeiro ladrón que mendicante de cibidade!

No restaurant hai un letreiro que di: "Quoique l'on dise, quoique l'on fasse on est mieux ici qu'en face", e Rañolas sinte deseños de comer quente. Mira o reló, apalpa o bulto dos cartos i-entra. Séntase no curruncho máis ovesío, e dispois de comer ben ouéndase a cavilar. Un vellín de guedellas brancas oferécelle un ramo de *muguet* e o escrequenado engorda de ilusións...

Rañolas metese, carranchudo, pol-o *Quartier Latin* e ve pasar un reximento levado por tambores e trompetas, enxurrada a balbordo que se perde axiña, deixando estremecidas as almas enxeles. Rañolas tamén soupo fremer; pero deseguida cavilou que un home avanzado non é un monifate para marcal-o paso, e avergoñouse da súa emoción.

—Boh; tamén me gustaba o himno de Lourdes e dispois!... —dixo moi enfonchado.

Pola ponte *Saint Michel* entran os vendedores de periódicos, a correr e berrar. Rañolas lémbrese do seu oficio, e seguro do porvir merca unha chaqueta nova e busca pousada.

—Vaites, vaites, Pedro. E ti porqué non-a escagallas d'un couce? Ti, que con ese corpo podías sel-o galo do mundo.

No remate da merenda, Pedro está com'on odre, achiúdo de contentamento. Rañolas rexe ledicia.

—Agora ti non digas a ninguén o que fun eu, nin á túa muller. ¿Entendiches? Eu son un reloxeiro que chega de França, e nada máis.

Dispous matinaron qué ciruxano podería cortarlle as pernas a Rañolas. Alí había ún algo tolo, pero moi sabidz, de quén se contaban miraculos e trasaburradas. Uns decían que lle lavou os pulmóns ón tísico e que llos deixou novos do trinque; outros contan que compuxo unha perna rompida, e que ó sacarlle a bisma apareceu o pé revirado co carcañal para diante.

—Ese médico ten moita sona; pero a miña sogra dí que é un escomunado, que ten tratos co demo.

—Entón non falemos máis. Ese vai sel-o meu ciruxano.

CAPÍDUO XXXVI

PEDRO TAMPOUCO SIRVE PARA COMERCIANTE

Pedro entrou a traballar no comercio de Manoel, un comercio que fornecia todal-as "estancias" en vinte légoas á redonda. Alí os coitelos aguzados fendían nubes, e para rexer semellante negocio compría conquerir soña de valente; era mester encararse moitas veces co-a morte, e poñerlle cara de risa.

—Maxinades a Pedro detrás d'un mostrador protexido con reixas de ferro e co revólver no peto? Non; él sería quién de comer un carneiro diario, de rillar galletas a eito de chucharlle a cana dos osos a Manoel; pero non era home para aqueles trafegos. Levaba moitos meses a despachar e ainda non atinaba co-as cousas nin sabía o custo d'elas.

—*iPucha qu'es lerdo el gringo!* —decían os sierviros.

—*¡Calamidá!* —berráballe Manoel.

E Pedro azougábase máis.

Unha mañán entra no comercio un "gaúcho" chatún, e dispous de engulir dous vasos de xinebra pide a guitarra e pone a destecer "estilos", como si quixese amainar uns amores contristados. Entra dispous outro "gaúcho"

arrastrandoo as esporas e chinchando adovias de prata; pide xinebra e con aire túzaro lánzalle pullas ó guitarrista. O guitarrista contesta con "milongas" improvisadas. Os "gaúchos" foron acedándose co-a retesía, e decamíño surdiron aldraxes a bao. E cando ian botar máis dos coitelos choutou a voz rexia de Manoel:

—*Váyanse peliar ajuera, sinó los cago a balasos ¡Aurita nomás!*

Pedro siente arruños noombo.

Os "gaúchos" obedeceron, e após d'unha loita dina de ser cantada, entra o guitarrista no comercio, limpando o coitelo nas botas, antramentres que o outro fuxe no seu cabalo, cos aires apagados e co-a face cuberta de sangue.

O vencedor pide máis xinebra e pone a debullar "malambos" na guitarra. N'esto entra un estranxeiro de pinta suspeitosa: máns duras, pei'o rexo, nariz bermello, orellas con frieras chagadas, revólver no cinto de coiro.

Decorron as horas. O "gaúcho" e o estranxeiro están hébedos e traban amistade; pero ambos a dous acarriñanse demais...

—*¡Hermano!* —dille o "gaúcho", esfregándolle teimoso as orellas, que xa pingan.

—*¡Compadrito!* —dille o estranxeiro zorrágandolle lombeiradas resoantes.

E d'unha n'outra fóruse quentando, para rematar de mala maneira. O estranxeiro, co-pacencia moida, guinda co "gaúcho" no chán e saca o revólver. O "gaúcho" desenvaina o coitelo e quer erguerse; pero soan dous tiros e cai desgondizado.

Manoel xa está fora do mostrador e ten o criminal de borceos, debaixo dos xionllos loitando con él para apollarlle as máns. Os orneos do estranxeiro lañan a terra e os xuramentos de Manoel derruban o ceo. Pedro agachárase detrás d'un fol de zucre, a rezar pol-a alma e cando axeva o que está pasando olla que o seu curmán amarra n'un feixe macabro, o criminal contrá víctima.

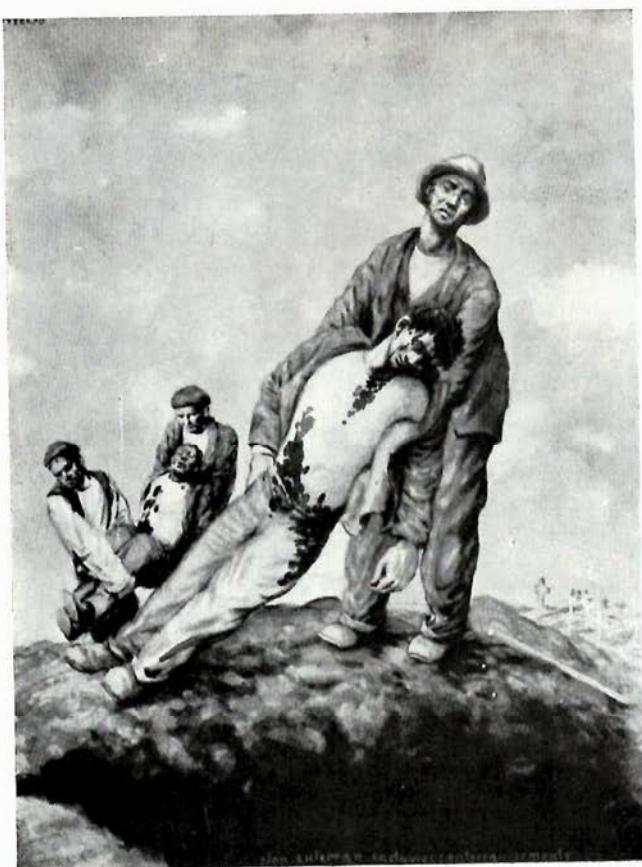
As verbas é vento para contarvos as angurias e os arrepios que pasou n'aquela noite o probe manxador; porque Manoel tivo que sair d'acabalo, en procura da xusticia, i-él ficou, na compañía d'un rapaz, a vixial-o feixe medoñento. A luz da candea e os currunchos escuros, a rosna caraxuda do criminal e a pouza de sangue, o escintileo do seu revólver, o silenzo de fora... Pedro tremía de medo, a piqüe de tolerar.

Manoel chegou a sol quente, co xuez e os "milicos". Soterraron ó morto n'unha lomba, onde xa estaban soterrados outros tres. Levaron ó estranxeiro e os dous curmáns miráronse fite a fite.

—*¡Eu non sirvo, Manoeliño!* —dixo Pedro.

E rompeu a chorar.

SEIS ESTAMPAS DE "GALIZA MARTIR", "ATILA EN GALIZA" E "MILICIANOS"

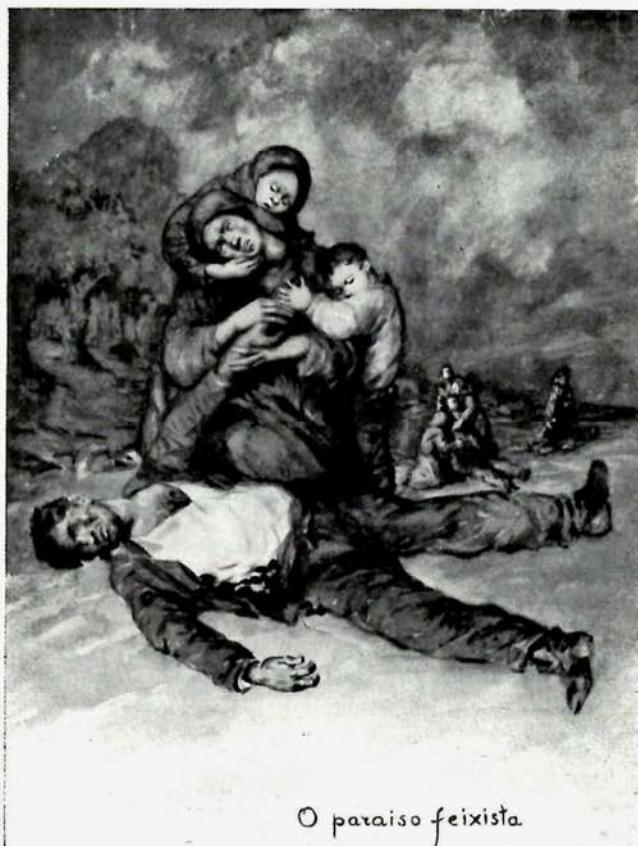

Non enterran cadávres; enterran semente.

—Pra que ergan o puño...

—Pra que ergan o puño!

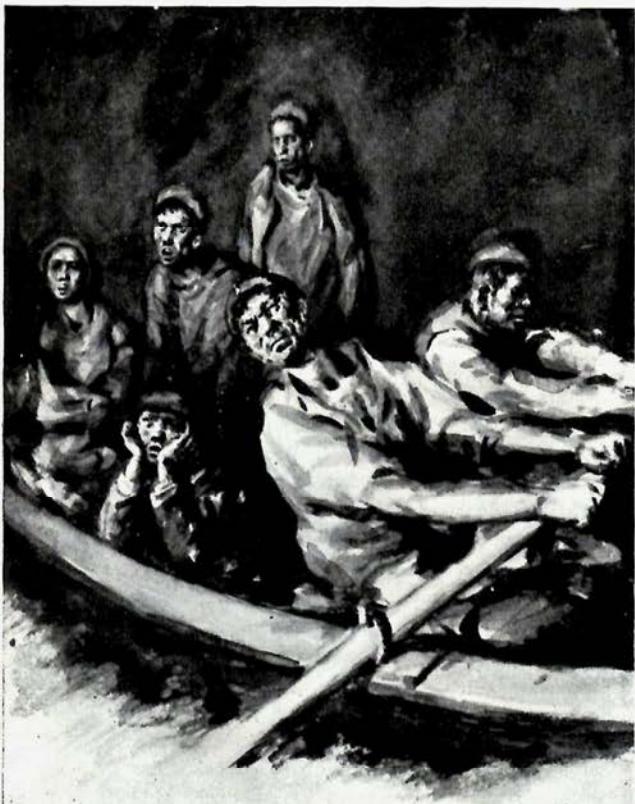

O paraíso feixista.

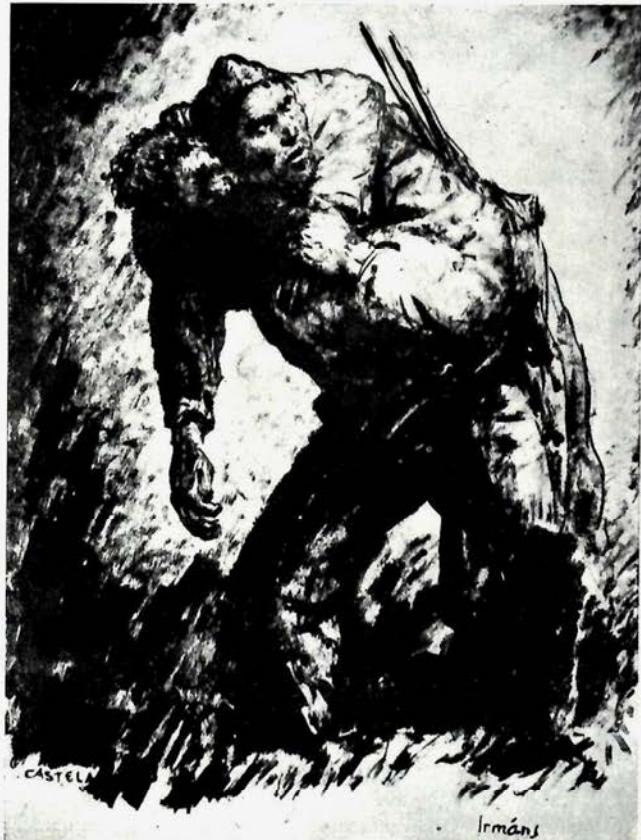
O paraíso feixista.

Os mártires serán santos.

Evasión

Irmãos.

Projetos de decorados feitos por Castelao para sua obra teatral de máscaras "Os vellos non deben de namorarse".

DE “OS VELLOS NON DEBEN DE NAMORARSE”

(TEATRO DE CARETAS)

I

O BOTICARIO

PASATEMPO MAXINADO POR CASTELAO PARA REGALÍA
DO POBO

Nota. — Este lance apenas foi alviscado en Pontevedra. Somentes entrevín a escea do coro dos boticarios, cando xa tramara o lance segundo. Comenceino a traballar en Barcelona. Escrebin a escea do pranto no vapor “Koperatzia” cando ia camiño de Lenigrado, navegando pol-o Báltico; pero saíume mal e non me sirveu. Por fin dinnle remate nuns días de folganza e de tristura, en Nova York, no Nadal de 1939.

PERSONAXES

O boticario: Vello paxxoleiro que ten a desgracia de chamarse Saturio.
Lela: Moza requentada na sua propia malicia.

O carabineiro: Catador de ranchos e de pelexos, disposto a unha nova vida.
As irmáns de Don Saturio: Catro ánimas do purgatorio, embrulladas en roupa negra.

A morte: O máis tiran de todos, disfrazado de mendicante.

Mulleres: Quince bocas con alférron.
Todolos persoaxes levan careta.

ESCEA I

O boticario e Lela

A escea desenrolase na botica. Cando se ergue o pano aparece Lela debruzada no mostrador, apreixando unha botelliña na man, e o boticario tamén, debruzado, a falar os dous como nunha enchoiada amorosa.

Lela. — Eu non sei que me dá este home...; pero xa fai unha chea de tempo que debía estar na casa.

O boticario. — Pois calisquera dia doulle un feitizo de namorar e vóvoa toliña. Como me chamo Saturio que o fago.

Lela. — ¡Eso sería unha traiduria!

O boticario. — Así Deus me salve como lle reviro o sentido cun bebedizo!

Lela. — Con non tomar xaropes deste botica!...

O boticario. — Tamén lle podo dar polvos seguidores, ou píldoras de malicia, que son mais ardentes...

Lela. — Vaites, vaites, con don Saturio, que quer chegar polo atallo... I-entón vostede xa non atopa maneira de me namorar polos boas?

O boticario. — Os peixes e as mulleres cóllense con artes... e como es xa vou indo algo vello...

Lela. — Pois din que a galiña vella e a que fai mellor esledo.

O boticario. — Ai, que raio de Lela, que gracia tén! Pois... queréndome polas boas xa non lle fago a traiduria.

Lela. — Tanto como querer... ainda non-o dixen eu; pero ¡quén sabe! Desprecei moitos mozos, ¿sabe? porque os amorios gastan o corazón e cansan os ollos. A míngustariame un home...

O boticario. — ¿Un home feito e derecho e coa cabeza benasizada?

Lela. — Para casar non me levaría ningún tulitantes.

O boticario. — Entón eu son o tal!

Lela. — Non digo tanto; pero hainos piores. Vostede... vostede..., é un home de moito mérito... con moita calva. Eso é a verdade.

O boticario. — Non faga caso. Todo esto (pasando a man pola cachila) élle testa.

Lela. — Ai, pos tén razón, ho. Non reparaba ben...

O boticario. — Mire, Lela: cando tiña moito pelo non lle tiña tanha cabeza.

Lela. — Pois entón compre que o meditemos, porque para casar, ¿eh?... pa-ra ca-sar, gustariame un home de cabeza.

O boticario. — De cabeza e de corazón. I-eu teño un corazón que non me cabe no peito.

Lela (Como falando para si). — Este condanado de Don Saturio estame engaiolado e se non me defendeo...

O boticario. — Se non se defende, ¿qué? Se non se defende metoa nesta casa para mandar en míngustariame un home de cabeça.

Lela. — ¡Ai, sí! ¿E as súas irmáns? ¡Quén-as oubiría!

O boticario. — Miñas irmáns son catro santiñas vellas.

Lela. — Si, si; ¡pero son catro!

O boticario. — Serían coma catro nais.

Lela (Poñéndose en altitude de irse). — ¡Ou coma catro sogras!

O boticario. — Agarde un bocadiño, a ver se nos entendemos hoxe.

Lela. — Non podo, que xa é a hora de darlle a cullerada a meu pai. Vuome, vuome.

O boticario.—¡Agarda un bocadiño!...

Lela.—Non podo, Saturio. Xa ve que lle retirei o Don, e eso algo proba. Falaremos outro dia ¿sí?

O boticario.—¿Cando?

Lela.—Cando veña por más xarope para meu pai.

O boticario.—¡Ai, qué tarde!

Lela.—Canto más tarde más ilusión. Abur, Saturio.

O boticario.—Abur entón, Lela.

Lela vaise e fica o boticario esfregándose as mans de contemento.

ESCEA II

O boticario e dispois varios *boticarios*.

O boticario.—(Esfregándose as mans.) Esta rapaza non é unha tola, non. E a míñ paréceme que lle acomodo... Ela quer casar con un home maduro e deitarse en sabáns de bó fío (cavilando). ¡Ten talento! (Perguntándose a sí mesmo). E tí, Saturio: ¿casaríaste con Leliña?... (Respondéndose a sí mesmo.) Casar, casar... casaríame si miñas irmáns desen consentimento. (Cavilando.) ¡Ten un celme no falar! ¡E qué corpo! ¡Qué corpo!

O boticario colle unha guitarra e ponse a templala e a facer “posturas”, sentado nunha cadeira.

O boticario.—Xa perdin os dedos; pero aquelas cousas que tocábamos en Sant-Iago non-as esquezo, non. (Sigue facendo posturas.) Lembrome dunha vez... Eu coa guitarra e os compañeiros da pousada a cantar! ¡Qué serenata lle demos á filla do Decano!

O boticario, acompañándose coa guitarra, asubía unha vella cantiga de estudantes. Nestre intre, van xurdindo detrás do mostrador, un a un, varios persoaxes. Cada persoaxe leva unha careta idéntica á do boticario, e convirá que sexan igoales en todo, de tal xeito que o público non-os diferencie. Trátase de figurar unha escea revivida pol-o vello estudiante, que non tendo más que unha vos deixa de asubiar a cantiga para que se erga dentro de sí mesmo a evocación da serenata, que él percibe cásque realmente. O boticario ergue a cabeza para ensimismarse, sen deixar de tocar a guitarra, antramentres o coro que forman os persoaxes misteriosos, rompe a cantar, a varias voces, a vella cantiga. No remate o boticario volve ao asubío e os persoaxes desaparecen, un a un, agachándose detrás do mostrador.

Don Saturio sae pol-a esquerda coa guitarra darrastro.

ESCEA III

Na botica non hai ninguén. Entra un probe con cara de morto. Trai unha careta na man e cobre con ela a súa caveira, trocándose en mendicante a ollos vistos.

A morte (Chamando).—¡Ei, da botica!

O boticario (Que xurde pol-a esquerda).—¡Que Deus o ampare, meu santo!

A morte.—¿E logo non poderá darmelha meiciña pagándolla ben?

O boticario.—Pol-o seu precio vénolle a botica enteira.

A morte.—Ai, se me poidese vender a sabencia! Dáballe canto quixera.

O boticario.—¡Moi rico é o meu home!

A morte.—Non son tan probe como parezo.

O boticario.—Pois digame o que quer.

A morte.—Eu veño de moi lonxe para mercar unha meiciña... unha meiciña que me sande.

O boticario.—¿E trai receta?

A morte.—A meiciña que me pode sandar a min non se fai con receta de médicos.

O boticario.—¿E logo?

A morte.—As miñas doores danse mellor ó libro dos boticarios vellos.

O boticario.—Eu ainda non son tan vello...

A morte.—Vostede ten anos dabondo para saber más que os boticarios novos.

O boticario.—Home... algo sei, algo sei. E se vostede me dí onde lle doi...

A morte.—Eu teño unha doença eiquí (pon a man no peito). ¡Levo chumbo derretido no corazón!

O boticario.—¡Qué me dí!...

A morte.—Non se bulre de míñ pol-o que lle vou a contar. Eu namoreime dunha rapaza más bonita que os ouros do Perú. Ela ten ollos e... ¡como vai cangar cun vello!

O boticario.—¿Quén sabe! ¿Non me dixo vostede que tén diñeiro?

A morte.—Con diñeiro non se merca o que eu apetezo. Hai galáns novos no mundo e a nós, os vellos, xa non temos engados para namorar.

O boticario.—Tamén hai vellos que...

A morte.—¡Non! Non, señor, non. Todolos vellos cheiramos a morto. Todos damos noxo.

O boticario.—Pois eu sei de algunha rapaza que se deixa rular por un vello.

A morte.—Carne de feira, señor. ¡Carne de feira! Tamén eu topei con lebres corridas e vellos confiados; (coa man no peito) pero este corazón pide fianza.

Figuríns e máscaras por Castelao pra sua obra.

Figurins e foto dos actores Luis Lugo, Fernando Iglesias ("Tacholas") i Enrique A. González, intérpretes dos tres vellos (cas caretas) da obra de Castelao.

O boticario.—Entón... vostede... ¿quér unha meiciña para trocarse en mozo, ou qué?

A morte.—Non pido tanto; pero se vostede quixera compor un feitizo de namorar eu pagariallo.

O boticario.—Eso dos feitizos sonlle andrómenas, meu santo. Sonlle contos vellos.

A morte.—Non disimule, señor. Os boticarios vellos saben de feitizos para revirar o siso das rapazas. ¿Ou é qué vostede xa non sabe ler nos libros antigos?

O boticario.—¡Ai, se o que vostede pensa fose certo!... Pero non, meu compañoiro: os boticarios non facemos miracres.

A morte.—Vostede, ¿qué dí? ¿E logo non é certo que os boticarios compoñen feitizos? I-entón; ¿non hai remedio para mí? ¿Nin vostede, que é boticario vello, pode sandarme?

O boticario.—As meiciñas curan as doores do corpo; ¡pero as da i-alma!...

A morte.—¡As da i-alma, as da i-alma tamén se curan con boticas! (Desesperado.) Nas boticas pode atoparse a derradeira meiciña! (pausa). Cando un coitado coma mí ten a desgracia de se namorar e vive atormentado pode acougar ainda cunha boa meiciña! ¡pode! (pausa). Un vello que se namora áinda pode atopar acougo! (pausa). Ande, señor; teña mágos de mí e déame unha meiciña para sandar. Eso é: para morrer sen doores. Compónname un solimán para dormir e non acordar máis. Ande, señor: compónname un xarope de mel, tan doce que poida morrer mainamente.

O boticario.—Eso non se pode facer.

A morte.—¿E por qué, señor?

O boticario.—Eso sería un pecado e un delito.

A morte.—Ninguén o saberá, señor. E o pecado sería meu: porque secomasi xa son a morte e non lle pido mais que un bó viaxe.

'O boticario.—As boticas son para sandar e non para matar. ¿Entendeu?

A morte.—O que eu quero é sandar, señor.

O boticario.—Non podo, meu vello, non podo. Eu non vendo a miña concencia.

A morte.—¡A concuencia! Xa se ve que vostede áinda non aborrece a vida. Xa se ve que vostede non probou a door de verse desprezado por vello.

O boticario.—Xa lle dixen que non.

A morte.—Ben está, sí, señor. Voume. (Pausa.) Pero non se esqueza de que os vellos que se namoran das mozas buscan a morte. Non-o esqueza, señor boticario. E lémbrese d'este vello se algúin dia non poidese vivir... ¡Vaia unha concuencia que teñen os boticarios!

O boticario.—Non podemos ter outra.

A morte.—Podían, podían, pero...

O boticario.—Non podemos.

A morte.—Ben está, sí señor. Xa me vou. E se algúin dia padecera do meu mal non faga con vostede mesmo o que fixo connigo, (índose). Non-o faga. (Falando consigo mesmo ao marcharse.) Non sei porqué o morrer sen doores será un pecado. Non-o sei, non-o sei... (Vaise.).

Figurins e máscaras por Castelao pra sua obra.

ESTAMPAS DE NEGROS, POR CASTELAO

TRES CAPIDUOS DE “SEMPRE EN GALIZA”

XXV

(DO LIBRO PRIMEIRO)

GALIZA, como grupo étnico, ten dereito a diñificar a língua capaz de ser vehículo de cultura universal, porque lle sirve para comunicarse cos povos da fala portuguesa, porque non ten outra mellor para expresar os seus sentimientos e porque perdéndo-la xa non lle quedaría ningunha razón de existir. Se Galiza non reclamase a oficialidade do seu idioma e o derecho a usarlo como língua vehicular do ensenzo ¿podería presumir de capacidade política para rexir a súa vida? Porque a concencia da propia persoalidade e os ancejos de salvar a imponente riqueza do seu espírito son a garantía moral que Galiza ofrece para merecer a liberdade.

O centralismo monárquico podería persistir na teima de corromper e asimilar a alma dos povos da periferia, valéndose de escolas disociadoras do ambiente e disociadoras da vontade colectiva; pero esta nosa República, que retraza tanto pode a liberdade política dos idiomas rexionais, non ten dereito a retrasar a solución do problema pedagóxico planteado nos povos bilingües de España, porque é un problema que afecta ao mesmo castelán.

Hoxe os máis destacados educadores de Europa proponen que o ensenzo se dé sempre na língua materna dos nenos, deixa o desenvolvemento completo da súa persoalidade, porque así quedarán en condicións de adeprenderen a segunda língua, como asignatura. Este axioma pedagóxico fundábase na comprobación de que a suma de coñecementos adequeridos por un neno instruído na sua língua materna, é dobré da adequirida nunha língua allea. A explicación está dada por moitos pedagogos: Cando non se utiliza nas escolas a língua materna dos nenos, prodúcese unha atrofia na facultade do linguaaxe, i esta perturbación déixase sentir fatalmente no aprendizaxe da segunda língua. Estas conclusiones parez que non chegaron ao coñecimento dos nosos estadistas. Eles-tan afieitos a buscaren precedentes fora de España-non queren, polo visto, enterárense da lexislación dos países afeitados polo problema das linguaas: Suiza, Bélgica, Luxemburgo,

Irlanda, Inglaterra, Unión Soviética, Checoslovaquia, Lituania, Estonia, Yugoslavia, Rumanía, etc.

A inhibición da República no problema escolar de Galiza non se xustifica pol-o parentesco do galego e o castelán ou por esa falsa creencia de que todolos nenos galegos entenden a língua de Castela. Así, o decreto que se lle concedeu a Cataluña (*Gaceta* de 30 de abril de 1931) carece de espontaneidade, e non podemos estimalo como prescripción pedagóxica. ¿Ou é que o problema de Cataluña non se repetía esáitamente en Galiza? Certo que o caso lingoístico de Galiza non é o de Alsacia, o de Flandes, ou de Gales e demais países de linguaas desemellantes da língua do Estado. O noso caso e pior, xustamente pol-a semellanza dos dous idiomas: o galego e o castelán. Na Galiza é imposible corromper a nosa fala sen corromper, ao mesmo tempo, a língua imposta, e un galego chegará a falar correetamente o idioma do Estado cando éste se lle poída ensinar valéndose do galego.

O neno galego que vai á escola fala unha língua diferente, pero semellante á do mestre: unha língua que non é a dos libros nin a das cartas que se reciben na súa casa. O neno esforzase en falar na língua do mestre, que considera superior á que falan os seus pais. O neno deprende a decir moitas cousas sen saber ben o que dí e sen comprender ben o significado das verbas que pronuncia. A interferencia das duas línguaas rebaixa o desenvolvemento espiritual do neno, porque non sabe falar na língua do mestre e ten vergonza de falar na língua que mamon. O neno non é dono de ningunha língua, porque o idioma imposto non logrou matar o seu idioma natural; pero logrou degradalo. O neno perde a expresión espontánea do pensamento e sofre un complexo de inferioridade que non-o abandonará mentres viva. O neno que sofre os efectos do bilinguismo, e non pasa polos grados superiores do ensenzo, perde aquela orixinalidade verbal que conservan os analfabetos intelixentes. Resulta inferior a un analfabeto.

O neno coida que non se pode escribir a língua que falta e que somente se escribe o castelán. O neno perde na escritura os poucos recursos de expresión que ainda conserva para falar. O neno deprende a escribir catro frases en castelán e con elas ten que amañarse. O neno galego, ainda despois de chegar á idade adulta, endexamás deixa n-unha carta o cuño do seu carácter e da súa persoalidade. O resultado final é que a língua imposta “non fecunda o campo das ideias” e que os galegos aldeáns van perdendo, pouco a pouco, os coñecementos escolares. E dispois de saberen ler e escribir trócanse moitas veces, en analfabetos.

Eu sei todo esto porque o experimentei e porque foi comprobado n-outros países semellantes ao noso. Eu tamén son fillo do povo e fun á escola sen entender ben a língua do mestre, e tamén víñ como tres compañeiros de fala castelán eran os más adiantados, e non porque tiveran máis talento, segun comprobéi máis tarde, senón porque falaban a língua do mestre. ¡Qué neno galego non sufriu esta mágoa!

A nosa xenerosidade podía ser tan sublime que aturásemos o sistema nivelador do ensenzo, coma nos tempos máis recuados da monarquía borbónica; pero non admítimos que a República democrática siga inzando a nosa Terra de mestres forasteiros, que descoñecen a fala dos nenos que deben educar e instruir. Para que comprendades a fonda d'este críme abonda que contemos unha anécdota: Chega un mestre andaluz a unha escola galega. O mestre non entende a fala dos nenos, e os nenos non entenden a fala do mestre. O mestre dibuxa unha cunca no encerado e pergunta a un neno: “¿Cómo se yama lo que acabo e dibujá?” O neno non contesta. Entón o mestre andaluz quer axudalo: “Te a ta; seta a sa...”. E o neno contesta: “Cunca”. Entón o mestre, que non sabe o que dixo o rapaz, ceiba unha gargallada... Esta gargallada, de aparente inocuidade, é non embargantes, un tiro que o neno recibe no centro máis nobre do seu espírito, unha ferida cicatris incurable.

Para que a escola galega sexa proveitosa non abonda con utilizar nos primeiros grados do ensenzo a língua materna dos nenos; é mester —poño por caso— outra distribución das vacacionés e dos horarios, axeitando as ordeanzas do curso á vida rural de Galiza. Pensade nas choivas e frios do inverno, nos camiños aldeáns e nas distancias que os nenos percorren para chegaren á escola, mollados e atercidos. Por outra banda é necesario crear escolas de formación campesiña, que diñifiquen a comunidade aldeán, fomentando o espírito communal, inculcando o apego á terra nativa e creando a base dunha amplia cultura téinica e agraria. A escola rural debe ser diferente á escola vilega ou cibadán. Para esto compre formar escolantes especializados, con destiño ás aldeas. Así evitaremos que as nosas escolas rurales sexan lugares de tránsito para escolantes señoritos ou para mestres que se afogan nos climas labregos.

Negro de Nova York, dibuxo de Castelao.

A escola única, inspirada en principios democráticos, non se pode trocar en axente igoalitario, que arrase os accidentes naturaes do espírito. Mirando ao intrés do neno “a pedagogía non pode ser niveladora”, e, polo tanto, compre saber qué entenden os *mundóns* da instrucción pública por “escola única”. Escola unificada para lograr que todolos hispanoamericanos conquiran un mímimum de coñecimentos para loitaren na vida e para trocárense en elementos úteis á colexitividade, está perfeitamente ben; pero escola única como sistema de política asimilista, para lograr unha cultura uniformada, matando as variedades culturales —que é riqueza de todos—, eso é un xeito feixista. Eso nunca. Escola que non garante a cultura de creación, escola que non utilice o idioma materno dos nenos, como xeito pedagóxico indiscutible, escola para Galiza igoal que para Castela, eso nunca. Ese sistema fise a nosa diñidade, porque somentes un povo salvaxe pode ser esterminado. Os galegos debemos opornos a un sistema de educación que empobrece o espírito do noso povo e que tende á sua extinción como elemento de cultura.

Que non se alarmen certos internacionalistas de dublén: Pol-o camiño da variedade pode chegarse ao internacionalismo d-un idioma, antes é mellor que pol-a competencia d-unhas poucas línguas que aspiren á hexemoña cultural do mundo. Os ances de renovación que arrostora se sinten con balbordos revolucionarios non se resolvérán con unisonanças monótonas senón con acordes maxestuosos. E a mesma lei que rixe o complicado movemento dos mundos rexirá a complicada armonía de todolos povos da Terra.

XXXII

(DO LIBRO PRIMEIRO)

Os soños primeiro e as ideias despóis, crean feitos históricos. E Galiza xa soñou e pensou d-abondo. Non tardará en producirse o gran acontecemento. Aquel acontecemento que vai desvaer o pasadizo da miseria moral e material en que nos ensumeu o Estado. Aquel Estado que enarbola como enseña patriótica a camisa suxa de Isabel.

Que os demais hispanoamericanos antifeixistas respeten os nosos ances de liberdade. Que ningún grupo político nos achaque intencións disgregadoras. Os que sempre figuramos na vanguarda do galeguismo non defendiamos más que principios unionistas. Loitamos pol-a unidade da nosa Terra, que é a Patria natural, e pol-a unión peninsular, que sería o Estado naturalmente admisible.

A guerra non é un xogo tráxico, antre dous equipos de diferente coor, no que apostamos a vida tolamente, como xogadores. Sabemos porque loitamos a morte e cal é o ideal de vida que defendemos. E os inúteis para a guerra temos dereito a pensar na paz. I eu penso na paz da miña Terra, que é o que máis me doi.

Eu vexo á nosa Terra ceibe de vezos rutinarios, de pleitos cátivos e de cobizas ruínas.

Vexo aos homes no traballo e ás mulleres no fogar. Vexo aos nenos, loiros e bonitos, a comeren pantrigo con mel e manteiga. Vexo aos mozos, intelixentes e sabios, enrequentando antergas costumes. Vexo mozas garidas levando cestas de liño ás fábricas de fiar, como denantes levaban o grano ao muíño e véxas despóis a tecer lenzos insuperables.

Vexo casas limpas e hixiénicas, de feitura paisán e d-acordo coas menencias da vida labrega e mariñeira.

Vexo os montes repovoados e coertos de piñeiraes. Vexo grandes fábricas de pasta de papel e de produtos derivados do leite.

Vexo Centros de investigación e de experimentación agropecuaria. Vexo Piscifactorías, Laboratorios costeiros i Escolas de pesca.

Vexo á Universidade de Sant-Iago convertida en cerebro de Galiza, irradiando cultura e saber, máis alá dos lindieiros naturaes da nosa Terra. Vexo Escolas rurales de formación campesiña, para soerguer a comunidade aldeán.

Vexo a explotación mecánica das nosas canteiras de granito. Vexo a nosa artesanía renascida e superada.

Vexo Sindicatos productores de semente, rexidos por xenetistas experimentados. Vexo pasos para albergar as Cooperativas, mellores que en Dinamarca.

Vexo enormes criadeiros de mariscos. Vexo o trafego d-un gran porto pesqueiro —o mais importante de Europa—. Vexo cangar barcos con peras urracas e mazás tabardillas.

Vexo, en fin, unha Terra farturenta, onde todos traballan e viven en paz. Vexo a miña Terra como unha soia cibdade, a cibdade-xardín máis fermosa do mundo, a cibdade ideal para os homes que queiran vivir a carón da Natureza.

Así soñábamos Bóveda e máis eu nos días de espranza. Así sigo soñando eu, polos dous, á veira do Mediterráneo, este mar que non comprendo...

Para regalía de Bóveda —o home orgaizador e traballador— compuxen tres afiches con destíño á propaganda que se aveciñaba. Compúxenos eu —o animador de ilusións— para louvar as tres fontes da riqueza galega. Velos ahí van:

Unha das acuarelas da colección “Faunalia”, feitas por Castelao en Buenos Aires.

O ALBRE

O albre é o símbolo do señorío espiritual de Galiza.

O albre é un engado dos ollos, pol-a súa fremosura; é unha ledicia dos ouvidos, porque nél cantan os paxaros; é un arrollador do espírito, porque mas súas ponlas conta contos o vento.

O albre danos a fruta, que é un manxar composto pol-o mesmo Creador, para regalía do noso paladar: o derradeiro ben que nos quedou do Paraíso perdido.

O albre pídelle auga ao ceo para que a terra teña sangue, vida e bonitura.

O albre danos a sombra fresca no vrán e a quentura garimosa no inverno.

O albre danos as travesas, o sobrado e as portas da casa. Danos a cama, o almario das sabás e a artesa do pan. Danos o berce, o báculo da vellez e a caixa para baixar á terra.

O albre danos o papel barato que nos trai a decotio as novas do que pasa no mundo.

Val máis unha terra con albres nos montes que un Estado con ouro nos Bancos.

A calvicie dos montes galegos é unha terrible acusación contra o Estado unitario.

Os albres son as minas galegas que nós saberemos esplotar cando a nosa Terra sexa nosa.

A repovoación forestal será o patrimonio da nación galega e o mellor aforro da colexitividade.

Na nosa terra danse os mellores albres.

O dia que seípamos o que val un albre, aquel día non teremos necesidade de emigrar.

A VACA

A vaca é o símbolo da paz.

Val máis o que significa unha vaca que o que simboliza un león rampante. Xa o dixo un dos nosos económistas: “O albre xenealóxico d-unha vaca de leite é máis útil que o albre xenealóxico d-un aristocrata”.

A vaca esqueceuse dos cornos e danos o seu traballo, o seu leite, a súa carne, o seu coiro e a carne e coiro dos seus fillos. Non-os pode dar máis.

O can será o amparo dos ricos, que defende a propriedade do amo e ladra aos probes que van polos camiños. En troques a vaca é o amparo dos probes libres.

Os concursos de vacas leiteiras valen máis que os “concursos de belleza”.

A nosa vaca ten o pesebre en Galiza e os tetos en Madrid. E o que non lle dá de comer a unha vaca non ten dereito a muxila.

As “senoritas” que chorán pola morte d-un can ridículo non comprenden a dor d-unha familia labrega cando se lle morre unha vaca.

Se non fose polo leite das vacas a pioleira das cibdades morreríase desnutrida. A vaca é a ama de cría da Humanidade.

O día que nós emitamos papel-moeda non estamparemos nél o retrato dos políticos, nin dos sabios, nin dos artistas; estampariamos, somentes, a figura d-unha vaca, como símbolo da nosa economía humanamente distribuída.

O dia que Galiza sexa unha comunidade cooperativa ergueremos un gran moimento c-unha vaca en bronce dourado.

Tamén hai razas de vacas, e a mellor é a nosa.

O dia que seipamos o que val unha vaca, Galiza quedará redimida.

O P E I X E

O peixe é un dos símbolos de Cristo.

O peixe é a plata do mar feita carne.

Cada peixe ten a sustancia do seu mar. O peixe do Mediterráneo sabe a carne civilizada e xa decadente. O peixe do Atlántico —un mar terriblemente salvaxe— sabe a sal de vida libre.

O peixe galego trai nas frebas da carne as mellores esencias do Océano.

¡Cánto custa criar un quilo de carne de vaca! En troques a carne de peixe críase sen coidados nen gastos.

A pesca era un traballo nobre e xeneroso. Por algo Xesús de Nazaret escolleu para seus apóstolos, a doce mariñeiro. Mais agora pescase con dinamita...

Cando naufragaba unha lancha morría o "patrón" xunto cos "compañeiros". Agora o "patrón" chámase "armador" e nunca morre afogado porque xa non vai ao mar.

A pesca en Galiza ennobrecerase de novo cando retorno ás maneiras coleitivistas da nosa tradición mariñeira, fondamente afincada no cristianismo. ¡O que queira "quiñón" que xogue a vida no mar!

O Fisterre galego —a punta máis avanzada de Europa— fixose para pescar.

A xente da Meseta sóio coñece as mórmias da xardiña, en ataúdes de follaleta ou en tambores de madeira. O dia que teñamos un gran porto pesqueiro e vías de transporte lixeiras e baratas, toda España comerá peixe fresco.

A España que morre de carne de porco revivirá pola carne de peixe galego.

O dia que Galiza sexa nosa, os mariñeiro vivirán na fartura.

XVIII

(DO LIBRO TERCEIRO)

COMPRE buscar na variedade incontrovertible da Península unha armonía dos carácteres diferentes, expresión do ideal común, indivisible e propio de todos os povos hispanos. Busquemos, pois, o sentido moral e superior da unidad hispana, capaz de ser políticamente tan poderoso como foi a ideia católica no período da Reconquista. Pero a paz e saude de España só virá coa integración de cada individuo á su propia terra e co respeto á variedade dos carácteres nacionaes. Compre decir que os galegos non provocaremos loitas destructoras, das que estamos ben aborecidos; mais, sí, provocaremos a realización do hispanismo patrimonial dos dous Estados da Península e das varias nacións que integran España. Somos ardidos defensores da unión ou alianza ibérica, porque no fondo insobornable da nosa alma bule o anejo de achegarnos a Portugal e de confundirnos con él; pero primeiro arrelamos dar remate feliz á nosa obra española (a obra do pacto de "Galeuzka"). En algúns intre da decadencia de España cíxiste o perigo de levar até Ebro a fronteira francesa, entregándolle Galiza á Portugal e dividindo a Península en dous Estados de igual peso. Pois ben; nós, os galegos "nacionalistas", imos facer unha declaración ben meditada: "Loitaremos sempre en contra de calquera pensamento que amíngue as posibilidades dunha Hispania grande". Nós queremos abolir a hexemonía de Castela porque o noso nacionalismo é predominantemente cultural, e xa dixemos que a única solución que nos praz é a do federalismo ibérico, porque así o noso espírito, agora oprimido, confundiase co portugués, na misión conxunta de crear para o mundo atlántico unha nova civilización.

Véxamos, pois, até que punto nos sentimos unidos a Portugal, pois non todo él nos atrae amorosamente. Alguén dirá que a fronteira miñota xa é un abismo insalvable, e nós decimos que os homes non crean imposibles nin contraveñen os deseños da natureza. Poñamos un exemplo: Os románs torceron o curso do Sil e fixéreron pasar por un túnel, con obxeto de sacaren o ouro que había no leito do río. A nosa xente confiaba tanto na inxeniería dos románs que se aventuraron a facer casas no canle antigo do Sil, coma si o río poidera esquecerse do seu natural destino. O Sil, entretanto, sospiraba polo vello canle, e un bó dia, ao cabo de moitos séculos, afundense o túnel do Monte Furado e as angas do río apoderáronse do que lles perteneceía, e hoxe volven a correr por onde corrían antes. Esta lección —avisada no refrán que dí: "ao cabo dos anos mil augas van por do soian ir" —enséñanos que o artificio desvio de Portugal non é tam seguro como creén os casteláns e os mesmos portugueses. Calquera dia afundese a inxeniería política e os portugueses e galegos volvemos a falar e cantar no mesmo idioma; pero tamén se poden restaurar fronteiras que foron demoídas...

A nosa Terra na sua estensión de provincia romana e de reino suevo

conservou a sua integridade até o final do século XI en que Alfonso VI tivo a ben dividila en dous Condados irmáns. Así naceu Portugal: nun anaco de Terra galega, entre o Miño e o Douro, separado de Castela polo inesplicable macizo de Traz-os-Montes. O Condado portucalense chegou a ser reino separado, pola decisión coraxuda dun Príncipe sen semellante... O sólio de Afonso Enríquez —fundador do reino portugués— non cabía en tan pequeno recinto e buscó a súa expansión cara o Sul, tomando "terra de mouros" e desplazándose dos patrios lares; é decir, de Galiza. Algunhas portuguesas dían que Portugal marchouse á guerra e que Galiza ficou tecendo saudades á veira do Miño, a aspirar, namorada do noivo ausente. ¡Bonita figura, abofé! Pero quén sospira é Guimaraes, vendo a capital portuguesa en "terra de mouros"...

A reconquista que iniciaron os portugueses foi privativa d-eles, independente da que sostinhan os casteláns. Ambas forzas podian atopárense e chocaren entre si nas terras gañadas ao nemigo, além da Galiza, onde desaparecen as montañas divisorias; pero Castela desviábase de Portugal, en dirección do Mediterráneo, de Italia ou de Flandes, e na soledade desértica das Estremaduras dou posible establecer unha fronteira. A incommunicación dos dous reinos, dispóns da conquista de Granada, consolidou a independencia de Portugal e forxou o dualismo estatal que hoxe se acata como inevitable; pero a Portugal faltoulle Galiza e nunca chegou a ser unha nación tan forte como Castela. E desde Lisboa non se vé nin se siente a necesidade de Galiza, porque tampouco está alí o herce de Portugal, do Portugal inasimilable.

A "sede insensata de infinito" emborcou a enerxía entera dos portugueses nas anchas augas do Atlántico, a navegaron "por mares de antes nunca navegados". As fazañas mariñeiras de Portugal corresponden á grandeza lírica que caracteriza o etnos galaico. Portugal "non movido de premio vil", realizou a ilusión cósmica de Galiza, creada no cabo Fisterre, onde a alma viaxeira do mundo antigo se asomaba ao Misterio. As fazañas foron portuguesas; a ilusión que as guion era galaica. E o desplazamento da metrópoli, levada de Guimaraes á cabeza das Estremaduras, sinifíca unha suplantación da lírica pola épica e un alonxamiento das fontes orixinais, que, ao final, habían de trocar en inútil traxedia o esforzo dos navegantes. ¡Portugal é pequeno! Díxose que os portugueses foron navegantes e non conquistadores como podía decirse a influencia céltica era n-éles más forte que a cristian; pero Portugal non podía sostener un imperio faltándolle a forza, o traballo, a pacencia, a serenidade, a masa humán de Galiza. A potencia era galaica; a impotencia provén da desintegración das dúas patrias n-unha soia naciónalidade i entón o Imperio portugués sería algo máis que unha expresión retórica, sublimada por Camões.

Cando o autor de *Os Lusíadas* ofrecía ao seu rei o mundo dilatado dos navegantes

...Cujo alto Imperio
o Sol logo en nascente vê primeiro,
vê-o tamén no meio do Hemisferio,
e quando dece o deixa derradeiro.

E cando se dixo que "o sol non se poña nos domíños da España", surdeu na nación saída de Galiza unha certa semellanza con Castela, a pesares da antipatía histórica que se abulta en Aljubarrota, Toro, Montijo... O "perigo castelán" para os portugueses, e o "perigo portugués" para os casteláns encendrou unha política de alianzas dinásticas, sempre compatible coas estocadas e aldraxes que mútuamente se propinaban. As dinastías portuguesas, enlázandose por medio das súas mulleres coas de Castela, fixeron posible o reinado dos Felipes en Portugal (Felipe II sentouse no trono de Alfonso Enríquez como sucesor do Maestre de Avis, ainda que detrás d-el axexasen as armas de Castela). Así, o dualismo político da Península —causa e orixe da hexemonía castelán en España— foi decote unha anecdota matrimonial, inzada de adulterios, na que Castela era o varón e Portugal a femia... Esta é a política de cooperación hispana, que gabán os cronistas, servida con patadas por debaixo da mesa... ¡E qué se conta dos amores galaico-portugueses? Os cronistas condenan a dona Tereixa, namorada do noso Conde Fernán Peres de Traba, e a dona Leonor, namorada de outro noso Conde Fernandes de Andeiro; pero a nos antoxasenos que semellantes amores son o símbolo da política integralista que debeu seguir Portugal. E o fundador do "integralismo portugués", Antonio Sardinha, luxou a lenda de dona Inés de Castro, a muller galega, "que dispóns de ser morta foi Raíña"; más é certo afirmar que o reinado póstumo de dona Inés é o símbolo do noso reinado moral alén-Miño-un reinado tan sublime como foi o do poético don Sebastián, porque se funda no xenio que nos identifica e que algún dia nos axuntará de novo. Os amores galaico-portugueses sempre foron tráxicos, verdadeiros, e non se borra o sangue que os afogou. Ese sangue troouse en fronteira de moito proveito para Castela e de moitos males para Portugal e Galiza.

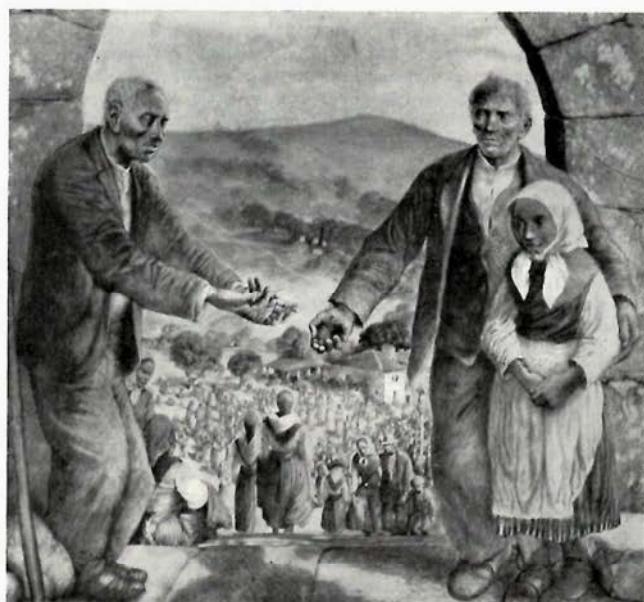
Díxose que Deus non quer ver xuntos aos portugueses e casteláns e que San Francisco de Asís, estando en Portugal, profetizou que endexamáis se xuntarían as duas nacións; más é certo que os portugueses padeceron durante cincuenta e sete anos de *cautiverio* filipesco e que probaron n-ese tempo —dígase o que se diga— as avantaxes dunha "união pactada". N-efecto; Portugal conservouse independente de Castela no goberno, administración, economía, dereito e costumes; tiña Cortes proprias para determinar a cuantía dos impostos e contribucións; acuñaba moeda

súa; conservaba nas súas mans as armas de mar e terra; o seu emblema eran as quinas e non o león e castelo; o portugués era o idioma oficial; en fin, estaban gobermando como portugueses e non como casteláns, "coas suas mesmas leis, estilos e lingoaxe". A autonomía era tal que os naturaes d'un reino reputábanse como estranjeiros no outro, e as diñidades eclesiásticas, gobernos civies, mandos do exército e da mariña e funcionarios de todas crases, eran ali portugueses. Tense declarado repetidamente que aquel período de alianza hispana coincideu coa época de prosperidade e de máisíma espansión do xenio portugués. Así, pois, non foi Portugal tan escravo de Castela baixo o cetro dos Felipes; pero coñecendo a soberba e intransixencia dos casteláns faltáulle aos portugueses a seguridade en si mesmos, no peso e na forma da súa nación. Atrevémonos a decir que os portugueses, arrimados ao séquito femenino dos reis hespáneos, usaban e abusaban da língua de Castela obedecendo a un complxo de inferioridade, que se repiteu máis tarde co afrancesamento das crases superiores. Non foi recíproco o infruxo lingüístico, pois en Castela non se usaba o Portugués nin para lisonxejar ás Princesñas portuguesas, que máis estimaban a língua estranjeira que a propia. ¿Por qué unha alianza luso-castelán pon en perigo a integridade moral dos portugueses anque non exista unha intención assimilista por parte de Castela? Simplemente, porque Portugal sen Galiza resulta pequeno, reducido i endeble á veira de Castela, e o premio d'unha alianza non pode calmarlle o modo de ser absorbido. Compre

lembra que os lisboetas (especie de andaluces que falan galego cos dentes pechados) fariónse de aldraxarnos durante o seu *cautiverio*, nada máis que por facérse gratos aos casteláns ignorando que se aldraxaban a sí mesmos (a orixe d-eses aldraxes está na pauliña dos Reis Católicos, pola defensa que fixemos da Beltraneja). Diremos máis: os lisboetas bulraban igualmente dos portugueses do Norte, porque éstes eran galegos. Nos séculos XVI e XVII os portugueses empregaban o castelán co evidente favor con que os casteláns de século XII e XIII empregaron o galaico-portugués, e se no período dos Austrias non existira o divorcio moral e cultural entre portugueses e galegos, é cordo pensar que as influencias serían recíprocas e que a unión ibérica sería garantía de benestar e grandeza múltuas. Agora ben: a nosa actual separación será cicás unha continxencia política inevitable no plazo mortal dos homes que agora vivimos; pero a compenetración galaico-portuguesa é unha fatalidade inescusable, que debe fomentarse, a non ser que os portugueses se resiñen a vivirem en constante simulacro de soberanía, mediatisados por potencias estranhas á Península.

Probada para Portugal as avantaxes d'unha alianza ou unión hispana, sería ben doado esvaer os temores da sua absorción por Castela o dia en que España abrazase o réxime federal, cando Galiza fose autónoma e se abrise de par en par, a fronteira miñota aos efectos da língua, da cultura, da arte, do espírito... En fin; cando creásemos un período equivalente ao dos Cancioeiros.

MEUS COMPAÑEIROS

Serie de grandes dibuxos a lápiz, feitos por Castelao en Buenos Aires.

DISCURSO NO DIA DE GALIZA DO 1948

(Festival do Centro Gallego de Buenos Aires no Teatro Argentino)

ALBA DE GLORIA

Miñas donas e meus señores:

Si no abreto d'este día poidéramos voar sobre da nosa terra e percorrala en todas direccións, asistiríamos á maravilla d'unha mañá única. Dende as planuras de Lugo, inzadas de bidueiros, até as rías de Pontevedra, oureladas de piñeiras; dende as serras nutricias do Miño e a gorgxa montañosa do Sil, até a ponte de Ourense, onde se peitean as augas d'entrambos ríos; ou dende os cabos da costa brava da Crux, onde o mar tece encaixes de Camariñas, até o curru do monte de Santa Tegra, que vence coa súa sombra os montes de Portugal, por todas partes xurde unha alborada de gloria. O día de festa comeza en Sant-Iago. A torre do reló tanxe o seu grave sino de bronce para anunciar un novo día, e de seguida comeza unha muñeira de campás, repicada nas torres do Obradoiro, que se comunica a todolos campanarios da cibdad. Pero hoxe as campás de Compostela anuncian algo máis que unha festa litúrxica no interior da Catedral, con divindades mitradas e ornamentos maravillosos, de brocados e ouros, con chirimías e botafumeiro, capaz de dar enveja á mesma Basílica de Roma. Hoxe as compás de Compostela anuncian unha festa étnica, filla, tal vez, d'un culto panteista, anterior ao cristianismo, que ten por altar a terra-nai, alzada simbólicamente no Pico Sagro; por cobertura o fanal imenso do universo; e por lámpada votiva, o sol ardente de xullo, o sol que madura o pan e o viño eucarísticos. Por eso a muñeira de campás, iniciada en Compostela, vai rolando por toda Galiza, de val en val e de coto en coto, dende os campanarios pimpantes da veiramar até as homildes espadañas da montaña. E o badaleo rítmico das campás —de todolos campás de Galiza, en ledá algarabía— semella o troupeleo dos caballos astrales, que veñen pola vouta celeste, turando do carro de Apolo, que trai luz e calor ao mundo en sombras. Hoxe é o Día de Galiza, e así comenza.

Así dá comenza a solemnidade d'este día; a Festa maior de Galiza, a Festa de todolos galegos. Pero ningún pode sentirse coma nós, os emigrados, porque en tal día como este reviven as lembranzas acumuladas, e coa moita distancia agréndase o prodixio da patria. Hoxe a nosa imaginación anda por alá, en festa de saudades, escoitando as cántigas montañesas e mariñeiras que van para Compostela, vendo o noso país embandeirado de azul e branco, con músicas, gaitas, pandeiros, aturuxos e foguetes... E dispóns de evocar o repique matutino das campás —mal ou ben, ao xeito de Otero Pedrayo—, eu podía evocar igualmente, todolos lances xubilosos d'este día, hora a hora, minuto a minuto. Pero ¡cómo se tornan tristes as alegrías evocadas lonxe da patria! ¡Cómo doen as ledicias arrincadas do recordo da nosa mocedad! E cómo para mim é certo o que dixo o mellor poeta da nosa estirpe:

*Sen tí perpétuamente estou pasando
Nas maiores alegrias, maior tristeza.*

SANTA CAMPAÑA INMORREDOIRA

Non; é moito mellor evocar algo irreal, algo puramente imaginario, algo co seu simbolismo nos deixe ver o pasado para proveito do futuro, como unha boa esperencia. Podemos imaginar, por exemplo, unha Santa Campaña de inmortaes galegos, en interminabel procesión. Alí veremos as nobres dinidades e os fortes carraires que dou Galiza no decorrer da súa Historia. Verémos camiñar en silencio, coa faciana en sombras e o mirar caído na terra dos seus pecados ou dos seus amores, agachando ideias tan velhas que hoxe nin tansiquera seríamos capaces de comprender, e sentimento tan perennes que son os mesmos que agora bulen no noso corazón. Algúns verémos vestidos con ricos panos e faisantes armaduras; pero os máis d'eles van descalzos e nus, cos osos prateados polo fulgor astral.

Ao frente de todos vai Prisciliano, o heresiárca decapitado, levando a súa propia caveira n-unha arqueta de marfín e afincándose n-un longo caxato, que remata coa fouce dos druidas, a modo de báculo episcopal. Siguen a Prisciliano moitos adeptos, varóns e mulleres. Detrás veñen doux magnates, que cicáis sexan: Teodosio, o grande Emperador de Roma, e San Dámaso, o Sumo Pontífice da cristiandade, seguidos ambos por unha hoste de soldados e eclesiásticos. Ollamos dispóns unha ringlaza de mortos esclarecidos, que portan os atributos da súa dimidada ou da súa profesión. Alí distinguimos á Virxe Eteria, a escritora pelengrina, con túnica de branco liño e camiñando con arpado compás. Ao historiador Paulo Orosio, discípulo de San Agostino, que marcha pensatible, e-un rolo de pergamo na man. Ao bispo e cronista dos tempos suevos, a Idacio, que alumea o camiño e-unha lámpara de bronce. A san Pedro de Mezonzo, o autor da *Salve Regina Mater* —o cántico e a oración más fermosa da Eirexa—, e-unha frágil azucena nos beizos. Ao fundador San Rosendo, que sostén litúrxicamente a custodia do noso escudo tradicional. E moitos, e moitos máis, que é difícil reconocer. Logo vemos ao primeiro Arzobispo de Compostela, o gran Xelmírez, revestido de pontifical, con aurífulxente cortexo de mitrados e coengos. Após do perlado ven Alfonso VII, o Emperador, con cetro na destra, espada na sinistra e coroa de ouro e pedrarias nan sens. Siguen ao Emperador: o Conde de Traba, seu aio, e demáis bultos da soberbia feudal de Galiza. Ollamos dispóns aos monxes letrados, en longa fileira, con velas acesas e libros abertos. Ven detrás o mestre Mateo, o *Santo dos croques*, co *Apocalipsis* debaixo do brazo, encabezando unha grea de arquiteitos e imaxeiro, que portan as ferramentas das súas artes. De seguida aparece unha moitedume de xograres e trovadores, en mistura de

tipos e atavios. Algúns semellan ter sido monxes; outros calzan esporas de ouro, en sinal de que foron cabaleiros; pero os máis d'eles van esfarrapados, con vellas cítaras, laúdes e zanfoñas ao lombo. Alí reconócenmos a Bernaldo de Bonaval, a Airas Nunes, a Eanes do Cotón, a Pero da Ponte, a Pero Meogo, a Xohán de Guillade, a Meendiño, a Xohán Airas, a Martín Codax, a Paio Gómez Charino, a Macías, a Rodríguez do Padrón, e moitos máis, todos con lume no peito. Non tardan en aparecer as dúas belidas e infortunadas irmáns, Inés e Xohana de Castro, a que reinou en Portugal dispóns de morta e a que foi raíña de Castela n-unha soia noite morna de vran, como dúas rosas de prata as coroas do seu efímero reinado. Veñen de seguida os moitos varóns altaneiros de Galiza, os señores feudales, que non souperon vivir en paz, nin consigo mesmos, todos eles montados en bestas negras, dende Andrade, o Bó, seguido por un porco montés —símbolo totémico da súa casa—, até o valente Pedro Madruga, que leva o puñal da traición espetado nas costas. Como grupo singular destácase o Mariscal Pardo de Cela, xunto cos seus compañeiro de martirio, inxustamente decapitados, que sostén con entrabbas mans as proprias cabezas, ainda frescas, que deitan sangue e piden xusticia. Tamén ollamos unha boa representación do feudalismo eclesiástico, e nél distinguimos aos tres Arzobispos Fonseca, pai, fillo e neto, seguidos por unha mula canagda coas obras de Erasmo. E detrás de tanto señorío feudal ven a pé o seu mellor cronista, Vasco da Ponte. De seguida reconócenmos a imponente tropa dos irmáns, que arrastran cadeas, con bisarmas e fous mangadas en paus, levando por abandeadoro a Rui Xordo, que sostén en outo un facho de palla acesa e fumeante.

Equí comeza a decaer a categoría do fúnebre cortexo, como decaeu Galiza ao trocarse en povo vencido e subordinado. Pero sigue dando individualidades, como Sarmiento de Gamboa e os Nodales, que camiñan xuntos, portando astrolabios, atlas e cunchas estranhas; o filósofo escéptico, Francisco Sánchez, con muceta de Doutor; os Virreis de Nápoles e das Indias, Conde de Lemos e Conde de Monterrei, que serviron lealmente a quén non merecía ser servido por ningún galego; os tres grandes Embaixadores filipescos, Zúñiga, de Castro e Gondomar, que inútilmente derrocharon talento, sabiduria e artes diplomáticas; os escultores Moure e Ferreiro, xunto cos arquiteitos Andrade e Casas e Nôvoa, que ceibaron de cadeas a nosa orixinalidade oprimida; o P. Sarmiento e o P. Feixón, que remediaron o retraso cultural de España coa súa poderosa erudición e o seu xenio encyclopédico. Ven axiña Nicomedes Pastor Díaz, coa súa lira de nagra, abrindo a renascencia literaria de Galiza e seguido polos poetas Añón, Rosalía, Curros, Pondal, Ferreiro, Lamas, Amado Carballo, Manoel António e tantos outros, todos con estrelas sobor das súas frentes; os historiadores Vicetto, Murguía e López Ferreiro, os patriotas Faraldo e Brañas, a pensadora Concepción Arenal, a escritora Pardo Bazán, e por fin o gran Don Ramón, ainda non ben descarnado...

Acabo de citar uns cantos bultos da Santa Compañía de inmortaes galegos, uns cantos nada más, porque nos dous mil anos da nosa historia, os bultos cónstanse por milleiros.

HISTORIA E TRADICIÓN

Dí Oliveira Martins que na Hestoria non hai máis que mortos e que a crítica hestórica non é un debate, senón unha sentencia. Pero todos sabemos que os mortos da Hestoria reviven e mandan sobor dos vivos —moitas veces desgraciadamente—, como todos sabemos que a mellor sentencia é a que se da dispóns d'un debate. Por eso eu gosto de poñer a debate a nosa Hestoria, non a nosa Tradición, porque si ben é certo que se pode compor unha grande Hestoria de Galiza con soio recoller as crónicas dos seus grandes homes, tamén é certo que ningún d-eles, nin todos eles xuntos, foron capaces de erguer a intransferible autonomía moral de Galiza á categoría de feito indiscutible e garantizado. Afortunadamente, Galiza conta, para a súa eternidade, con algo máis que unha Hestoria fanada, conta c-unha Tradición de valor imponderable, que eso é o que importa para gañar o futuro.

Cando a Santa Campaña de inmortaes galegos, que acaba de pasar por diante da nosa imaginación, se perde na espesura d'unha floresta lonxana, con esa mesma imaginación veremos xurdir do *Humus* da terra-nai, da terra da nosa terra, saturada de cinzas humás, unha infinita moitedume de luciñas e vagalumes, que son os seres inominados que ningún recorda xa, e que todos xuntos forman o *substratum* insobornabel da patria galega. Esas ánimas sen nome son as que crearon o idioma en que eu vos estou falando, a nosa cultura, as nosas artes, os nosos usos e costumes, i, en fin, o feito diferencial de Galiza. Elas son as que, en longas centurias de traballo, infundíolle a todolos cousas que na paisaxen se amostran o seu proprio espírito, eo que pode dialogar o noso corazón antigo e panteista. Elas son as que gardan e custodian, no seo da terra-nai, os legados múltiples da nosa tradición, os xermes incorruptibles da nosa futura hestoria, as fontes enxebres e purísimas do noso xenio racial. Esta moitedume de luciñas representa o povo, que nunca nos traicionou, a enerxía colectiva, que nunca perece, i, en fin, a espranza celta, que nunca se cansa. Esta infinita moitedume de luciñas e vagalumes representa o que nós fomos, o que nós somos e o que nós seremos sempre, sempre, sempre.

Velahí o que eu quería decir ne-ste Día de Galiza, en loubor da nosa Tradición, por riba da nosa Hestoria, a todolos galegos que residen n-esta terra, que para nós é a segunda patria. E nada más, amigos e irmáns.

Que a fogueira do espírito siga quentando as vosas vidas e que a fogueira do lume nunca deixe de quentar os vosos fogares.

MENSAXE DO PRESIDENTE DO CONSELLO DE GALIZA D. ALFONSO R. CASTELAO

AO AIUTO DO 28 DE XUNIO DO 1949 EN BUENOS AIRES, CELEBRATORIO DO PLEBISCITO DO ESTATUTO GALLEGO

Amigos e irmáns:

Eu conservaba un testamento antigo, escrito en galego, no que o testador declaraba estar san de corpo e de alma, sen ningunha doer física que lle quitase o entendimento e o xuicio. Non é que agora lembre aquil testamento porque queira deixar fé da miña vontade para que dispois de morto non haxa contenda sobre dos meus bens, pois nin teño fortuna nin penso que a miña enfermedade sexa mortal. Eu non podo morrer agora porque ainda teño moito que facer, e a miña vontade de vivir val tanto ou mais que as meciñas dos médicos. Nón: eu lembro aquel testamento porque son escravo d-unha doer física que dende fai mais de catro meses non me permite coordinar ben as ideias. Non podo, pois, escribir un mensaxe diño da hora presente. Aseguro que nunca na miña vida tiven tanto que decir e tantos deseños de decilo; pero non podo ordear a materia que dentro de míñ rebule. E tempo chegará para falar como é debido.

Os meus discursos no dia do Estatuto foron sempre crónicas e xuicios d-aquello que más preocupaba a nosa coleitivididade. Hoxe o meu discurso sería estenso e duro de roer para certos monifates. Falaria do republicanismo desterrado de Hespaña, xa caido na máis torpe rutina doutrinaria, que non soupo manter en vilo a causa máis sensible e apasionante do noso tempo. Falaria dos partidos políticos restaurados no desterro, que soio sirven para armar lios. Falaria do goberno hespánol que agoniza en París. Falaria do convenio socialista-monárquico, que non soio delata o impudor de certos xerifaltes do socialismo, senón que vai complicando e corrompendo ao esquerdismo hestórico de Hespaña. Falaria, incrusive, do Comité Federalista Hespánol, que preside Madariaga e o seu elenco de malos cómicos. Falaria estensamente dos varios criterios que reinan no interior de Hespaña e nas espranzas que moitos poñen ainda no talento de Prieto. Falaria da mentalidade dos novos emigrantes galegos, que veñen a enriquecerse cos métodos correntes en Hespaña. Falaria da emigración dos xurelos, con tanto respeto como falaria da emigración dos galegos de hoxe en día. Pero, a miña atención deteriase principalmente nos varios acaecimentos que padeceu e sigue padecendo a coleitivididade galega de Bos Aires. De todo esto falarei cando me repoña da enfermedade que agora me ten postrado, e xuro que non me coutará

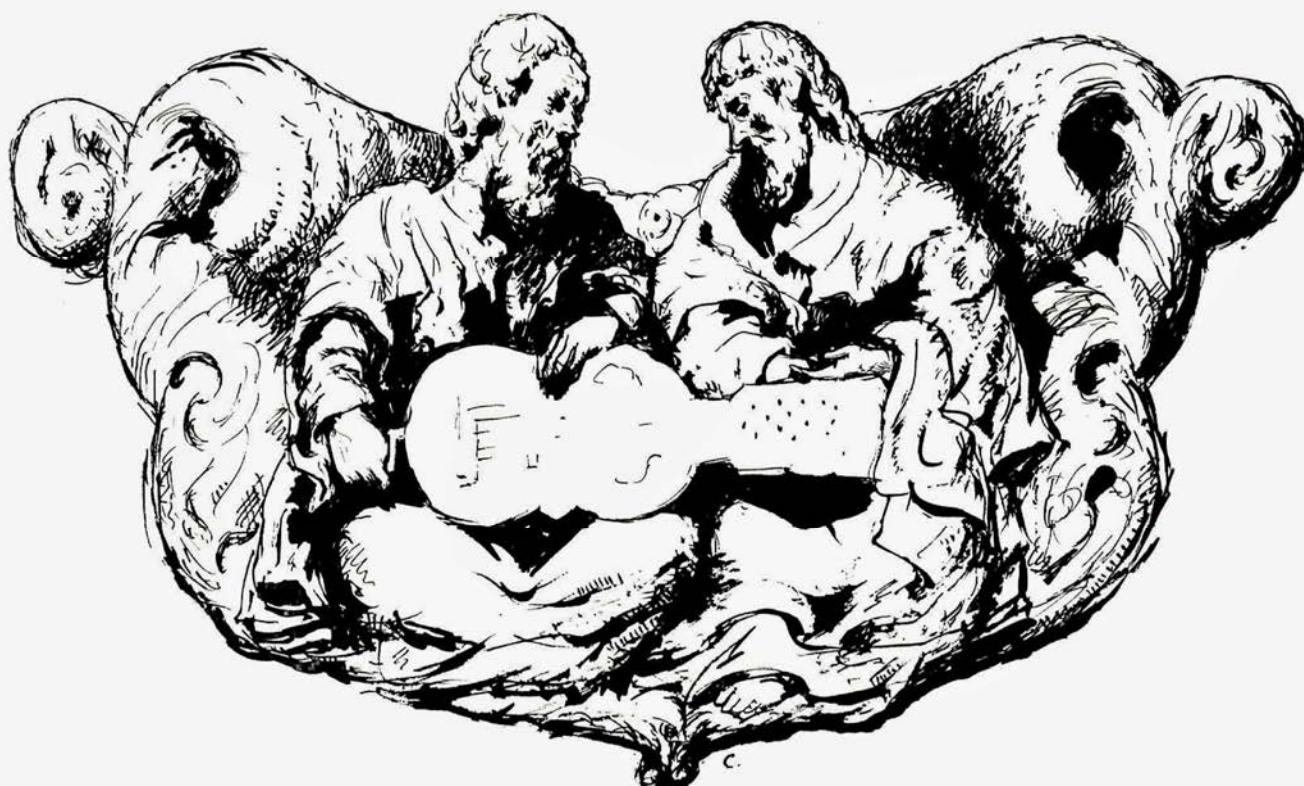
ningunha consideración, pois estou no segredo das maniobras e coñeo ben aos alacráns que os dirixen. O ataque vai contra o galeguismo orgaizado da nosa coleitivididade i en beneficio dos franquistas e monárquicos, que nas Américas soñan con volver a reinar. Esta é unha verdade que non tardará en ser demostrada. E conste que se ataca o galeguismo porque se quer matar o republicanismo. O ataque contra o galeguismo orgaizado é un ataque dirixido principalmente contra o republicanismo. Si algúns pseudo galeguistas caen n-esa tentación non fán máis que servir ao falanxismo nemigo de Galiza.

Ningún home de ben negará que os galeguistas sacrificamos moitas veces o noso galeguismo en aras do republicanismo; pero ocorre que os republicáns específicos non erguen a sua voz para recoñocelo. Esto quer decir que os republicanos específicos carecen de sentido político, porque o dia que o galeguismo da nosa coleitivididade desaparecesce, desaparecería o mellor baluarte do republicanismo en América. Podo decir, ademáis, que o dia que o noso movemento galeguista o republicán se quebrante, ese dia saírn da escuridade os falanxistas hespánoles, porque os republicáns a secas teñen menos coraxe para defender a República que os galeguistas. Velahí por qué eu, no dia de hoxe, denuncio como traidores a cantos sementan a discordia na nosa coleitivididade, inxuriando e calumniando ao galeguismo, co único obxeto de servir aos nemigos da República democrática e liberal.

Que se me perdoe que non sexa máis estenso, pero deixo esí manifestado moi apretadamente as razós básicas da inormal importancia que ten o galeguismo orgaizado, non somentes para defender os dereitos de Galiza senón para defender tamén as esencias do republicanismo que non poden ser outras que a democracia ea liberdade.

Por riba da desagradable crónica e da dura crítica que eu podía facer hoxe da aitualidade, queda, non embargantes, a miña espranza no bó sentido galego, e quero deixar testemuño da miña fé rexa no trunfo dos nosos ideaes, que non se limitan o conqueirimento d-un simple Estatuto otorgado graciosamente pol- Estado Hespánol, senón d-unha Autonomía integral para Galiza dentro dunha Confederación Hispana.

Dende o meu leito de enfermo envío, n-iste dia memorable, afervoados saudos a tudolos patriotas galegos.

DECLARACION DO CONSELLO DE GALIZA

Na xuntanza de membros do Consello de Galiza que tivo lugar derradeiramente en Montevideo, accordouse dar a publicidade o seguinte comunicado:

A morte de Castelao deixounos orfos, mais non desherdados. Fállanos agora a presenza materiel do persoero máisimo da galeguide, de aquil espírito singular en que latexaba o azo creador do povo galego e os degaros da ialma colectiva que, o traveso dos tempos, fixo da Galiza unha célula cultural ben diferenciada. Non contamos ca axuda sempre esperta do seu espelimento mental, non temos o goce do seu maxisterio, non están presentes a sua sabenza eo consello do seu bon senso política. Galiza está orfa de guieiro; pro viva temos a herdenza espiritoal que nos legou, a sua conducta exemplar, a sua lealdade galeguista e republicán, a sua verba, —a que fica escrita ea que soa na nosa lembranza—, limpia e crara como un evanxeo. Pra cada intre da vida da Galiza, Castelao deixou unha leición e, pra endereitar o rumbo das horas por vir, pra sinalar o camino, o infindo outiñismo, rotundo coma un si, da sua fé nos destiños da Terra.

O CONSELLO DA GALIZA, dispois de considerar a unanimidade afirmativa de todolos asesoramentos que coidou mester, por decisión concordante dos seus membros, resolveu facer pública a seguinte declaración:

1º — Que o CONSELLO DE GALIZA, —composto por diputados da República Hespánola elexidos pol-o povo galego na derradeira ocasión en que lle foi doado emitir o seu voto—, seguirá traballando a prol da liberdade e dos direitos da terra galega e da imprantación do réxime repubricán federal na Hespánia, sempre guiado polas iñormas de lealdade, de diñidade e da intransixenza ideolóxica que, indudabelmente, deixou estabrecidas o seu Presidente.

2º — Que, namentres as circunstanzas non o eisixan, estará sen cobrir o cárrego de Presidente. Os aitos do Consello estarán sempre presididos pol-o espírito de Castelao. A doutrina que nos ensinou será lei da nosa actividade.

3º — Que o Segredario do Consello da Galiza, Antón Alonso Rios, é o seu representante.

4º — Que as decisións e a opinión do Consello da Galiza faranse públicas cando se xulgue comenente pra causa que defende: a liberdade da Galiza i-o establecemento dun goberno repubricán na Hespánia.

5º — Que o Consello da Galiza fai público o seu recoñecemento pra todos cantos, —entidades e particulares—, lle manífestaron o seu sentimento de door pol-a morte do seu Presidente.

Montevideo, Marzal do 1950

Homaxe a Castelao. Dibuxo por Arturo Souto.

**NÚMERO ESPECIAL D-“A NOSA TERRA” EDITADO POL-A IRMANDADE GALEGA DE BUENOS AIRES
E A COLABORAZÓN ECONÓMICA DOS SIÑORES:**

Manoel Puente.
Perfecto López.
Claudio Fernández.
Javier Vázquez Iglesias.
Ricardo Grandio.
Miguel García Añeráns.
Antonio Alonso Pérez.
Irmandade Galeguista do Uruguai.
José S. Rodríguez.
Miguel C. Álvarez.
Antonio Núñez.
José B. Abraira.
Rodolfo Prada.
Antonio Alonso Ríos.
Elpidio Villaverde.
Emilio González.
Irmandade Galega de Rosario.
José I. Rivadulla.
Lois Guedes.
Manoel López (h.).
Edoardo Álvarez.
Fiz Fernández.
Elio González.
Xosé M. Liñares.
Alfonso Fernández Prol.
Leonardo Pereira.
Paulino Vázquez.
Xosé Lois Tresguerras.
Xacobo André.
Emilio Pita.

Manoel Baloira.
Emilio André.
Xosé Lourido.
Antón Gómez.
Xosé Soto Fernández.
Lois López Cascallar.
Elías Otero Álvarez.
Manoel Ucha.
Pedro Alvariño Chao.
Domingo Rial Seijo.
Antón Suárez Do Pazo.
Ismael Mallo López.
Pedro Campos Couceiro.
Anxel Vaamonde.
X. F. Longueira.
Domingo Maza.
Xosé María Sánchez.
Euxenio Otero.
Xosé Arcos.
Bernardino García.
Eustaquio Vázquez.
Manoel García López.
Manoel Folla.
Xesús Sinde Lobato.
Lois Ares.
Moisés da Presa.
Ramón de Valenzuela Otero.
A. Ferreiro.
Fernando Iglesias.
Xosé Daporta.

Xosé Núñez Búa.
Edoardo Niel.
Ramón García.
Ramón García de la Fuente.
Juan González.
Domingo Teixido.
Xoaquín Tresguerras.

Pra integrar a cuota da Irmandade Galeguista do Uruguai contribuíron: O Centro Ourenseán e os Siñores Alonso Valeriano, Bello Xoaquín, Blasco Manoel, Canahal Manoel, Canabal Xesús, Canabal Xosé, Cantero Ramiro, Casivos Xaquina, Costas Arturo, Couceiro Pedro, Crestar Antón, Fernández Campos Anxel, Ferro Pedro, Fondo Marcial, García Pastor, García Silva Manoel, González Goberna Euloxio, González Martínez Xosé, González Ramiro, Lamas Antón, Leiras Manoel, López Maceda F., Luna Lois, Meilán Manoel, Morado Xoxé A., Moreira Venancio, Pérez Alonso Marcelino, Rodríguez Xesús, Rodríguez Xesús, Santos Constantino, Seselle Xosé, Somozá Alfredo, Valiño y Sueiro Antón, Vázquez Feixó, Villarnovo Xoán.

Pra integrar a cuota da Irmandade Galega de Rosario contribuíron os Siñores: Álvarez Xosé, Ares Xerardo, Arés Xosé, Casa de Galicia Irmandade, Cotovad Manoel, Fernández Herriános, Rodríguez Celso Lois, Trojaola Ignacio.

A preparación d-iste número d-“A Nosa Terra” fixose baixo a dirección do Dr. Ramón Rey Baltar e coa colaborazón dos siñores Xosé Núñez Búa, Rodolfo Prada, Moisés da Presa e Dr. Lois Seoane.

CORREO ARGEN Cent. B.	FRANQUEO PAGADO Concesión 2032
TARIFA REDUCIDA Concesión 2727	

AÑO DEL LIBERTADOR GENERAL SAN MARTÍN

Imprenta López — Perú 666 — Buenos Aires